

Plattelandsontwikkelingsprogramma Nederland

ter invulling van Verordening (EG) Nr. 1257/1999 van de Raad, van 17 mei 1999
zoals goedgekeurd door de Europese Commissie op 28 september 2000, met aanpassingen zoals
goedgekeurd door de Europese Commissie op 9 oktober 2001 en op 13 februari 2004

februari 2004

Colofon

Het POP Nederland is in samenwerking tussen het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, namens het rijk, en de provincies tot stand gekomen.

Een exemplaar van het POP Nederland is aan te vragen via de Infotiek van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, telefoonnummer (+31) 070 3784062 en via het Regiebureau POP, telefoonnummer (+31) 030-2756909.

Het is tevens elektronisch te raadplegen op: <http://www.minInv.nl/>.

Inhoud

Samenvatting	5
1 Inleiding	8
1.1 Aanleiding	8
1.2 Wijze van opstellen	8
1.3 Relatie POP Nederland met Nederlands plattelandsbeleid	9
1.4 Leeswijzer	9
2 Het plangebied en andere Europese steunmaatregelen	12
2.1 Leeswijzer	12
2.2 Plangebied	12
2.3 Toepassing van maatregelen van het POP in doelstellingsgebieden en andere Europese steunmaatregelen van toepassing op het plangebied	13
3 De bestaande situatie, verwachte ontwikkelingen en effecten van eerdere investeringen	19
3.1 Leeswijzer	19
3.2 Beschrijving van de bestaande situatie	19
3.2.1 Geografische en demografische situatie	20
3.2.2 Agrarische sector en bosbouw	22
3.2.3 Plattelandseconomie en werkgelegenheid	29
3.2.4 Leefbaarheid	33
3.2.5 Milieu, natuur en landschap, water	34
3.2.6 Conclusie	42
3.3 SWOT-analyse: sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen	43
3.4 Gewenste situatie	47
3.5 Analyse van effecten in de voorgaande programmeringsronde	50
3.5.1 Algemeen	50
3.5.2 Voortgang en resultaten Doelstelling 1 (peildatum mei 1999)	50
3.5.3 Voortgang en resultaten Doelstelling 5a	51
3.5.4 Voortgang en resultaten Doelstelling 5b	54
3.5.5 Voortgang en resultaten Landbouwmilieuverordening 2078/92	58
3.5.6 Overige maatregelen	60
3.6 Conclusies	63
4 Doelen, strategie en operationele doelen	65
4.1 Leeswijzer	65
4.2 Doelen	65
4.3 Strategie	68
4.4 Uitwerking naar operationele doelen	69
4.4.1 Ontwikkelen van een duurzame landbouw	69
4.4.2 Verhogen van de kwaliteit van natuur en landschap	72
4.4.3 Omschakelen naar duurzaam waterbeheer	73
4.4.4 Bevorderen diversificatie economische dragers	74
4.4.5 Bevorderen van recreatie en toerisme	75
4.4.6 Bevorderen van leefbaarheid	76
4.5 Beschrijving en effecten van andere maatregelen	78

4.6	Door specifieke regionale maatregelen bestreken gebieden	79
4.7	Beschouwing van strategie en doelen	79
4.8	Conclusie	82
5	Operationele doelen, instrumenten en maatregelen	83
5.1	Leeswijzer	83
5.2	Operationele doelen, instrumenten en maatregelen	83
5.3	Tijdschema en verwachte respons	100
6	Te verwachten effecten	101
6.1	Leeswijzer	101
6.2	Effecten	101
6.2.1	Bevorderen duurzame landbouw	102
6.2.2	Het verhogen van de kwaliteit van natuur en landschap	102
6.2.3	Bevordering van duurzaam waterbeheer	103
6.2.4	Bevorderen diversificatie economische dragers	103
6.2.5	Bevordering van recreatie en toerisme	104
6.2.6	Bevorderen van leefbaarheid	104
6.3	Conclusie	105
7	Indicatieve kosten	106
7.1	Leeswijzer	106
7.2	Financiële tabel	106
8	Uitwerking van de maatregelen	114
8.1	Leeswijzer	114
8.2	Beschrijving van de maatregelen	114
8.3	Behoeften op het gebied van studies, demonstratieprojecten, opleiding of technische bijstand	117
9	Uitvoering en beheer POP Nederland	118
9.1	Leeswijzer	118
9.2	Aanwijzing van de bevoegde autoriteiten en verantwoordelijke instanties	118
9.3	Regelingen voor tenuitvoerlegging en toezicht	118
9.4	Evaluatie en monitoring	119
9.5	Controle en sanctieregelingen	119
9.6	Projectacquisitie	121
10	Resultaten van gepleegd overleg, aanwijzing van de betrokken autoriteiten, instanties en economisch en sociale partners en reactie op ex ante evaluatie.	122
10.1	Leeswijzer	122
10.2	Resultaten van het gevoerde overleg met maatschappelijke organisaties	122
10.3	Betrokkenheid milieu-instanties bij totstandkoming POP Nederland	124
10.4	Aanwijzing van de betrokken autoriteiten, instanties en economische en sociale partners	124
10.5	Ex ante evaluatie	124
11	Toelichting op relevante aandachtspunten	129
11.1	Leeswijzer	129
11.2	Evenwicht tussen de verschillende steunmaatregelen	129
11.3	Verenigbaarheid en coherentie	130
11.4	Aanvullende staatssteun	131

Inhoud POP Nederland volgens de Annex van Verordening (EG) nr. 1750/1999 van de Commissie van 23 juli 1999

<i>Annex</i>	<i>Hoofdstuk</i>	<i>Pagina</i>
1. Titel van het plan voor plattelandontwikkeling		titelblad
2. Lidstaat en bestuurlijke regio (indien relevant)	2	12
3.1 Door het plan bestreken geografisch gebied	2	12
3.2 Regio's van doelstelling 1 of 2	2	13
4. Planning voor het betrokken geografische gebied	n.v.t.	n.v.t.
5. Gekwantificeerde beschrijving van de bestaande situatie	3	19
5.1 Beschrijving van de bestaande situatie	3	19
5.2 Effecten in de voorgaande programmeringsperiode	3	50
5.3 Andere informatie	3	58
6. Beschrijving van de voorgestelde strategie, de gekwantificeerde doelstellingen van die strategie, de gekozen prioriteiten inzake plattelandontwikkeling en het bestreken geografische gebied	4	65
6.1 Voorgestelde strategie, gekwantificeerde doelstellingen en gekozen prioriteiten	4	68
6.2 Beschrijving en effecten van andere maatregelen	4	78
6.3 Door specifieke regionale maatregelen bestreken gebieden	4	79
6.4 Tijdschema en verwachte respons	5	98
7. Beoordeling waarin wordt aangegeven welke economische, milieu- en sociale effecten worden verwacht	6	99
8. Indicatieve algemene financiële tabel	7	104
9. Beschrijving van de maatregelen die voor de uitvoering van de plannen worden overwogen	8	110
9.1 Algemene eisen		Bijlagen
9.2 Voor alle of verscheidene maatregelen geldende eisen		Bijlagen
9.3 Voor specifieke maatregelen benodigde informatie		Bijlagen
10. Eventuele behoeften op het gebied van studies, demonstratieprojecten, opleiding of technische bijstand (waar passend)	8	113
11. Aanwijzing van de bevoegde autoriteiten en verantwoordelijke instanties	9	114
12. De regelingen om voor een doeltreffende en correcte tenuitvoerlegging van de plannen te zorgen, met inbegrip van de regelingen inzake toezicht en evaluatie, een definitie van gekwantificeerde indicatoren voor de evaluatie, de controle- en sanctieregelingen en de regelingen om voor passende publiciteit te zorgen	9	114
13. Resultaten van het gepleegde overleg en aanwijzing van de betrokken autoriteiten, instanties en economische en sociale partners	10	118
14. Evenwicht tussen de verschillende steunmaatregelen	11	125
15. Verenigbaarheid en coherentie	11	126
16. Aanvullende staatssteun	11	127

Tabellen

1. Kengetallen huidige geografische en demografische situatie	21
2. Kengetallen huidige situatie agrarische sector en bosbouwsector	27
3. Kengetallen huidige situatie plattelandseconomie en werkgelegenheid	31
4. Kengetallen huidige situatie milieu	35
5. Kengetallen huidige situatie natuur en landschap	36
6. Kengetallen huidige situatie water	36
7. SWOT-analyse: sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen	44
8. Doelen voor de Nederlandse plattelandsontwikkeling	66
9. Operationele doelen, instrumenten en maatregelen en indicatoren uit Verordening (EG) 1257/1999	85
10. Algemene financiële tabel POP Nederland	106
10a. Financiële overzichtstabel met de maatregelen opgesplitst per thema	109
11. Maatregelen uit de Kaderverordening en de ter cofinanciering in te zetten rijks- en provinciale instrumenten	111
12. Verbeterfactoren/aanbevelingen en bijbehorende reactie	120
13. Verhoudingen van de nationale investeringen	125
14. Indicatief beeld EU-cofinanciering	126
15. Nationaal beschikbare budget voor plattelandsmaatregelen dat niet voor cofinanciering wordt ingezet (euro) inclusief de nationale steun in D1-gebied	128

Kaarten

1. Bestuurlijke indeling Nederland	15
2. Overzicht van gebieden binnen het plangebied waarop andere Europese steunmaatregelen van toepassing zijn	18
3. Meest omvangrijke agrarische sector (in NGE's)	25
4. Potentiële druk dagrecreatie	30
5. Oppervlakte natuur in de leefomgeving	41

Plattelandsonwikkelingsplan Nederland

Samenvatting

Het plattelandsonwikkelingsplan Nederland (POP Nederland) dient ter invulling van de Kaderverordening Plattelandsonwikkeling (Verordening (EG) Nr. 1257/1999 van de Raad, van 17 mei 1999). Het geeft de ambitie aan van Nederland voor de ontwikkeling van het platteland voor de komende 7 jaar en het omvat een pakket maatregelen waarmee deze ambitie wordt ingevuld. Het POP Nederland is opgesteld onder de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de provincies en het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) als vertegenwoordiger van het rijk. Op verschillende momenten is overlegd met maatschappelijke organisaties. Het plan heeft betrekking op geheel Nederland, waarbij aandacht wordt besteed aan de bijzondere regionale situaties.

Beschrijving

Het Nederlandse grondgebied bestaat voor het grootste deel uit landbouwgronden (70%), het resterende deel uit natuurgebied (13%), recreatiegebied (4%), water, bebouwing en wegen. Het aandeel agrariërs in de beroepsbevolking is beperkt en neemt af. Het gemiddelde werkloosheidspercentage in het plangebied is betrekkelijk laag, circa 4%. In het noorden is het wat hoger.

Binnen de landbouw is de melkveehouderij de sector met de meeste bedrijven. In aantal bedrijven neemt de tuinbouw de tweede plaats in. Verder is de akkerbouw van belang in de zeekelegebieden en de intensieve veehouderij in het oosten en zuiden. De verwachting is dat het aantal bedrijven verder zal afnemen. Ook het aandeel van de agribusiness in het nationaal inkomen zal verder dalen. Het areaal cultuurgrond zal afnemen als gevolg van de verdere verstedelijking en de groeiende behoefte aan natuur- en recreatiegebieden. In het oosten en zuiden heeft de grote concentratie van intensieve veehouderijbedrijven gevolgen voor het milieu en de gebiedskwaliteit. In het westen van het plangebied zit de glastuinbouw in de knel tussen de stedelijke gebieden. In de veenkoloniën in het noorden is de akkerbouw kwetsbaar door de grote afhankelijkheid van de fabrieksaardappelteelt.

Het Nederlandse bos is overwegend multifunctioneel van karakter. Het overheidsbeleid is gericht op vergroting van de oppervlakte recreatief en natuurlijk bos. Andere economische dragers van het platteland zijn in opkomst zoals recreatie en toerisme.

De afname van de agrarische activiteiten heeft een verschraving van de voorzieningen op het platteland tot gevolg, vooral in het noorden. De toename van andere activiteiten kan dit onvoldoende opvangen. Het platteland met zijn kenmerkende rust, ruimte en identiteit wordt van steeds groter belang voor de stad en haar bewoners.

De milieukwaliteit op het platteland is de laatste tijd weliswaar ook door bijdragen van de landbouw flink verbeterd, maar er zijn nog verdere verbeteringen noodzakelijk. In de afgelopen decennia is er een groot verlies aan natuurwaarden opgetreden en vond er een nivellering van het landschap plaats. De realisering van de ecologische hoofdstructuur moet voorkomen dat natuur- en landschapswaarden verder zullen worden aangetast. Behalve het instandhouden van bestaande natuurgebieden worden ook nieuwe gebieden gecreëerd en worden natuurwaarden in agrarische gebieden behouden door aangepast beheer. Mede als gevolg van veranderingen in het klimaat, door zeespiegelstijgingen en door bodemdaling, zullen aanpassingen nodig zijn in het waterhuishoudingsstelsel. Het streven is om de watersystemen veerkrachtiger en duurzamer te maken, opgewassen tegen extreem natte en droge omstandigheden. Bijzondere aandacht heeft de rivierverruiming en de

toenemende zoutindringing en zoute kwel in west Nederland alsmede de verdroging in de zandgebieden.

Ontwikkelingsstrategie

De ontwikkelingsstrategie is gebaseerd op twee uitgangspunten:

- De herstructurering van de agrarische sector met als doel deze sector gereed te maken voor de toekomst;
- Het creëren van nieuwe impulsen op het platteland, mede om het meer aantrekkelijk te maken voor stedelijke en rurale bewoners.

De strategie van het POP Nederland is om de noodzakelijke veranderingen te faciliteren, om zodoende een nieuw evenwicht tussen economische functies, met name de landbouw, en de functies natuur, landschap, water en milieu te realiseren. Dit is nodig om het platteland gereed te maken voor de 21ste eeuw. Het platteland zal worden ontwikkeld van een primaire productieruimte tot een meervoudige gebruiksruimte. Voorop staat dat de landbouw met de voorgenomen maatregelen een duurzame positie kan ontwikkelen (o.a. middels schaalvergroting, middels extensivering, middels hoogwaardige duurzame kwaliteitsproducten en/of middels verbreding).

De strategie van het plan is uitgewerkt in een zestal doelen met daaraan verbonden een groot aantal "operationele doelen"; kort samengevat gaat het om het volgende:

1. Ontwikkelen van een duurzame landbouw:
 - structuurverbetering, innovatie, omschakeling
 - samenwerking, ketens
 - herstructurering
 - biologische landbouw
 - milieuzorg- en borgsystemen
2. Verhogen van de kwaliteit van natuur en landschap:
 - beheer door agrariërs
 - ecologische hoofdstructuur en verbindingzones
 - onderhoud, kwaliteitsverbetering, duurzaam beheer van bos
 - versterking cultuurhistorische waarden
3. Omschakelen naar duurzaam waterbeheer:
 - tegengaan van verdroging van natuur- en landbouwgebieden
 - tegengaan schade t.g.v. hoogwater (preventie)
 - aangepast peilbeheer
 - kwaliteit grond- en oppervlaktewater
4. Bevorderen diversificatie economische dragers
 - verbreding agrarische bedrijfsvoering
 - niet-agrarische georiënteerde activiteiten op en rond agrarische bedrijven
5. Bevorderen van recreatie en toerisme
 - toeristische infrastructuur
 - toeristische activiteiten
6. Bevorderen van leefbaarheid
 - op peil houden voorzieningenniveau
 - culturele identiteit en streekeigenheid

Deze doelen worden gerealiseerd middels een ter cofinanciering door de Europese Unie in te dienen selectie uit het beschikbare Nederlandse instrumentarium voor plattelandontwikkeling. Sommige instrumenten zijn direct gerelateerd aan de agrarische sector, bijvoorbeeld investeringssteun. De meeste instrumenten dienen echter meerdere doelen. Dit is bijvoorbeeld het geval bij herverkaveling, grondaankoop, waterbeheer en Programma Beheer. Zij ondersteunen enerzijds de herstructurering van de landbouw en anderzijds verhogen zij de kwaliteit van het platteland voor andere gebruikers. Zo zijn bijvoorbeeld in gebieden met milieubeperkingen verbeteringen in de ruimtelijke structuur nodig om landbouw en andere activiteiten duurzaam naast elkaar te kunnen laten bestaan. Ditzelfde geldt voor gebieden met een

hoge ruimtedruk, hier zal vermindering van de landbouwactiviteiten ruimte geven aan meer extensieve vormen van produceren en daarmee een aantrekkelijker platteland creëren. De instrumenten bevorderen een duurzame en multifunctionele landbouw. De projecten gericht op een duurzaam waterbeheer, betekenen voor de agrariërs een betrokkenheid bij maatregelen ter voorkoming van verdroging en vergroting van de waterberging. Door de gekozen benadering vallen veel van de in het POP Nederland opgenomen instrumenten onder artikel 33 van de Kaderverordening. Dit neemt echter niet weg dat er veelal wel degelijk een relatie is met agrarische activiteiten.

Gedurende de looptijd van het POP Nederland zullen ten behoeve van de verschillende prioritaire doelen de volgende bedragen aan Europese steun worden verleend (in miljoenen euro)

• Ontwikkelen van een duurzame landbouw	122
• Verhogen van de kwaliteit van natuur en landschap	145
• Omschakelen naar duurzaam waterbeheer	44
• Bevorderen diversificatie economische dragers	7
• Bevorderen van recreatie en toerisme	17
• Bevorderen van de leefbaarheid	29

Daarnaast wordt 53 miljoen euro besteed aan de uitfinanciering van vroegere begeleidende maatregelen en overgangsmatregelen en aan evaluaties. In totaal is gedurende de planperiode 417 miljoen euro beschikbaar.

De gevraagde Europese steun van 417 miljoen euro levert een bijdrage aan de totale investeringen in de kwaliteit van het Nederlandse platteland. Naast de inspanningen van particulieren en maatschappelijke organisaties wordt door de gezamenlijke overheden voor het POP Nederland 658 miljoen euro op het platteland geïnvesteerd.

Uitvoering

Over de verantwoordelijkheden bij de uitvoering van gebiedsgerichte rijksmaatregelen zijn afspraken gemaakt tussen het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM) en de provincies. De provincies hebben daarbij de regiefunctie. Als betaalorganen zullen de beleidsneutrale diensten Landelijke Service bij Regelingen (LASER) en Dienst Landelijk Gebied (DLG) fungeren. Rijk en provincies sluiten daartoe een bestuursovereenkomst op hoofdlijnen met daarin doelen en indicaties van daarvoor benodigde financiële middelen per provincie. Provincies stellen hierop aansluitend gezamenlijk een vierjarig uitvoeringsprogramma vast. Verder wordt voorzien in een landelijk Comité van Toezicht waarin zowel rijk als provincies zijn vertegenwoordigd. Dit Comité is verantwoordelijk voor het doen van voorstellen voor noodzakelijke tussentijdse aanpassingen met name wat betreft de inzet van middelen. Uiterlijk eind 2003 zal een tussentijdse evaluatie plaatsvinden en binnen twee jaar na afloop van het programma de eindevaluatie. Verder is voorzien in een monitoringsysteem dat gebaseerd wordt op periodieke rapportages van de betaalorganen. Jaarlijks wordt een voortgangsverslag opgemaakt.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Agenda 2000, waarin de Europese Unie haar plannen voor toekomstig beleid en financiering heeft aangegeven, maakt duidelijk dat de EU met haar middelen de landbouw anders wil sturen.

De landbouw moet zich volgens Agenda 2000 de komende jaren aanpassen aan verschillende veranderingen (o.a. uitbreiding Unie, WTO-ronde). Daarnaast zal het platteland in de toekomst belangrijke functies vervullen op het gebied van milieu en recreatie: hier liggen de komende jaren kansen en uitdagingen.

Om die kansen optimaal te benutten, is in Agenda 2000 voor de komende periode (2000 - 2006) het reeds bestaande Europese plattelandsbeleid aangepast en vereenvoudigd. Een aantal bestaande steunmaatregelen is geïntegreerd in de Kaderverordening Plattelandsontwikkeling. Bovendien is een aantal van de steunmaatregelen niet langer beperkt tot de Doelstelling 5b-gebieden (Structuurfondsen) maar wordt nu voor heel Nederland toegankelijk.

Vanuit de Kaderverordening Plattelandsontwikkeling moeten Plattelandsontwikkelingsplannen (POP's) worden opgesteld. Het POP Nederland geeft voor de komende 7 jaar (2000-2006) aan welke ambitie Nederland heeft voor de ontwikkeling van het platteland, en omvat een pakket van maatregelen dat tot doel heeft deze ambitie voor de komende 7 jaar in te vullen. Het POP Nederland wordt ingediend namens de Lidstaat Nederland.

1.2 Wijze van opstellen

Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), namens het rijk, en de provincies hebben gezamenlijk besloten tot de opstelling van het EU-programma Landelijk Gebied. Dit programma bestaat behalve uit de Kaderverordening Plattelandsontwikkeling ook uit de communautaire initiatieven LEADER+ en Interreg, delen van de Structuurfondsen (Doelstelling 2 - landelijke gebieden en overgangsgebieden) en LIFE.

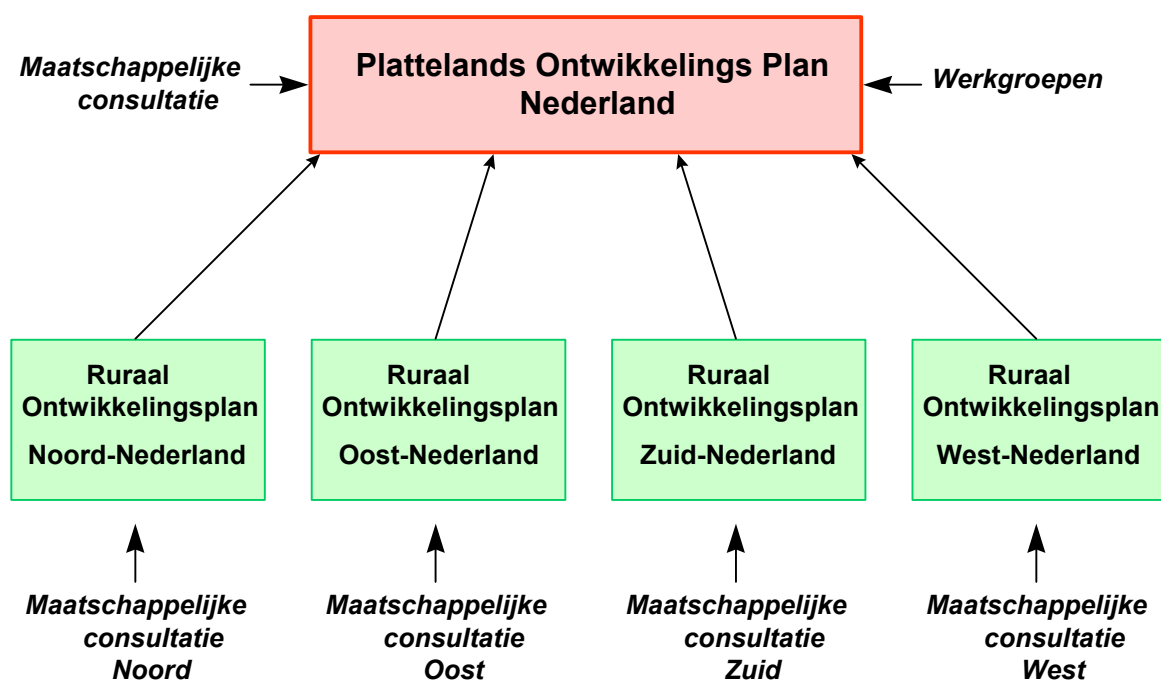
Voor de Kaderverordening vormt het POP Nederland de uitwerking. Voor de overige instrumenten worden afzonderlijke programma's opgesteld.

Het POP Nederland is opgesteld onder verantwoordelijkheid van de regiegroep, die bestaat uit een vertegenwoordiger van het ministerie van LNV en een vertegenwoordiger per landsdeel (noord, zuid, oost en west). Het POP Nederland is gebaseerd op de door de landsdelen opgestelde Rurale Ontwikkelingsplannen (ROP's) en op vastgesteld rijksbeleid. Bij de totstandkoming van de ROP's hebben de provincies per landsdeel samengewerkt. Zij beschrijven in de ROP's hun strategische visie op het platteland gebaseerd op bestaand beleid. Het POP Nederland bevat een selectie van het huidige instrumentarium van overheden. Wanneer de komende jaren behoefte is aan nieuwe instrumenten dan kan dit desgewenst via wijziging in het POP Nederland worden opgenomen.

De samenhang tussen het POP Nederland en de regionale ROP's is weergegeven in figuur 1.

Tevens wordt in dit schema verwezen naar de maatschappelijke consultaties die binnen het proces van het opstellen van de verschillende plannen hebben plaatsgevonden. Voor de resultaten van de consultaties wordt verwezen naar hoofdstuk 10.

Het POP Nederland is in overleg met de andere betrokken ministeries tot stand gekomen.

Figuur 1 Samenhang POP Nederland en ROP's Nederland

1.3 Relatie POP Nederland met Nederlands plattelandsbeleid

Zoals in paragraaf 1.2 is gemeld, is het POP Nederland gebaseerd op het huidige instrumentarium van het Nederlandse plattelandsbeleid. Het POP Nederland bevat echter slechts een deel van dit instrumentarium. Allereerst is voor het POP Nederland alleen dat deel van het beleid in ogenschouw genomen, dat, direct of indirect, een relatie heeft met de landbouw. Een deel daarvan wordt met het POP Nederland voor cofinanciering door de Kaderverordening voorgedragen. Andere delen van het EU-programma Landelijk Gebied zullen in het kader van andere onderdelen ter cofinanciering worden ingediend. Bijvoorbeeld water: veel van de maatregelen die op het vlak van water worden ingezet, worden voor cofinanciering uit Interreg voorgedragen. Een ander voorbeeld is de gebiedsgerichte plattelandsontwikkeling dat via LEADER+ voor cofinanciering wordt voorgedragen.

Het budget dat voor Nederland uit hoofde van de Kaderverordening beschikbaar is, is lang niet voldoende voor het pakket instrumenten dat onder de Kaderverordening voor cofinanciering kan worden voorgedragen. Daarom is een selectie gemaakt van die instrumenten waarvan de verwachting is dat de cofinanciering het meeste effect sorteert. Zie ook hoofdstuk 5. Deze selectie laat onverlet dat Nederland op veel andere terreinen op het platteland beleid heeft geformuleerd en uitvoert. De nationale prioriteiten worden met andere woorden hierdoor niet beïnvloed.

1.4 Leeswijzer

Na een inleiding in het eerste hoofdstuk van het POP Nederland is in hoofdstuk 2 een toelichting gegeven op het plangebied en de binnen dit plangebied van toepassing zijnde andere Europese steunmaatregelen.

De kern van het POP Nederland wordt gevormd door de hoofdstukken 3 t/m 8. In het stappenschema op pagina 12 zijn de essentiële onderdelen van het rapport benoemd. De in dit stappenschema gehanteerde terminologie ('prioriteiten', 'strategie', 'doelen', 'operationele doelen', 'maatregelen' enz.) is conform de Annex 'Plannen voor plattelandsontwikkeling' van de Uitvoeringsverordening (nr. 1750/1999).

Hoofdstuk 3 begint met een beschrijving van de bestaande situatie en een analyse van de sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen (SWOT-analyse). Vervolgens zijn op basis van deze analyse de

gewenste situaties weergegeven. Tot slot is een analyse gemaakt van de effecten van investeringen in het kader van de Europese Oriëntatie- en Garantiefonds voor de landbouw (EOGFL)-werkingsfeer in de vorige programmeringsronde.

In hoofdstuk 4 zijn de gewenste situaties geclusterd tot een zestal doelen en is de strategie van het POP Nederland bepaald waarmee deze doelen kunnen worden bereikt. Daarbij zijn de doelen nader uitgewerkt in operationele doelen en streefwaarden .

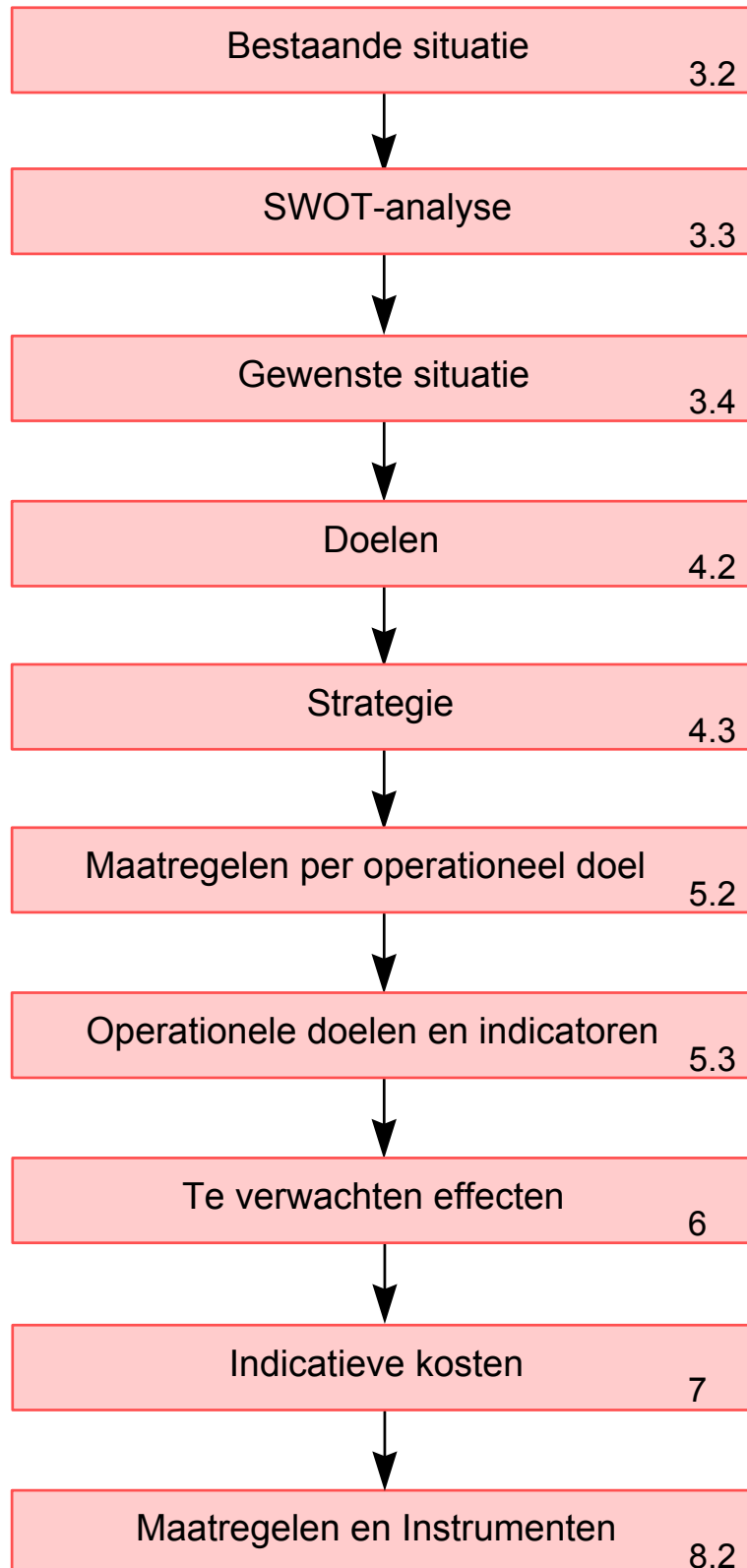
In hoofdstuk 5 zijn aan de operationele doelen instrumenten verbonden. Aangegeven is welke maatregelen uit de Kaderverordering de Nederlandse overheid wil inzetten om de operationele doelen daadwerkelijk te realiseren. Vervolgens zijn output- en resultaatindicatoren gekoppeld aan de operationele doelen. De te verwachten effecten van de instrumenten zijn per doel beschreven in hoofdstuk 6. In hoofdstuk 7 is vervolgens een indicatie gegeven van de kosten per maatregel, waarbij tevens inzicht is gegeven in de financiële bijdrage die wordt aangevraagd inzake steun voor plattelandsontwikkeling uit het EOGFL.

In hoofdstuk 8 zijn de overwogen maatregelen uit de Kaderverordering nader omschreven en is aangegeven welke instrumenten door de Nederlandse overheid aan deze maatregelen worden gekoppeld. Tevens zijn de behoeften op het gebied van studies, demonstratieprojecten, opleiding of technische bijstand aangegeven.

De organisatie voor uitvoering en beheer van het POP Nederland is vervolgens uitgewerkt in hoofdstuk 9. De resultaten van het gepleegde overleg en de aanwijzing van betrokken autoriteiten, instanties en economische en sociale partners zijn uitgewerkt in hoofdstuk 10. Tevens wordt in dit hoofdstuk ingegaan op de verwerking van de uitkomsten van de ex ante evaluatie op een concept van het POP Nederland. Hoofdstuk 11 geeft tot slot inzicht in het evenwicht tussen de verschillende steunmaatregelen, de verenigbaarheid en coherentie en de aanvullende staatssteun.

Bij het POP Nederland behoort een afzonderlijk deel 'bijlagen', waarin zijn opgenomen:

- toelichting op de door de rijksoverheid in te zetten steunmaatregelen
- toelichting op de door de provinciale overheid in te zetten programma's
- staatssteun
- uitwerking punt 9.2B uit de Annex
- lijst van probleemgebieden
- kaarten Habitat- en Vogelrichtlijn
- de ex ante evaluatie
- verslagen gevoerd overleg met maatschappelijke organisaties.
- evaluatie regeling Verwerking en Afzet Landbouw.

Figuur 2 Stroomschema

2 Het plangebied en andere Europese steunmaatregelen

2.1 Leeswijzer

In dit hoofdstuk worden punt 2 en 3 uit de Annex behandeld. Punt 4 uit de Annex is voor Nederland niet relevant, er is één POP Nederland.

2.2 Plangebied

Het POP Nederland is opgesteld voor het grondgebied van geheel Nederland (zie kaart 1). Voor deze begrenzing is gekozen omdat de plattelandsproblematiek binnen geheel Nederland grote overeenkomsten vertoont. Daar waar sprake is van specifieke probleemsituaties of ontwikkelingsmogelijkheden, is het betreffende deelgebied nader benoemd.

Het grondgebied van de lidstaat Nederland is verdeeld in 12 provincies (zie kaart 1). De provincies zijn rechtstreeks gekozen organen, die binnen door de Europese overheid en de lidstaat gestelde kaders een eigen beleid voeren en een eigen budget beheren. Dit wordt deels gevoed door het rijk, deels uit belastingen en retributies. Het financiële toezicht op de provincies berust bij het rijk. De provincies kennen belangrijke verantwoordelijkheden en bevoegdheden op een aantal terreinen van overheidszorg, waaronder ruimtelijke ordening, welzijn en de zorg voor het platteland. Gedeeltelijk zijn deze bevoegdheden bij wet toegekend, gedeeltelijk worden zij door het rijk aan de provincies gedelegeerd of gemandateerd.

Voor het opstellen van ROP's hebben provincies per landsdeel samengewerkt:

noord	:	provincies Friesland, Groningen, Drenthe
oost:	:	provincies Overijssel, Gelderland, Utrecht
west	:	provincies Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht
zuid	:	provincies Zeeland, Noord-Brabant, Limburg

Binnen de provincies is het grondgebied verder verdeeld in gemeenten. Naast de territoriale verdeling kan ook een functionele verdeling naar waterschappen worden gemaakt.

2.3 Toepassing van maatregelen van het POP in doelstellingsgebieden en andere Europese steunmaatregelen van toepassing op het plangebied

Hierna wordt een overzicht gegeven van andere relevante steunmaatregelen die op het plangebied van toepassing zijn. Dit overzicht betreft relevante doelstellingsgebieden in de huidige programmeringsperiode voor de Structuurfondsen (1994-1999), alsmede de van belang zijnde Nederlandse doelstellingsgebieden in het kader van de Structuurfondsen voor de periode 2000-2006. Doelstelling 2-gebieden zijn slechts van belang voor zover er maatregelen ten dienste van de plattelandontwikkeling worden uitgevoerd.

De huidige doelstellingen 3 en 4 (werkgelegenheid, scholing), evenals de Communautaire Initiatieven, zijn in onderstaande tabel buiten beschouwing gelaten, maar zullen wel degelijk ondersteunend werken bij de ontwikkeling van het Nederlandse platteland. Huidige doelstelling 3 en 4 gaan op in een nieuwe Doelstelling 3 (landsdekkend) in 2000-2006. Ook de huidige Communautaire Initiatieven (LEADER, INTERREG, URBAN en EQUAL) krijgen in Nederland een vervolg na 2000.

De provincie Flevoland komt vanaf 1 januari 2000 niet meer in aanmerking voor Doelstelling 1-status, maar zal gedurende 6 jaar (tot en met 2005) phasing-out steun uit de Structuurfondsen krijgen. In het programma voor Flevoland is een beperkt aantal maatregelen opgenomen, allen onder artikel 33. Deze maatregelen worden gecofinancierd uit het EOGFL afdeling Oriëntatie (voor een bedrag van 10 miljoen euro). De overige plattelandsmatregelen welke onderdeel zijn van het plattelandontwikkelingsplan Nederland (onder Verordening 1257/99) zullen, uitgezonderd de begeleidende maatregelen, in Flevoland met nationale middelen worden gefinancierd en vormen derhalve geen onderdeel van de cofinanciering onder dit EPD. De begeleidende maatregelen zullen uiteraard conform Verordening 1257/99 vanuit de afdeling Garantie van het EOGFL worden gefinancierd. De voorwaarden voor steun zullen in alle gevallen voldoen aan die welke door Verordening 1257/99 worden gesteld.

Een overzicht van de ligging van zowel de huidige als de nieuwe doelstellingsgebieden wordt weergegeven in kaart 2. Op de volgende pagina is het tevens schematisch weergegeven. Op basis van besluitvorming omtrent de EPD's Oost en Zuid kan over het van toepassing zijn van de maatregelen beschreven in het POP in deze doelstellingsgebieden het volgende worden opgemerkt:

- De begeleidende maatregelen vallen uiteraard conform Verordening 1257/99 volledig onder dit POP en zullen binnen het gehele grondgebied vanuit de afdeling Garantie van het EOGFL worden gefinancierd. Dit geldt eveneens voor de overige maatregelen onder hoofdstuk I t/m VIII van Verordening 1257/99.
- In principe zijn alle maatregelen genoemd in het POP eveneens van toepassing op doelstelling 2 gebieden en kunnen maatregelen beschreven in de Verordening 1257/99 niet worden gefinancierd uit hoofde van de doelstelling 2 programma's. De enige uitzonderingen op dit uitgangspunt betreffen de volgende maatregelen (art. 33 Verordening 1257/99):
 - * dorpsvernieuwing en -ontwikkeling en de bescherming en instandhouding van het landelijke erfgoed: projecten in doelstelling 2 plattelandsgebieden worden volledig vanuit het EFRO gefinancierd;
 - * de diversificatie van de bedrijvigheid in de landbouw en in verwante activiteiten, gericht op het combineren van verscheidene activiteiten of het aanboren van alternatieve inkomstenbronnen: projecten in doelstelling 2 plattelandsgebieden worden volledig vanuit het EFRO gefinancierd;
 - * de ontwikkeling en verbetering van de met de ontwikkeling van de landbouw samenhangende infrastructuur: projecten in doelstelling 2 plattelandsgebieden worden volledig vanuit het EFRO gefinancierd;
 - * De bevordering van toeristische en ambachtelijke activiteiten: voor projecten waarbij een ander dan de agrarische ondernemer eindbegunstigde is worden deze via de EPD's Oost en Zuid vanuit het EFRO gefinancierd;
 - * Het waterbeheer in de landbouw: voor projecten waarbij een ander dan de agrarische ondernemer eindbegunstigde is worden deze via de EPD's Oost en Zuid vanuit het EFRO gefinancierd voorzover het gaat om rijkswateren en waterwegen/-lopen met een in

hoofdzaak stedelijke afwateringsfunctie of (recreatieve) verkeersfunctie. Wanneer het gaat om projecten gericht op of samenhangend met waterwegen of -lopen met in hoofdzaak een waterhuishoudkundige functie in de aan- en afvoer van water voor landbouw- en natuurgebieden worden ze door het EOGFL gefinancierd;

- * Maatregelen 'herverkaveling' en 'milieubehoud in samenhang met land- en bosbouw en landschapsbeheer', aspect grondverwerving: verwerving, ontwikkeling en aanleg van natuur met een intensieve toeristisch/recreatieve functie, waarbij nadrukkelijk sprake is van een publiekstreckende werking worden vanuit het EFRO gefinancierd. Wanneer het gaat om verwerving en ontwikkeling van gronden voor natuurgebieden met als hoofddoel natuur worden ze door het EOGFL gefinancierd

Kaart 1 Bestuurlijke indeling Nederland

Delen van de drie noordelijke provincies (Groningen, Friesland en Drenthe) zijn in de huidige periode aangewezen als Doelstelling 5b (Friesland en noordwest Groningen/zuidwest Drenthe) en Doelstelling 2 (industriële ontwikkeling). Deze gebieden komen deels in aanmerking voor overgangssteun in de periode 2000-2005, en worden deels opgenomen als nieuw Doelstelling 2-gebied (met de 'economische kernzones' als basis). Overgangsmaatregelen en maatregelen onder het nieuwe regime voor Doelstelling 2 worden beschreven in één programmeringsdocument voor het noorden, 2000-2006.

In het oosten van het land zijn in de huidige planperiode zones aangewezen als Doelstelling 5b-gebied (noord-west Overijssel en de Vechtstreek) of Doelstelling 2 gebied (Twente; industriële ontwikkeling). Vanaf 2000 komen de 5b-gebieden in aanmerking voor overgangssteun. Het huidige Doelstelling 2-gebied gaat op in een nieuw Doelstelling 2-gebied voor het landelijke gebied in Overijssel, waarvoor behalve Twente ook delen van Salland zijn opgenomen. Dit Doelstelling 2-gebied in Overijssel sluit aan op het nieuwe Doelstelling 2-gebied in Utrecht (Gelderse Vallei) en Gelderland (grofweg Gelderse Vallei en Achterhoek). Het huidige Doelstelling 2-gebied in Gelderland (Eurowerk) krijgt een overgangstatus. Voor al deze doelstellingsgebieden zal één integraal programma worden opgesteld: het EPD Oost-Nederland.

In het zuidelijke deel van het plangebied is een deel van Noord-Brabant aangewezen als Doelstelling 2-gebied in de periode 1994-1999 (Stimulus programma). Dit gebied krijgt na 2000 een overgangstatus. Een deel van Zeeuws Vlaanderen is momenteel Doelstelling 5b-gebied en wordt eveneens overgangsgebied vanaf 2000.

In Limburg bevinden zich in de huidige planperiode zones met zowel Doelstelling 2- (Zuid-Limburg) als Doelstelling 5b-status (Noord- en Midden-Limburg). Een deel van het Limburgse 5b-gebied gaat vanaf 2000 op in een Doelstelling 2-gebied (landelijk gebied), het overige deel krijgt overgangstatus.

Voor al deze doelstellingsgebieden zal één integraal programma worden opgesteld: het EPD Zuid-Nederland.

Een overzicht van de ligging van zowel de huidige als de nieuwe doelstellingsgebieden wordt weergegeven in kaart 2. Op de volgende pagina is het tevens schematisch weergegeven. Voor alle (overgangs)gebieden wordt momenteel gewerkt aan programmeringsdocumenten die in een later stadium bij de Europese Commissie voor goedkeuring worden ingediend. Hetzelfde geldt voor de Communautaire Initiatieven.

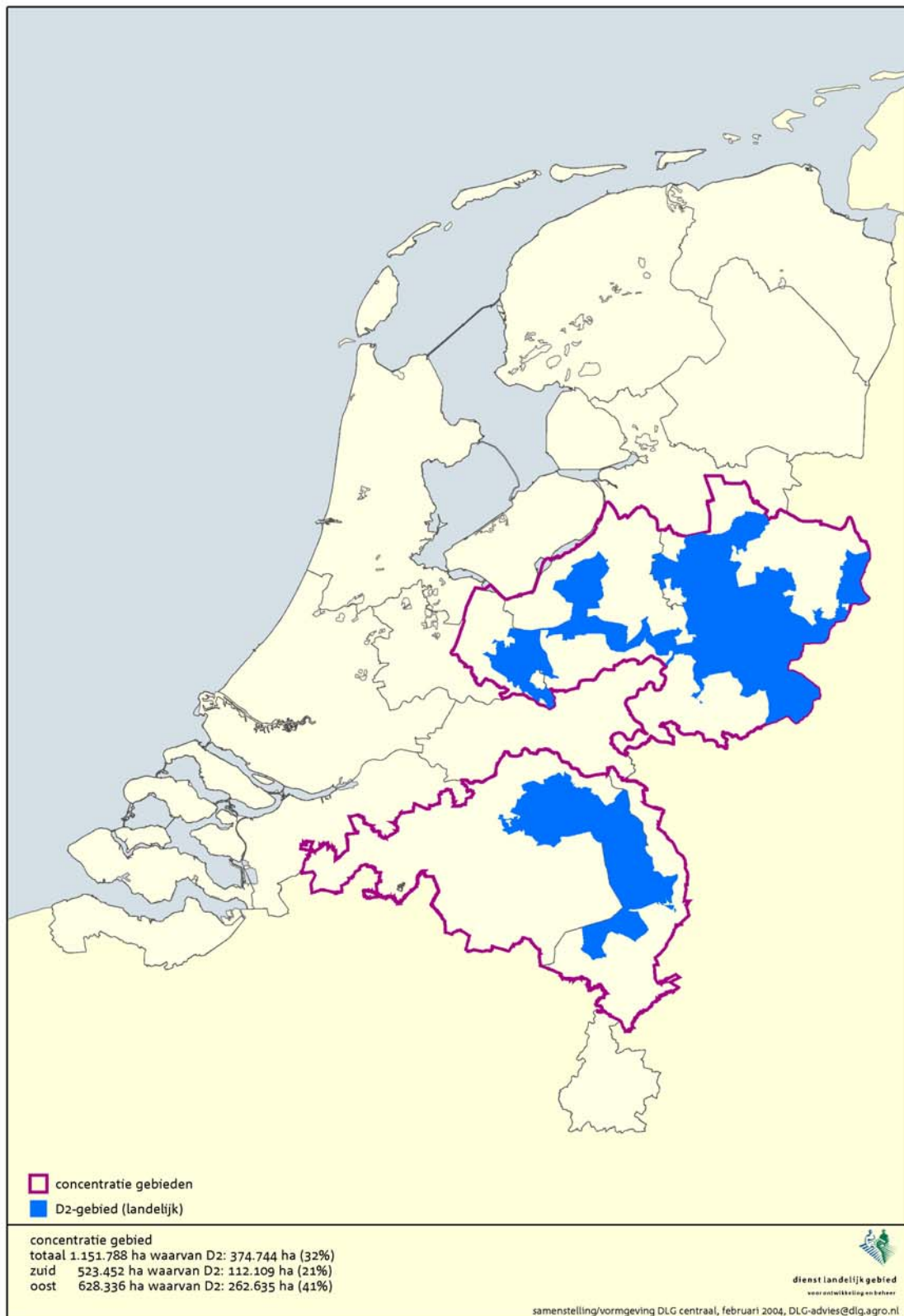
2.4 Coördinatie en afstemming tussen de verschillende programma's

Door veelvuldig overleg en een gedegen uitwisseling van informatie vindt er op dit moment afstemming plaats tussen de opstellers van hiervoor genoemde plannen en de opstellers van het POP Nederland. Daar documenten in eenzelfde tijdsperiode worden opgesteld, en de bij het opstellen van het POP Nederland betrokken personen in meerdere gevallen ook direct zijn betrokken bij de plannen voor de andere Europese steunmaatregelen, is hier sprake van een iteratief proces met goede afstemming. Hierdoor is er geen sprake van een overlap van maatregelen maar is er juist sprake van een versterking van maatregelen die binnen de verschillende kaders worden voorgesteld.

Ook bij de uitvoering van de verschillende programma's is coördinatie en afstemming van groot belang. In Nederland zullen daarvoor op verschillende niveaus, zowel nationaal als provinciaal, overlegstructuren worden ingericht. Aan deze overlegstructuren zullen alle betrokken partijen deel gaan nemen. Deze overlegstructuren dienen ertoe om strategische beslissingen te nemen met betrekking tot de uitvoering van de programma's en om te voorkomen dat er sprake is van dubbelfinanciering vanuit de verschillende Europese fondsen.

Gebied	Vorige periode (1994-1999)	Nieuwe periode (2000-2006)*
Flevoland	Doelstelling 1	Overgangsgebied Doelstelling 1
Delen van Groningen, Drenthe en Friesland	Doelstelling 5b Doelstelling 2 (industrie)	Doelstelling 2 (industrie) Overgangsgebied Doelstelling 2 Overgangsgebied Doelstelling 5b
Delen van Overijssel, Gelderland en Utrecht	Doelstelling 5b Doelstelling 2 (industrie)	Doelstelling 2 (landelijk gebied) Overgangsgebied Doelstelling 5b Overgangsgebied Doelstelling 2
Delen van Noord-Brabant, Limburg en Zeeland	Doelstelling 2 (industrie) Doelstelling 5b	Doelstelling 2 (landelijk gebied) Overgangsgebied Doelstelling 2 Overgangsgebied Doelstelling 5b
Geheel Nederland (behalve Flevoland)	Doelstelling 5a	POP Nederland

* Overgangsprogramma's hebben een looptijd tot uiterlijk eind 2005

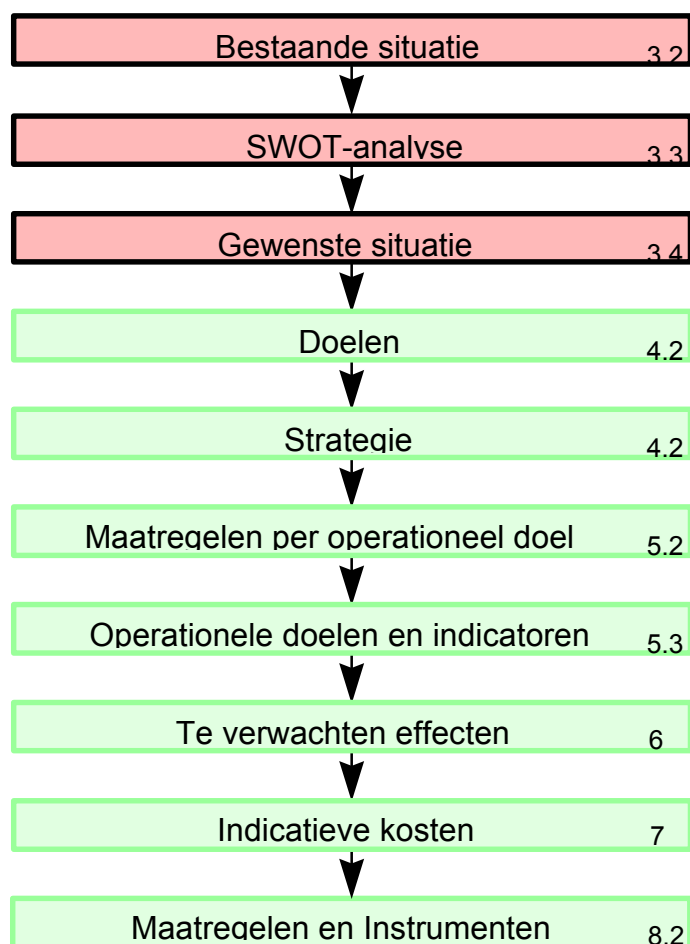

kaart 2 Overzicht van gebieden binnen het plangebied waarop andere Europese steunmaatregelen van toepassing zijn

3 De bestaande situatie, verwachte ontwikkelingen en effecten van eerdere investeringen

3.1 Leeswijzer

Het hoofdstuk start met een gekwantificeerde beschrijving van de bestaande situatie (conform punt 5.1 van de Annex). Op basis van deze beschrijving kunnen de sterke en zwakke punten alsmede de kansen en bedreigingen voor het platteland worden aangegeven. Hieruit kan de gewenste situatie worden afgeleid, die (waar mogelijk) nader gekwantificeerd wordt weergegeven door streefwaarden. Het hoofdstuk sluit af met een paragraaf, waarin de effecten in de voorgaande programmeringsperiode worden aangegeven (conform punt 5.2 van de Annex) en een paragraaf over de overige van belang zijnde maatregelen (punt 5.3 Annex).

3.2 Beschrijving van de bestaande situatie

In dit hoofdstuk wordt de bestaande situatie beschreven van de aspecten demografie, landbouw en bosbouw, plattelandseconomie, leefbaarheid en toestand van het milieu. De beschrijving vindt plaats aan de hand van een aantal tabellen waarin kerngegevens van de diverse aspecten

weergegeven zijn. De beschrijving is zowel kwantitatief als kwalitatief en heeft zoveel mogelijk plaatsgevonden aan de hand van indicatoren die later voor evaluatie kunnen worden gebruikt.

Na de beschrijving per aspect worden in een samenvattende tabel de sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen opgesomd (paragraaf 3.3).

3.2.1 Geografische en demografische situatie

Nederland is een klein en zeer dichtbevolkt land met een hoge graad van verstedelijking. Dit heeft grote gevolgen voor de aard, betekenis en gebruik van het platteland.

Het totale plangebied heeft een landoppervlakte van 33873 km², waarvan 70 % gebruikt wordt als agrarisch gebied (inclusief wegen en waterwegen), 13% bebouwing en verkeer en 14% bos- en natuurgebied omvat. De hiervoor genoemde gegevens geven aan dat de agrarische sector een belangrijke speler op het platteland is. Daarnaast kent het platteland echter vele andere vormen van gebruik en tal van economische activiteiten buiten de landbouw. De maatschappelijke behoeften aan rust, ruimte, recreatie, maar ook wonen, werken, waterwinning e.d. veroorzaken een toenemende druk op het platteland. Het platteland ontwikkelt zich in de richting van een publiek domein voor een overwegend stedelijke maatschappij. Een van de gevolgen van deze druk op het platteland is dat de vraag naar grond hoog is; enerzijds door stadsuitleg en uitbreiding van infrastructuur, anderzijds door natuurontwikkeling en de behoefte aan recreatieterreinen. Maar ook de agrarische sector heeft, gezien de noodzakelijke extensivering, een behoefte aan grond.

Van de totale Nederlandse bevolking woont circa 55 % buiten de 20 belangrijkste stedelijke agglomeraties. De agrarische beroepsbevolking maakt van deze 55% een beperkt deel uit. Dit aandeel zal de komende tijd afnemen. De instroom van de niet-agrarische beroepsbevolking op het platteland zal verder doorzetten.

De komende decennia zal de 'vergrijzing', zowel in de stedelijke agglomeraties als op het platteland fors gaan toenemen. De vergrijzing onder de agrarische beroepsbevolking loopt voor op het landelijk gemiddelde. Regionaal bestaat er een zekere spreiding in de leeftijdsverdeling. In het noorden en noordoosten is er sprake van een zekere vergrijzing van de bevolking, terwijl in de andere landsdelen de leeftijdsverdeling wat evenwichtiger is.

Deze gegevens zijn als zodanig een gegeven voor het plattelandsbeleid in Nederland. Er wordt niet expliciet gestuurd op het tegengaan van de vergrijzing of het meer landelijk evenwichtig maken van de bevolkingsgroepen. Wel zijn de effecten van deze ontwikkelingen van belang voor het plattelandsbeleid. Een relatief oudere bevolkingsopbouw, geeft ook een sterkere vraag naar met name recreatief toeristische voorzieningen.

In het gehele plangebied is sprake van een relatief hoog opleidingsniveau van de beroepsbevolking. Meer dan 70% van de beroepsbevolking heeft een opleidingsniveau van MBO of hoger. De werkloosheid in het plangebied is momenteel laag.

Tabel 1. Kengetallen huidige geografische en demografische situatie

indicator	Definitie	Eenheid	Waarde	Jaar	Bron
Bodemgebruik	Oppervlakte land van Nederland	km2	33.873	1996	CBS-Bodemstatistiek
	Oppervlakte agrarisch gebruik	km2	23.508		
	Aandeel agrarisch gebruik binnen landopp.	%	69,4		
	Oppervlakte bossen	km2	3.233		
	Aandeel bossen binnen landopp.	%	9,5		
	Oppervlakte natuurlijk terrein	km2	1.379		
	Aandeel natuurlijk terrein binnen landopp.	%	4,1		
	Oppervlakte recreatiegebied land	km2	827		
	Aandeel recreatiegebied binnen landopp.	%	2,4		
	Oppervlakte water	km2	7.653		
	Oppervlakte bebouwing en verkeer	km2	4.541		
Bevolkingsdichtheid	Inwoners van Nederland	aantal x 1.000	15.760	1-1-1999	CBS, Statistisch Bestand Nederlandse gemeenten CBS-Bodemstatistiek, bewerking LEI
	Inwoners op het platteland a)	aantal x 1.000	5.940	1-1-1998	
	Aandeel inwoners platteland op totaal	%	38	1-1-1998	
	Bevolkingsdichtheid Nederland landopp.	inwoners per km2	465	1999	
Onderwijsniveau beroepsbevolking	Basisonderwijs	%	8	1998	CBS, Enquête beroepsbevolking
	VBO/MAVO	%	21		
	MBO/VWO	%	44		
	HBO/WO	%	27		

a) Platteland: alle niet-stedelijke en weinig stedelijke gemeenten volgens de CBS-indeling van gemeenten naar stedelijkheidsklasse. De niet-stedelijke en weinig stedelijke gemeenten zijn de gemeenten met een omgevingsadressendichtheid van minder dan 1.000 adressen per km². De betekenis van het platteland voor de stad is de laatste jaren gegroeid en zal de komende tijd verder toenemen; rust en ruimte vertonen een grote aantrekkingskracht op de stadsbewoners. Het aantal forenzen en gepensioneerden dat op het platteland gaat wonen is de laatste jaren sterk gestegen. De instroom van nieuwe bewoners op het platteland betekent een andere houding ten opzichte van bestaande culturele waarden in het landelijk gebied.

Enkele regio-specifieke aspecten:

- in de Randstad (West-Nederland) is de bevolkingsdichtheid veel hoger dan in de rest van het plangebied, en daarmee de gronddruk hoger dan gemiddeld
- in het oosten en midden van het plangebied liggen veel aaneengesloten bos- en natuurgebieden, waardoor hier kansen liggen voor ontwikkeling van grootschalige natuur
- in het zuiden van het plangebied doen zich grote planologische ontwikkelingen voor, zodat hier forse ruimtelijke claims liggen
- het noorden kent een relatief lage verstedelijkingsdruk en heeft typische plattelandsgebieden met specifieke plattelandproblemen en mogelijkheden.

3.2.2 Agrarische sector en bosbouw

In deze paragraaf wordt nader ingegaan op de relevante aspecten van de agrarische en de bosbouwsector. Waar in de beschrijving van de agrosector de term landbouw wordt gebruikt, wordt zowel de land- als tuinbouw sector bedoeld, tenzij anders is aangegeven. Onder het kopje agribusiness worden de schakels in de keten voor en na de primaire landbouwproductie besproken, de toeleverende en verwerkende bedrijven. Voor een beschrijving van de overige aspecten van de plattelandseconomie wordt verwezen naar paragraaf 3.2.3.

A. Agrarische sector

De agrarische sector is met ongeveer 70% de belangrijkste ruimtegebruiker van Nederland en in sommige gebieden zijn de primaire landbouwbedrijven samen met de agribusiness de belangrijkste economische drager. De melkveehouderij is de sector met de meeste bedrijven, terwijl in aantal gerekend de tuinbouwbedrijven de tweede plaats innemen. Verder zijn in het plangebied van belang de akkerbouwsector, de intensieve veehouderij, de bollenteelt en de boomteelt. In het plangebied bevinden zich ongeveer 105.000 agrarische bedrijven. Het aantal neemt de laatste jaren gestaag af met ongeveer 2,25% per jaar. De laatste vijf jaar is het aantal met 11.000 gedaald. Het zich richten op het zo efficiënt mogelijk produceren van bulkproducten heeft in sommige streken geleid tot een verregaande specialisatie, waardoor sprake is van een eenzijdige agrarische structuur. Zo is de plattelandseconomie op de hogere zandgronden, en dan met name in Zuid- en Oost-Nederland, sterk afhankelijk van de intensieve veehouderij en het bijbehorende agribusiness-complex. In Zeeland, Flevoland, Drenthe en Groningen is de plattelandseconomie sterk afhankelijk van het akkerbouw-complex en in Zuid-Holland levert de glastuinbouw een relatief grote bijdrage aan de plattelandseconomie en de werkgelegenheid. Op kaart 3 is per gemeente de meest omvangrijke agrarische sector aangegeven.

Op dit moment heeft 25% van de bedrijven een bedrijfsomvang van minder dan 32 Nederlandse grootte-eenheid (NGE)¹. Volgens de normen is dit te gering is om daaruit een volledig inkomen te verwerven. Van de bedrijven heeft 41% een bedrijfsomvang van meer dan 70 NGE waaruit een volwaardig inkomen is te genereren. De bedrijven tussen 32 en 70 NGE nemen een tussenpositie in. Het aandeel bedrijven met een productieomvang van 100 NGE of meer groeit. In 1990 had één op de tien bedrijven een dergelijke omvang, nu is dat een kwart. Deze groep bedrijven vertegenwoordigt 61% van de totale productiecapaciteit van de landbouw. De gemiddelde bedrijfsgrootte steeg van 50 NGE in 1990 naar 75 NGE in 1998. In vergelijking met andere EU-landen is de gemiddelde bedrijfsomvang in Nederland groot. Daarentegen is de gemiddelde bedrijfsoppervlakte laag, 19 ha. Een en ander houdt verband met de Nederlandse productiestructuur met een relatief grote aandeel glastuinbouw en intensieve veehouderij. Tussen regio's is sprake van een spreiding in bedrijfsomvang en bedrijfsoppervlakte (Landbouweconomisch Bericht 1999, LEI)

De hoeveelheid grond die beschikbaar is voor bedrijfsvergroting neemt de laatste jaren af door de aanspraken vanuit de verstedelijking en vanuit de behoefte aan recreatie- en natuurgebieden. Sinds 1975 nam het aandeel bruto areaal cultuurgrond in het plangebied met ongeveer 100.000 ha af. In de komende 20 jaar zal hier naar verwachting nog eens 150-200.000 ha afgaan. Die afname zal voor bijna 2/3 worden omgezet in natuurlijk terrein en recreatiegebied.

¹ Maatstaf voor economische omvang van agrarische bedrijven en de afzonderlijke productierichtingen binnen een bedrijf, gebaseerd op bruto standaard saldi (bss) per diersoort en per ha gewas. De bss wordt uitgedrukt in ECU (Europese rekeneenheid). Voor de landbouwtelling van 1997 komt een NGE overeen met een bss van 1400 ECU.

Agribusiness

Er is in het plangebied een sterke agribusiness aanwezig en deze vormt mede de basis voor een levenskrachtige landbouwsector. De relatief grote omvang van het agribusiness-complex wordt vooral veroorzaakt door de omvangrijke toeleverings- en verwerkingscapaciteit voor de intensieve veehouderij, de handel en verwerking van tuinbouwproducten en een omvangrijke verwerkingscapaciteit voor diverse akkerbouwgewassen.

De agribusiness is belangrijk qua werkgelegenheid en bijdrage aan de nationale economie. Het betreft 8,6% van de totale werkgelegenheid en 7,4% van de totale bruto toegevoegde waarde. Voorzien is dat de komende tien jaar de werkgelegenheid en het economisch belang van de agribusiness met 10 tot 25% zal afnemen.

De voedings- en genotmiddelenindustrie is qua omvang de belangrijkste Nederlandse industrie met een productiewaarde 36 miljard euro (totaal voor Nederlandse industrie 134 miljard euro), een toegevoegde waarde van 9 miljard euro (industrie totaal 41,4 miljard euro) en biedt werkgelegenheid aan 112.000 personen (industrie totaal 680.000). De uitvoer van agrarische producten bedraagt 30,5 miljard euro waarvan bijna 50% verwerkt. Nederland behoort met Frankrijk tot de belangrijkste exporteurs binnen de EU van agrarische producten en na de VS tot één van de grootste.

Ontwikkelingen

De landbouw in Nederland wordt de laatste jaren geconfronteerd met ontwikkelingen die ingrijpende veranderingen voor de sector met zich meebrengen. De voornaamste ontwikkelingen zijn:

- het Europese beleid, dat is gericht op een beter evenwicht op de landbouwmarkten en het verminderen van de landbouwoverschotten. Een belangrijke maatregel hierbij is het verminderen van de vaste prijsgaranties voor landbouwproducten
- de liberalisering van de wereldmarkt, voortvloeiend uit de GATT/WTO onderhandelingen
- het inspelen op de verwachtingen van de klant (consument) dat landbouwproducten milieuvriendelijk en diervriendelijk geproduceerd worden en dat deze producten geen enkel risico voor de gezondheid met zich brengen
- de noodzaak het evenwicht tussen landbouw en milieu te herstellen, waarbij de landbouw weer schoon produceert en een bijdrage levert aan de ecologische en landschappelijke kwaliteiten van het landelijk gebied.

Door deze ontwikkelingen zal het aantal bedrijven in Nederland inkrimpen. De financiële betekenis van de agribusiness voor het nationaal inkomen is de afgelopen jaren al sterk afgenomen (van 16,5% in 1970 tot 7,4% in 1996). Een verdere afname wordt voorzien. Ook de werkgelegenheid nam sterk af. Van een aandeel van 14% in de totale Nederlandse werkgelegenheid in 1970 tot 8,6% in 1996. Een verdere afname naar circa 4% in 2010 wordt voorzien.

De landbouw zal komen te staan voor de keuze uit verschillende ontwikkelingsrichtingen. Een deel van de bedrijven zal het bedrijf zodanig inrichten dat zij op langere termijn hun producten concurrerend op de wereldmarkt kunnen afzetten. Daarbij zullen zij rekening moeten houden met het feit dat hun afnemers niet alleen van het product maar ook van de productiewijze de hoogste standaarden zullen verwachten. Omschakeling van productoriëntatie naar marktoriëntatie (vraaggestuurde ketens) is hierbij noodzakelijk. Via vraaggestuurde ketens worden eisen van de samenleving op het gebied van milieu, veiligheid, dierenwelzijn en kwaliteit van de leefomgeving doorgegeven aan de primaire producent. De agribusiness kan hierbij als katalysator dienen.

Biologische landbouw neemt op dit moment in de landbouw nog een bescheiden plaats in. Het gaat om 0,7% van het aantal bedrijven en om 1% van het areaal cultuurgrond. Er is echter sprake van een forse groei. In de periode 1990-1998 steeg het aantal biologische bedrijven gemiddeld 7% per jaar. Het bijbehorende areaal nam zelfs per jaar met 13% toe. In 1998 was 60% van het aantal biologische bedrijven van het type veeteelt of akkerbouw.

Een andere mogelijkheid is het verbreden van de bedrijfsvoering naar aanverwante functies. In het plangebied heeft op dit moment 9% van de bedrijven andere activiteiten als agrotourisme, agrarisch natuurbeheer en huisverkoop. Verbrede landbouw komt met name voor in de nabijheid

van stedelijke gebieden, in gebieden met recreatief aantrekkelijke landschappen en in gebieden met veel natuurwaarden. Verwerking en/of huisverkoop van de eigen producten komt tevens veel voor in gebieden met veel akker- of tuinbouw. Het economisch belang van verbreding wordt op dit moment geschat op enkele procenten van de totale waarde van de primaire productie.

Regiospecifieke zaken

Belangrijke problemen in de Nederlandse landbouw worden gevormd door de concentratie van intensieve veehouderijbedrijven op de gevoelige zandgronden van Zuid- en Oost-Nederland (vaak kleinschalige, gemengde bedrijven, met name in Oost-Nederland). Ongeveer 75% van de Nederlandse intensieve veehouderijbedrijven bevindt zich in deze zogenaamde concentratiegebieden en zorgt daar voor aanzienlijke problemen op het gebied van vermisting en verzuring. De concentratie van intensieve veehouderijbedrijven veroorzaakt ook aanzienlijke veterinaire risico's. Ook de melkveehouderij in de concentratiegebieden is aanzienlijk intensiever dan gemiddeld in Nederland.

In een aantal gebieden in het westen en het oosten is de ruimtelijke situatie van de tuinbouw zorgelijk: de glastuinbouw zit knel tussen stedelijke ontwikkelingen evenals de boomteelt en bollenteelt. De fruitteelt is economisch verouderd.

Speciaal genoemd kan nog worden de akkerbouwproblematiek in de Veenkoloniën, waar bedrijven sterk afhankelijk zijn van de teelt van fabrieksaardappelen en ziektedruk en milieuproblematiek de sector kwetsbaar maakt

Kaart 3 Meest omvangrijke agrarische sector (in NGE's)

B. Bosbouw

Het Nederlandse bos is overwegend multifunctioneel van karakter. Het dient zowel ecologische, als economische functies te vervullen en wordt geacht in een reeks van maatschappelijke behoeften te voorzien. Gezien het stedelijke karakter van die maatschappij worden die behoeften in toenemende mate bepaald door het zoeken naar rust, stilte, recreatie, schoonwaterwinning, natuur en landschapsbeleving.

Het plangebied kent heel weinig bosbouwbedrijvigheid. Slechts 123.000 ha bos (38%) heeft een overwegende economische functie ten behoeve van de productie van hout. Het overheidsbeleid is gericht op vergroting van de nu nog beperkte oppervlakte recreatief en natuurlijk bos. De realisering hiervan verloopt traag, vooral als gevolg van hoge grondprijzen beperkte beschikbaarheid van grond.

Het (overheids- en particulier) beheer van kwalitatief goede bossen wordt bemoeilijkt door hoge kosten en verslechterende milieufactoren.

De doelstelling voor de houtoogst van 1,5 miljoen m³ in 2000 wordt gehaald (1,45 miljoen m³ in 1997). De doelstelling voor de aanleg van bossen is circa 64.000 ha in 2020, waarvan circa 9.500 ha is gerealiseerd.

C. Landbouw in probleemgebieden

Nederland heeft op basis van artikel 25 van Verordening (EG) 950/1997 probleemgebieden aangewezen. Het betreft 'door specifieke belemmeringen gekenmerkte kleine streken waar het handhaven van de landbouwactiviteiten, in voorkomend geval onderworpen aan bepaalde bijzondere voorwaarden, noodzakelijk is voor het behoud van milieu, de verzorging van het natuurlijk landschap, hun toeristische bestemming of voor bescherming van kusten'. Hier is milieubehoud steeds opgevat als natuurbehoud.

De volgende gebiedscategorieën zijn in Nederland als probleemgebied aangewezen:

- diepe veenweidegebieden
- uiterwaarden
- beekdalen en overstromingsgebieden
- hellingen
- kleinschalige (zand) landschappen.

De landbouw heeft in deze gebieden te maken met de volgende belemmeringen:

- diepe veenweidegebieden: de natuurlijke handicaps bestaan in hoofdzaak uit een geringe draagkracht, een slechte ontwateringssituatie en verkaveling
- uiterwaarden: de natuurlijke handicaps van uiterwaarden zijn enerzijds het min of meer frequent overstroomd met rivierwater en anderzijds het reliëf, als gevolg van sedimentatie, erosieprocessen en kleiwinning ten behoeve van de baksteenindustrie. Daarnaast kan een slechte ontwatering een rol spelen.
- beekdalen en overstromingsgebieden: de belangrijkste natuurlijke handicap in beekdalen is de overstroming van de naast de beek gelegen graslanden, daarnaast zijn de vaak sterke kwel en het ongelijk liggende maaiveld belangrijke beperkingen
- hellingen: de belangrijkste natuurlijke handicap van hellingen is de erosiegevoeligheid. Vooral bij grote akkerbouwpercelen in de lengterichting van de helling treedt erosie op. Dit wordt nog versterkt door de vermindering van het areaal wintergranen. Ook maakt de helling en het ongelijke maaiveld de graslandpercelen soms niet maaibaar
- kleinschalige (zand)landschappen: de natuurlijke beperkingen van de kleinschalige gebieden is juist gelegen in die kleinschaligheid: de percelen zijn vaak klein (0,5 - 1,5 ha) hetgeen optimale bedrijfsvoering onmogelijk maakt.

Voor de effecten van probleemgebieden onder Verordening (EG) 950/1997 wordt verwezen naar paragraaf 3.5.3.

Tabel 2 Kengetallen huidige situatie agrarische sector en bosbouwsector

Beschrijvende indicator	Definitie	Meeteenheid	Bron
Agrarische sector			
Agrarische bedrijvigheid	Het aantal agrarische bedrijven	105.000 (1998)	CBS
	Waarvan akkerbouwbedrijven	14%	CBS Landbouwtellingen 1998
	glastuinbouw- champignonbedrijven	9%	CBS Landbouwtellingen 1998
	opengrondstuinbouwbedrijven	11%	CBS Landbouwtellingen 1998
	melkveebedrijven	28%	CBS Landbouwtellingen 1998
	overige graasdierbedrijven	18%	CBS Landbouwtellingen 1998
	intensieve veehouderijbedrijven	10%	CBS Landbouwtellingen 1998
	gecombineerde bedrijven	10%	CBS Landbouwtellingen 1998
	Afname aantal agrarische bedrijven (laatste acht jaar)	2,25 % per jaar	
	Gemiddelde oppervlakte per bedrijf	19 Hectare	
	Ontwikkeling gemiddelde oppervlakte per bedrijf (laatste acht jaar)	2,3 % per jaar	
	Gemiddelde bedrijfsgrootte	75 nge/bedrijf (1998)	CBS
	Teeltoppervlakte biologische landbouw	19.661 hectare (1998)	CBS
	Teeltoppervlakte biologische landbouw in omschakeling	2.607 hectare (1998)	CBS
Agrarische sector in concentratiegebieden	Aantal intensieve veehouderijbedrijven in concentratiegebieden	ROP-zuid 7.028 ROP-oost circa 10.487	CBS Landbouwtellingen 1998
	Aantal grondgebonden bedrijven in concentratiegebieden	ROP-zuid 29.146 ROP-oost circa 35.286	CBS Landbouwtellingen 1998
Intensiteit	Aantal melkveebedrijven met > 2GVE/ha	68 %	
	Productie fosfaat en stikstof in dierlijke mest	308 kg N en 95 kg P ₂ O ₅ /ha/1996	
	Bemesting met kunstmest	203 kg N/ha/jaar;31 kg P ₂ O ₅ /ha/jaar (1995)	
	Bemesting met organische mest	270 kg N en 95 kg P ₂ O ₅ /ha/1996	

Verbreiding	Bedrijven met verbrede landbouw	13257 (1998)	
	Aandeel (agrarische) bedrijven met agrotourisme	2,8% van totaal aantal bedrijven	LEI-DLO onderzoek "Agrotourisme in Nederland", 1998
	Aandeel agrarische bedrijven met zorgtaken	0,3% van totaal aantal bedrijven	
	Aandeel agrarische bedrijven met verwerking/verkoop aan huis	3,9% van totaal aantal bedrijven	
	Aandeel agrarisch bedrijven met beheerslandbouw	2,3% van totaal aantal bedrijven	
	Aandeel agrarische bedrijven met overig natuurbeheer	1,4%	
Bosbouw	Oppervlakte bos	396.000 hectare	
	Houtoogst	1,0 miljoen m3 (1998)	

3.2.3 Plattelandseconomie en werkgelegenheid

De bijdrage van de primaire landbouw en de agribusiness is goed voor $\pm 9\%$ van het bruto nationaal product. Deze bijdrage is de afgelopen jaren afgenomen en zal nog verder dalen. De bijdrage van recreatie en toerisme aan het bruto nationaal product is ongeveer even groot als de bijdrage van de agribusiness t.a.v. de binnenlandse agrarische grondstoffen. Weliswaar speelt recreatie en toerisme zich voor een groot gedeelte af buiten het landelijk gebied, maar er wordt een toenemend belang van deze sector in het landelijk gebied ervaren. De relatie tussen plattelandsbeleid en recreatie en toerisme is tweeledig. Enerzijds gaat het om de betekenis van het platteland voor de recreërende Nederlander en anderzijds om recreatie en toerisme als inkomstenbron, als een economische drager van een vitaal platteland. De betekenis van het landelijk gebied voor de recreërende Nederlander is groot. Men is in toenemende mate op zoek naar aspecten als ruimte, rust en authenticiteit als contrast voor de hectiek van alledag. Dit uit zich bijvoorbeeld in het grote aantal dagtochten in het landelijk gebied. Maar liefst 421 van de 919 miljoen dagtochten heeft het platteland als bestemming. Daarbij bedragen de bestedingen 2,8 miljard euro.

In delen van het plangebied ontwikkelt de landbouw zich in de richting van nevenactiviteiten m.b.t. recreatie, natuur- en landschapsbeheer en bosbouw. De ontwikkeling van de landbouw, de recreatie en het landschap vindt hier gezamenlijk plaats. Het landelijk gebied biedt een natuurlijk recreatief aanbod, met de stranden, bossen, duinen, plassen en historische steden. Elke regio heeft daarbij zijn specifieke culturele identiteit. Daarbij kan worden gedacht aan specifieke waterrecreatie gebieden in Friesland, Zuid- en Noord-Holland, Zeeland en Overijssel, de attractieparken, de grote aaneengesloten natuurgebieden in het midden en zuiden van het land en de kustgebieden. Kenmerkend voor Nederland is de grote verscheidenheid aan cultuurlandschappen en het feit dat er altijd wel verschillende mogelijkheden voor recreatie of toerisme op korte afstand aanwezig zijn.

Door de toenemende bevolkingsomvang en de afnemende oppervlakte platteland neemt de druk op de beschikbare ruimte nog steeds toe. Dat betekent dat de mogelijkheden voor recreatie en toerisme moeten worden vergroot (zie kaart 4).

De Nederlandse overheden komen daaraan tegemoet door het aanleggen van recreatiegebieden en de oppervlakte recreatief en natuurlijk bos te vergroten. Daarnaast wordt recreatief medegebruik gestimuleerd.

Bij de aanleg van nieuwe gebieden is de grondprijs en de beperkte mobiliteit van grond een handicap, met name in de buurt van grote steden. Zo loopt de uitvoering van de geplande grote groengebieden, gelegen aan de rand van de verstedelijkte gebieden, traag.

De samenstelling van de werkgelegenheid in het landelijk gebied verschilt nogal van die in het stedelijk gebied. In het landelijk gebied neemt de land- en tuinbouw nog 12% van de werkgelegenheid voor zijn rekening, terwijl dit in het stedelijk gebied nauwelijks boven de 1% uitkomt. De verschillen tussen de regio's zijn betrekkelijk gering. Ook de industrie is beter vertegenwoordigd, terwijl dienstverlening juist in de stedelijke gebieden meer werkgelegenheid biedt. De sector recreatie en toerisme is een groeisector, die in het landelijk gebied iets beter is vertegenwoordigd dan in het stedelijk gebied. De groei van het aantal banen is in '96 en '97 in het landelijk gebied groter geweest dan in het stedelijk.

In het plangebied is het werkloosheidspercentage laag: ongeveer 4% van de beroepsbevolking. In Noord-Nederland is de werkloosheid is hoger dan in de rest van Nederland. Er is een groei nodig van 43.000 banen om op het landelijk niveau te komen.

Kaart 4 Potentiële druk dagrecreatie

Tabel 3 Kengetallen huidige situatie plattelandseconomie en werkgelegenheid

indicator	Definitie	eenheid	Waarde	Jaar	Bron
Economische betekenis	Gemiddeld gestandaardiseerd besteedbaar inkomen per huishouden	euro	15.292	1997	CBS- Inkomensstatistiek , bewerking LEI
	Idem platteland	euro	15.700	1997	
	Idem stedelijk gebied	euro	15.247	1997	
	Bruto toegevoegde waarde (factorkosten) primaire land- en tuinbouw	miljard euro	8,8	1997 (r)	CBS-Algemene input-outputtabel, LEI-Agrarische input-outputtabel,
	Bruto toegevoegde waarde (factorkosten) agrocomplex gebaseerd op binnen- en buitenlandse agrarische grondstoffen, exclusief primaire land- en tuinbouw	miljard euro	24,5	1997 (r)	
	Bruto toegevoegde waarde (factorkosten) agrocomplex gebaseerd op binnenlandse agrarische grondstoffen, exclusief primaire land- en tuinbouw	miljard euro	13,15	1997 (r)	
	Bruto toegevoegde waarde recreatie en toerisme	miljard euro	15,7	1998	NRIT/NBT
Werkgelegenheid	Werkzame personen: personen in loondienst, zelfstandigen en meewerkende gezinsleden	aantal x 1.000	7.724	1998 (v)	CBS- Arbeidsrekeningen
	Waarvan vrouw	%	43,1		
	Werkzame personen in primaire land- en tuinbouw	aantal x 1.000	292	1998	CBS- Landbouwtelling
	Arbeidsvolume primaire land- en tuinbouw	arbeidsjaren x 1.000	208	1997 (r)	CBS-Algemene input-outputtabel, LEI-Agrarische input-outputtabel
	Arbeidsvolume agrocomplex gebaseerd op binnen- en buitenlandse agrarische grondstoffen, exclusief primaire land- en tuinbouw)	arbeidsjaren x 1.000	458	1997 (r)	
	Arbeidsvolume agrocomplex gebaseerd op binnenlandse agrarische grondstoffen, exclusief primaire land- en tuinbouw	arbeidsjaren x 1.000	257	1997 (r)	

	Aandeel primaire land- en tuinbouw in aantal banen op het platteland	%	12	1998	CBS, LISA, bewerking LEI
	Banen recreatie en toerisme, berekend op basis van bestedingen	aantal x 1.000	320	1998	NRIT/NBT
	Banen recreatie en toerisme, berekend op basis van sectoren	aantal x 1.000	259	1996	CBS, LISA, bewerking LEI
	Werkloosheid Nederland (aantal WW-uitkeringen/bevolking 20-64 jaar)	%	4,0	1997	CBS, bewerking LEI
	Idem platteland	%	3,9		
	Idem stedelijk gebied	%	4,1		
	Uitkeringen Nederland (aantal 'arbeidgerelateerde' uitkeringen/bevolking 20-64 jr.)	%	17,4		
	Idem platteland	%	14,6		
	Idem stedelijk gebied	%	19,1		
	Agrariërs met een leeftijd > 55 jaar	%	45,8	1999	CBS Landbouwtelling

(r) =raming; (v)=voorlopig

3.2.4 Leefbaarheid

De leefbaarheid van het platteland is een onderwerp dat in Nederland vooral kwalitatief een rol speelt. Het gaat hierbij om de tevredenheid van mensen met hun woon- en leefomstandigheden. Van belang hiervoor zijn de woonomgeving, het voorzieningenniveau en het sociale klimaat. Van leegloop van het platteland is in Nederland in het algemeen geen sprake. Alleen in het noorden is sprake van een teruglopend bevolkingsaantal.

Door veranderingen in de economische structuur van het platteland, schaalvergroting en de veranderende functies van het platteland, staat in een aantal gebieden de leefbaarheid van het landelijk gebied onder druk.

Regiospecifieke aspecten

In de noordelijke provincies staat het voorzieningenniveau op het platteland onder druk en verandert de sociale structuur. Dit soort veranderingen raken in het noorden relatief een groot deel van de bevolking, omdat het nog om echte plattelandsprovincies gaat. Het huidige systeem van openbaar vervoer is onvoldoende toegespitst op de Noord-Nederlandse situatie. Noord-Nederland wil daarom een net opzetten voor snel openbaar vervoer tussen de steden en de grootste dorpen. In de tussenliggende gebieden bieden onder meer taxi, belbus en buurtbus 'vervoer op maat'. Dit doelgroepenvervoer en het snel openbaar vervoernet worden via regionale op- en overstappunten gekoppeld. Voor zieken, alleenstaanden en ouderen ontwikkelt Noord-Nederland kleinschalige zorg- en dienstverleningscentra in de directe woonomgeving.

Oost-Nederland heeft - voor Europese begrippen - een hoge dichtheid aan middelgrote en kleinere steden. De relaties en de mobiliteit tussen stad en land zijn daardoor intensief. Daardoor is de verkeersdruk op het platteland toegenomen. Bij een aantal voorzieningen (lagere scholen, medische voorzieningen, zorgvoorzieningen, politieposten) neemt het aantal af door schaalvergroting. De sociale kwaliteit op het platteland van Oost-Nederland staat onder druk door afname van de werkgelegenheid en het voorzieningenniveau. Daarnaast raken stad en platteland sterk verweven.

In het oosten liggen er duidelijke kansen: een toenemend welvaartsniveau met uitstekende mogelijkheden voor recreatie en toerisme, het benutten en versterken van de kwaliteiten van het platteland (rust, ruimte, omgevingskwaliteit) en het inrichten van de stedelijke randzones.

De beperkte inkomsten en de vergrijzing, die met name in Zeeland en Limburg meer speelt dan elders in Nederland, hebben hun weerslag op de leefbaarheid van het platteland. De beschikbaarheid en bereikbaarheid van voorzieningen, zoals werk, scholen, gezondheidszorg, openbare diensten, moeten verder verbeterd worden. Maar de leefbaarheid wordt ook bepaald door de mate van sociale samenhang in dorpen en kernen. Daarom is het behoud en verder ontwikkelen van een eigen identiteit belangrijk. Steeds meer waardeert de maatschappij het als een regio een eigen identiteit heeft. Daarop kan het platteland inspelen, door vanuit een krachtig zelfbewustzijn te opereren.

In het westen zijn door de hoge verstedelijkingsdruk de problemen van de kleine kernen meestal van een andere orde. Het grote aandeel forensisme naar de steden en het verhoudingsgewijs geringe aandeel agrarische werkgelegenheid beperkt de sociaal-economische problemen. De dorpen trekken veel nieuwe inwoners uit de stad. Middels een restrictief bouwbeleid wordt de uitbreiding ingetoomd, om daarmee landschap en natuur te beschermen. De leefbaarheidsproblemen hangen met deze ontwikkeling samen: de ruimtelijke kwaliteit wordt minder, de verkeersveiligheid komt in de knel, de identiteit en sociale samenhang binnen dorpen en kleine kernen dreigt te verdwijnen en voor de eigen inwoners zijn te weinig betaalbare woningen beschikbaar. Door de economisch gemotiveerde schaalvergroting verschraken de voorzieningen in de kleine kernen, waardoor voor minder of niet-mobiele groepen (ouderen, jongeren) de voorzieningen moeilijker bereikbaar worden.

3.2.5 Milieu, natuur en landschap, water

Binnen dit onderdeel is in de beschrijving onderscheid gemaakt in:

- A Milieukwaliteit
- B Natuur en landschap
- C Water

In de tabellen 4, 5 en 6 zijn de belangrijkste kengetallen voor de verschillende onderdelen weergegeven. Hierna is per onderdeel een beschrijving van de huidige situatie uitgewerkt.

A. Milieukwaliteit

Kijkend naar de milieukwaliteit in Nederland constateert het Rijksinstituut voor Milieuhygiëne (RIVM) in de Milieubalans van 1997 dat er sinds de jaren tachtig een aanzienlijke verbetering is ingetreden. Kenmerkend voor het platteland is dat de landbouw daar zijn invloed op de milieukwaliteit laat gelden naast de sectoren die over het gehele land een rol spelen. De vraag of de landbouw daarbij beter of slechter presteert dan andere sectoren is moeilijk te beantwoorden, vanwege het specifieke karakter van de milieubelasting van de sector. Voorzover een vergelijking zinvol is, lijkt de land- en tuinbouw per saldo min of meer in de pas te lopen met andere sectoren (Landbouweconomisch Bericht 1997, LEI). Het RIVM verwacht dat in de komende decennia de milieukosten van de agrarische sector sterker zullen stijgen dan van andere sectoren. Ten opzichte van 1995 zullen de milieukosten voor de hele economie in 2020, afhankelijk van het gekozen scenario, reëel met 30 tot 50% zijn toegenomen. Dat is minder dan de verwachte stijging van het nationaal inkomen. Voor de landbouw wordt een toename van de milieukosten verwacht tussen 60 en 150%.

In totaal werd er in 1995 minimaal voor 75,8 miljoen euro door primaire agrarische bedrijven aan milieu-investeringen gepleegd. Cumulatief is er sinds 1989 door de primair sector voor bijna 0,8 miljard euro in het milieu geïnvesteerd (Landbouw, milieu en economie, editie 1997, LEI). Ten opzichte van de totale investeringen door de bedrijven vormen de milieu-investeringen in 1995 een aandeel van 2,5%.

De milieubelasting per kilogram product neemt af. Cijfers hierover zijn nog in geringe mate voorhanden. Het lijkt overigens dat Nederland in internationaal verband hierin goed scoort. De verschillen in milieubelasting tussen vergelijkbare Nederlandse bedrijven zijn groot. Naast beschikbare technologie is de bedrijfsvoering hier een belangrijke verklaring voor. Hoewel op vrijwel alle punten een aanzienlijke reductie heeft plaatsgevonden van de milieubelasting is het eind van de noodzakelijke inspanning nog niet in zicht. De milieubelasting ligt nog op een te hoog niveau en de laatste stappen vergen een hogere inspanning. De overheid stuurt niet alleen via wet- en regelgeving, maar faciliteert en stimuleert tevens de voortdurende ontwikkeling richting duurzame landbouw. Het initiatief en de verantwoordelijkheid ligt daarbij bij de ondernemer. De overheid stimuleert bijvoorbeeld door een stimuleringskader, maar ook via onderwijs, voorlichting en onderzoek.

Het intensieve grondgebruik leidt tot de volgende belangrijke milieuproblemen:

- verzuring en vermessing
- verontreiniging van water en waterbodems (met meststoffen, zware metalen, residuen van bestrijdingsmiddelen)
- klimaatverandering.

Tabel 4 Kengetallen huidige situatie milieu

Beschrijvende indicator	Definitie	Meeteenheid	Bron
Verzuring	Gemiddelde ammoniakdepositie	2330 z-eq/hectare/jaar (1997)	Milieubalans
	Ammoniakemissie door de landbouw	166 miljoen kg 1998	Milieucompendium'99
	Idem verandering t.o.v. 1990	- 24%	Milieucompendium'99
	Emissie verzurende stoffen door de landbouw	10 miljard Eq 1998	Milieucompendium'99
	Idem verandering t.o.v. 1990	-23%	Milieucompendium'99
Voedselrijkdom	Oppervlakte fosfaatverzadigde grond	25% landbouwgrond heeft hoge fosfaattoestand, (1996)	Milieubalans
Verontreiniging	Nitraatuitspoeling NL	118 miljoen kg (1997)	Milieubalans
	Stikstof emissie naar water door de landbouw	6,1 miljoen kg N	Milieucompendium'99
	Idem verandering t.o.v. 1990	- 2%	Milieucompendium'99
	Fosfaatemissie naar water door de landbouw	0,4 miljoen kg P	
	Idem verandering t.o.v. 1990	- 64%	
	Oppervlakte sterk verontreinigd water	42% overschrijdt MTR voor zware metalen (1996)	Milieubalans
	Volume van watergangen met verontreinigde waterbodems	75 miljoen m ³ (rijkswateren) 12 miljoen m ³ (regionale wateren) (1997)	Milieubalans
	Gebruik bestrijdingsmiddelen	10,7 miljoen kg actieve stof	Milieubalans
	Idem verandering t.o.v. 1990	-43%	
Broeikasgassen	Emissie broeikasgassen door de landbouw	25,8 miljard CO2 eq. 1998	
	Idem verandering t.o.v. 1990	- 2%	

Tabel 5 Kengetallen huidige situatie natuur en landschap

Beschrijvende indicator	Definitie	Meeteenheid	Bron
Natuur	Oppervlakte verworven Ecologische Hoofdstructuur	74.600 ha	Beleidsrapportage Min. LNV 1999
	Oppervlakte ingericht EHS	43.700 ha	Beleidsrapportage Min. LNV 1999
	Lengte gerealiseerde verbindingzones	< 5%	Ministerie van LNV
Natuur en Landschap	Oppervlakte natuur- en landschapsbeheer door particulieren (o.a. agrarisch natuurbeheer, (nieuwe) landgoederen)	56.800 ha	Beleidsrapportage Min. LNV 1999
	Oppervlakte aangeplant bos op landbouwgrond	2.370 ha	Beleidsrapportage Min. LNV 1999
Landschap	Oppervlakte verworven Nationaal Landschapspatroom buiten EHS	490 ha	Beleidsrapportage Min. LNV 1999
	Oppervlakte ingericht Nationaal Landschapspatroom buiten EHS	270 ha	Beleidsrapportage Min. LNV 1999
	Lengte gerealiseerde landschapselementen	110 km	Beleidsrapportage Min. LNV 1999

Tabel 6 Kengetallen huidige situatie water

beschrijvende indicator	Definitie	Meeteenheid	Bron
Verdroging	Oppervlakte verdroogd natuurgebied	273.000 ha (1998)	Milieubalans
	Oppervlakte verdroogd landbouwgebied	322.000 ha (1998)	Milieubalans
Overig	Oppervlakte landbouwgebied met tekort aan waterberging	309.000 ha wordt berekend (1996)	Milieubalans

In het afgelopen decennium zijn in het plangebied vooral door maatregelen aan de productiezijde van de economie grote emissiereducties behaald. Het tempo van de emissiereducties is echter - ook wanneer rekening wordt gehouden met de in het NMP-3 aangekondigde maatregelen - onvoldoende om de gestelde doelen voor broeikasgassen en verzurende en vermestende stoffen te halen. Dit geldt zeker voor de dichtbevolkte delen van het plangebied en de gebieden met grote concentraties van intensieve veehouderijbedrijven. Ook ten aanzien van het thema verspreiding wordt aan veel normen niet voldaan. De milieuproblematiek krijgt steeds meer een internationaal of juist een lokaal karakter. Internationaal door de grensoverschrijdende verontreinigingen en doordat maatregelen in internationaal verband worden getroffen. Lokaal, omdat de effecten van milieuproblemen vaak in deelgebieden van Nederland optreden, bijvoorbeeld in dichtbevolkte en vee-intensieve regio's of in kwetsbare natuurgebieden. Hieronder worden de belangrijkste thema's die op het platteland van het plangebied spelen, kort toegelicht.

Verzuring en vermesting

De depositie van verzurende stoffen ligt als gevolg van een hoge ammoniakdepositie, in het plangebied boven het kritische niveau. Om schade als gevolg van verzuring te voorkomen is een daling van de zure depositie tot gemiddeld 1400 zuurequivalenten (z-eq) per hectare per jaar nodig. In geen van de provincies wordt deze doelstelling de komende 15 jaar bij het voortzetten van de trends gehaald.

In de provincies waar de landbouw een belangrijke rol speelt, zoals Noord-Brabant, Gelderland, Overijssel en Friesland, bepaalt NHx voor het grootste deel de depositie van potentieel zuur. In de provincies die zich in de invloedssfeer van de grote industriegebieden bevinden, zoals Zeeland, Zuid- en Noord-Holland en Limburg, speelt SOx een grotere (of zelfs de grootste) rol in de totale zure depositie. De verschillen in depositie van NOx zijn beperkt; in provincies met een grote verkeersintensiteit is de bijdrage van NOx wat groter.

De potentiële zuurdepositie in Nederland is voor circa 45% afkomstig uit het buitenland en voor 34% van de Nederlandse landbouw.

In het plangebied heeft de vermesting negatieve gevolgen voor zowel mens (bedreiging volksgezondheid) als natuur. Vermesting wordt in het plangebied veroorzaakt door de combinatie van de productie en het gebruik van dierlijke mest en het gebruik van kunstmest. Doordat de aanvoer van nitraat en fosfaat in de vorm van mest groter is dan de opname door de gewassen, is er sprake van ophoping van fosfaat in de bodem en uitspoeling van nitraat en fosfaat richting grond- en oppervlaktewater. Op meer dan 80% van de bemonsterde bedrijven op de zandgronden in het plangebied, wordt een overschrijding van de nitraatnorm geconstateerd, ondanks dat de aanvoer van stikstof via dierlijke mest en kunstmest mest de laatste jaren afgenomen is. In het zeelei- en lössgebied bestaat geen overschotsituatie van dierlijke mest, maar zijn grond- en oppervlaktewater wel verontreinigd met nitraat. De fosforemissies naar de bodem blijven dalen, maar de aanvoer overtreft de afvoer waardoor nog steeds accumulatie optreedt. De landbouwbodems op de zandgronden zijn dermate met fosfor verzadigd, dat ongeveer de helft van het areaal landbouwkundig gezien geen fosforbemesting nodig heeft. De daling van de fosforbelasting is vooral te danken aan het verbod op fosfor in wasmiddelen (met name voor de situatie in het oppervlaktewater), de maatregelen bij RWZI's (derdetraps zuivering) en de daling van de fosforemissie via dierlijke mest. Het stoppen van de lozing van fosforzuurgips door de kunstmestindustrie betekende voor het kustwater een duidelijke vermindering van de fosfaatbelasting. De daling van de fosforemissies komt vooral tot uiting in een verminderde eutrofiëring van het oppervlaktewater en de kustwateren. De totale belasting van het Nederlandse milieu met vermestende stoffen vertoont sinds het midden van de jaren '80 een dalende trend. Daarbij bleef de stikstofbelasting nagenoeg gelijk.

Bestrijdingsmiddelen

De landbouw is met meer dan 95% van het gebruik de grootste gebruiker van gewasbeschermingsmiddelen. Het middelengebruik vindt voornamelijk plaats in de akker- en tuinbouw, waarbij in gebieden met veel intensieve tuinbouw het middelengebruik het hoogst is. Het gebruik leidt regelmatig tot een overschrijding van normen voor grond- en oppervlaktewater. Landelijk is de trend dat het middelengebruik onder invloed van het Meerjarenplan Gewasbescherming afneemt. Hoewel het gebruik van bestrijdingsmiddelen in de landbouw sinds 1990 met circa 40% is afgenomen, geldt dit niet voor de stoffen die via

bespuiting worden toegepast. Het gebruik van deze middelen (bijna 300 stoffen in 1997), die voor een belangrijk deel verantwoordelijk zijn voor de verontreiniging van het oppervlaktewater, is vrijwel gelijk gebleven. Het afgenomen gebruik van bestrijdingsmiddelen in de landbouw heeft tot een lagere belasting van oppervlaktewatervoren geleid, hoewel de normen in gebieden met veel tuinbouw en maisteelt nog regelmatig worden overschreden. De emissies van zware metalen zijn gedaald, maar dit heeft onder meer door de overheersende buitenlandse bijdrage (oppervlaktewater) en de trage afvoer (bodem) nog weinig effect.

Klimaatverandering

Door menselijk handelen worden broeikasgassen in de atmosfeer gebracht die daar warmtestraling vasthouden. Kooldioxide (CO₂), vooral afkomstig van verbranding, draagt voor meer dan 60% bij aan de menselijke beïnvloeding van het klimaat. In het afgelopen decennium zijn wereldwijd de hoogste oppervlaktetemperaturen waargenomen sinds het begin van de metingen in 1880. Dit is ook in Nederland het geval. In de Nederlandse natuur treden verschuivingen op die verband houden met de temperatuurstijging. Ingrijpende gevolgen worden verwacht, zoals wereldwijd optredende ecologische, sociale en economische veranderingen door onder andere stijging van de zeespiegel, veranderingen in regenval en verdamping en daardoor mogelijke droogte. Ecosystemen, de landbouw en andere sectoren zullen zich moeten aanpassen. Dit geldt met name voor de delen van het plangebied die onder de zeespiegel liggen en die erg kwetsbaar zijn voor stijging van de zeespiegel. In de periode 1990-1997 is de emissie van CO₂ met 10,8% toegenomen; voor 2002 wordt een toename van 16 tot 20% verwacht, de emissie door de landbouw is sinds 1990 ongeveer constant gebleven. De Nederlandse beleidsdoelen uit de Vervolgnota Klimaatverandering voor 2000 voor CO₂ en N₂O worden niet gehaald, maar die voor CH₄ wordt ruim gehaald.

De mondiale emissies van CO₂, CH₄ en N₂O blijven stijgen, waardoor ook de broeikaswerking blijft toenemen.

Het platteland ondervindt niet alleen de gevolgen van de klimaatverandering (hogere neerslag, zeespiegelstijging) maar kan ook een (bescheiden) rol spelen in het tegengaan ervan, door verhoogde vastlegging van CO₂ in bossen en venen. Dit is in overeenstemming met het internationale en EU-beleid.

B. Natuur en landschap

Nederland kent op grond van zijn ligging aan de delta van grote rivieren enkele internationaal belangrijke ecosystemen en gebieden. Genoemd kunnen o.a. worden de voordelta, de kust, de Waddenzee, veenweidegebieden, de Veluwe en de grote rivieren. Kenmerkend voor ons land is daarbij dat op een geringe oppervlakte een grote variatie in biodiversiteit voorkomt in onderling sterk verschillende landschappen.

In het algemeen is er de afgelopen decennia in heel Nederland een groot verlies aan natuurwaarden opgetreden. Dit is nog steeds het geval. De soortenrijkdom en differentiatie in ecosystemen zijn sterk verminderd.

De belangrijkste oorzaken van de achteruitgang zijn o.a.:

- areaalverlies en verkleining van natuurgebieden
- versnippering en doorsnijding van cultuurlandschappen en natuur- en bosgebieden
- milieubelasting door intensivering van de landbouw en de industrie en verkeer
- verdroging als gevolg van de intensieve landbouw en verstedelijking.

Dit heeft overheden en maatschappelijke organisaties ertoe gebracht meer aandacht te besteden aan natuur en landschap in Nederland.

Belangrijk onderdeel van het beleid om natuur en landschapswaarden tegen verdere aantasting te beschermen is het realiseren van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Deze EHS bestaat uit een netwerk van bestaande natuurgebieden, die worden uitgebreid met gebieden waar nieuwe natuur wordt ontwikkeld. In delen van deze gebieden zal de landbouw een functie blijven houden in andere delen is dit niet of incidenteel het geval.

De EHS zal uiteindelijk ca. 700.000 ha groot worden (landoppervlak) en in 2018 geheel gereed zijn. Er wordt ca. 250.000 ha toegevoegd aan de EHS, waarvan ± 100.000 ha in agrarische exploitatie blijft en van de overige 150.000 ha zal ook een gedeelte door boeren worden beheerd (particulier natuurbeheer). De bestaande natuur- en bosgebieden worden beheerd door een beperkt aantal grote terreinbeherende organisaties en door particulieren (vooral bos- en landgoedeigenaren). Van de 250.000 ha nieuwe natuur is ruim 80.000 ha gerealiseerd.

Het is de bedoeling dat ca. 200.000 ha van de EHS een hoge graad van natuurlijkheid krijgt, waarvoor grote aaneengesloten natuurgebieden nodig zijn.

Om de invloed van de omgeving op natuurgebieden te verminderen dienen de gebieden voldoende omvang te hebben. Deze grote gebieden worden met elkaar verbonden middels ecologische verbindingzones om duurzame populaties te garanderen. De bestaande versnipperde situatie wordt daarmee opgeheven en uitwisseling van soorten wordt weer mogelijk.

De kwantitatieve realisering van de EHS vordert weliswaar gestaag, maar realisering binnen de gestelde termijn zal moeilijk zijn. Een belangrijke oorzaak is de hoge gronddruk en de hiermee samenhangende hoge grondprijs, die de verwerving van grond vertraagt.

De kwaliteit van de EHS is een onderwerp dat nadrukkelijk meer aandacht behoeft. Gebleken is dat ondanks de realisering van nieuwe natuurgebieden herstel van de soorten rijkdom en differentiatie achterblijft. De milieukwaliteit (verzuring en vermeting, verontreiniging, maar ook verdroging) beïnvloedt in belangrijke mate de kwaliteit van de natuur- en landschapswaarden. De milieukwaliteit is in de laatste tien jaren in veel opzichten verbeterd, maar is vaak nog onvoldoende om een goede abiotische uitgangssituatie te realiseren en te behouden voor kenmerkende, vaak veeleisende soorten flora en fauna.

Daarnaast is het ook in bestaande bos- en natuurgebieden gewenst een natuurlijker beheer te voeren dan veelal gebruikelijk is. Voorbeeld hiervan is het geïntegreerd bosbeheer dat in diverse regio's wordt nagestreefd.

Naast het ontwikkelen van een EHS streeft Nederland naar verbetering van de natuur- en landschapswaarden op het platteland. In de voorbije jaren hebben deze natuur- en landschapswaarden sterk onder druk gestaan en zijn veelvuldig verdwenen. De waarde van deze elementen is echter groot voor zowel de natuur als voor de mens als gebruiker van het platteland.

De aantasting van natuur- en landschapswaarden door o.m. infrastructuur en stedelijke ontwikkelingen dient zoveel mogelijk voorkomen te worden. Daar waar infrastructurele ingrepen aan de orde zijn streeft Nederland een total-design aanpak na met hoogwaardige oplossingen die in interactie met de omgeving tot stand komen. Met deze aanpak tracht Nederland de aantasting van deze waarden zoveel als mogelijk te voorkomen.

Om de natuur- en landschapswaarden op het platteland te versterken wil Nederland dan ook het multifunctioneel landgebruik stimuleren. Een aspect daarvan is het bevorderen van natuur- en landschapsbeheer door agrariërs. De ondernemers worden direct bij het beheer en onderhoud en zelfs aanleg van natuur en landschapselementen betrokken.

Ten aanzien van natuur zijn belangrijke thema's: weidevogelbeheer, ganzenbeheer, beheer van landschapselementen zoals bosjes, houtwallen en sloten, beheer van bufferzones voor natuurgebieden, en het realiseren van corridors tussen de verschillende natuurgebieden. Een specifiek landschappelijk onderwerp is bijvoorbeeld het realiseren van nieuwe buitenplaatsen.

Het belang van natuur- en bosgebieden en een aantrekkelijke cultuurlandschap voor mensen heeft de laatste jaren meer aandacht gekregen. De vraag naar rust, stilte, ruimte voor recreatie en dergelijke neemt toe (zie kaart 5). Met name nabij de stedelijke gebieden zal een aantrekkelijk gebied met natuur- en landschapswaarden een belangrijke uitloop functie vervullen. In dat kader worden er in de nabijheid van de stad nieuwe natuur- en bosgebieden gepland.

Aantrekkelijke landschappen zijn fysiek en visueel versnipperd geraakt door grote en kleine veranderingen, zoals het verbouwen en uitbreiden van (voorheen) agrarische gebouwen, reclameborden en de aanleg van wegen en spoorwegen.

De schaalvergroting van landbouwbedrijven, kan daarnaast tot vervlakking van het landschap en verlies van aantrekkelijkheid leiden. Daarmee wordt afbreuk gedaan aan de regionale verscheidenheid en culturele diversiteit.

Een selectie van patronen en elementen, die op nationale schaal de identiteit van het landschap bepalen, is ondergebracht in het Nationaal Landschapspatroon. Dit valt deels samen met de Ecologische Hoofdstructuur. Het rijksbeleid is gericht op duurzame instandhouding en verdere ontwikkelingen van de elementen van het Nationale Landschapspatroon.

Het Nederlandse beleid is erop gericht dat de eigen identiteit van het landschap en de cultuurhistorische elementen versterken. Door in enkele regio's verder te gaan dan een conserverend beleid zoals het aanwijzen van beschermde stads- en dorpsgezichten of bescherming van het landschap. Landschap en cultuurhistorie zijn mede een inspiratiebron voor de inrichting van de ruimte in de toekomst. De identiteit van het landschap en de cultuurhistorische elementen zijn van belang voor de recreatieve en economische ontwikkeling van het platteland. Landgoederen kunnen hierbij een rol spelen.

C. Water

De afgelopen decennia is met succes gewerkt aan het verbeteren van de waterhuishouding. Voor wonen, werken en hoge landbouwopbrengsten zijn goede omstandigheden gecreëerd. Er is echter ook aanleiding tot hernieuwde aandacht voor de waterhuishouding, namelijk:

- a) de verdroging van landbouw- en natuurgebieden
- b) de opvang van water bij extreem hoge waterstanden in de rivieren en bij overvloedige regenval
- c) de gevolgen van bodemdaling en zeespiegelstijging voor onder andere de afvoercapaciteit van de rivieren en de verzilting
- d) erosie in het Limburgse heuvellandschap
- e) de kwaliteit van grond- en oppervlaktewater als gevolg van vermesting, verzuring en verspreiding van toxische stoffen.

Verdroging

Verdroging wordt veroorzaakt door versnelde afvoer van overtollig water ten gevolge van de drooglegging van landbouwgronden, waterafvoer uit de steden, de regulatie en normalisatie van beeklopen en de onttrekking van grondwater ten behoeve van beregening, industrie- en drinkwater. In de zand- en lössgebieden en in de duingebieden aan de kust heeft een groot gedeelte van de natuurgebieden te kampen met verdrogingsverschijnselen. Voor ongeveer 40% van de inheemse plantensoorten vormt de verlaagde grondwaterstand een bedreiging. Inventarisatie van 1998 heeft opgeleverd dat in totaal circa 595.000 ha grond in Nederland verdrogingsverschijnselen vertoont, waarvan circa 273.000 ha met hoofdfunctie natuur (hiervan is circa 47.000 ha nieuw te verwerven natuur) en circa 322.000 ha met de hoofdfunctie landbouw en als nevenfunctie natuur. Uit de inventarisatie blijkt dat tot dusverre voor circa 140.000 ha verdrogingsprojecten in uitvoering zijn of zijn uitgevoerd. De verdrogingsdoelstelling voor het jaar 2000 (afname van het verdroogde areaal met 150.000 ha) komt hiermee in zicht. Voor 2010 wordt gestreefd naar een reductie van de verdroogde gebieden met 40%.

Wateroverlast

Het natte jaar 1998 heeft geleerd dat extreme regenval regionaal veel wateroverlast en schade kan veroorzaken. Daarnaast hebben de hoogwaterstanden van 1993 en 1995 aanleiding gegeven tot een omslag in het denken over veiligheid: geef rivieren de ruimte om het water onbelemmerd af te voeren in plaats van opnieuw dijkversterking. Dit denken heeft onder meer vorm gekregen in de beleidslijn Ruimte voor de Rivier.

Kaart 5 Oppervlakte natuur in de leefomgeving

Wateroverlast is er niet alleen langs de rivieren; ook door de verdergaande verstedelijking in Nederland zijn er problemen voor de waterberging ontstaan. Dit is vooral in laaggelegen gebieden van belang. Naar aanleiding van de wateroverlast van 1998 worden nu plannen gemaakt voor het aanwijzen en inrichten van regionale wateropvanggebieden waar het overtollige water tijdelijk kan worden geborgen. Ook kan het watersysteem zo worden aangepast en uitgebreid dat grotere neerslaghoeveelheden kunnen worden opgevangen.

Bodemdaling en klimaatverandering

De daling van de bodem als gevolg van inklinking en gaswinning tezamen met de zeespiegelstijging en meer regen in het voorjaar werken versterkend op de problematiek van de wateroverlast. De beleidsontwikkeling hieromtrent is nog volop in beweging en zal zeker doorwerken in de uitvoering van maatregelen in de onderhavige planperiode. De verbetering van de veerkracht van het watersysteem is daarbij een sleutelbegrip. De bodemdaling speelt vooral in West-Nederland (veengebieden) en in Noord-Nederland (gaswinning). In het Zuidwest-Nederland wordt de problematiek van de verzilting gevoeld, hetgeen voor de landbouw beperkingen oplevert.

Waterkwaliteit

Op het gebied van waterkwaliteit zijn aansprekende successen behaald, maar effluentlozingen van RWZI's, riooloverstorten, diffuse emissies van mest en bestrijdingsmiddelen en grensoverschrijdende verontreiniging blijven een voortdurend punt van aandacht. Dit geldt ook voor de nog ontbrekende rioolaansluitingen in het buitengebied. Probleemstoffen zijn vooral voedingsstoffen, PAK's, zink, koper en bestrijdingsmiddelen. Het grondwater raakt in toenemende mate vervuild met meststoffen en bestrijdingsmiddelen. De sanering van verontreinigde waterbodems is nog nauwelijks van de grond gekomen.

Als doelen voor de verbetering van de waterkwaliteit wordt gehanteerd:

- een vermindering van het aantal niet op het riool aangesloten percelen op het platteland
- de vuiluitwerp uit riooloverstorten is in 2005 met 50 % gereduceerd ten opzichte van 1985. Bij riooloverstorten die lozen op kwetsbare wateren is de vuiluitwerp in 2010 ten opzichte van 1985 met 80-90 % verminderd. De effluentlozingen van RWZI's bevatten 75 % minder stikstof en fosfaat in vergelijking met de situatie in 1985 door verdere optimalisering van het zuiveringsrendement. Waar RWZI's lozen op ecologisch waardevolle wateren is op termijn een nullozing gerealiseerd. Ondanks het na-ijleffect nemen de emissies van stikstof en fosfaat af als gevolg van evenwichtsbemesting.

3.2.6 Conclusie

Bovenstaande beschrijving van de bestaande situatie leidt tot de conclusie dat het platteland aan veranderingen onderhevig is. Met name op het gebied van de agrarische sector, milieu, natuur (inclusief bos) en landschap, water, economie en leefbaarheid zijn acties noodzakelijk. De hiertoe te ontwikkelen strategie zal gebaseerd zijn op twee uitgangspunten:

- de herstructurering van de agrarische sector met als doel deze sector gereed te maken voor de toekomst
- het creëren van nieuwe impulsen op het platteland, mede om het platteland meer aantrekkelijk te maken voor de gebruikers.

De ambitie is het bereiken van een nieuw duurzaam evenwicht tussen alle functies van het platteland. Bij voorkeur wordt hiertoe voor een integrale aanpak gekozen.

3.3 SWOT-analyse: sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen

In tabel 7 zijn de sterke en zwakke punten en de kansen en bedreigingen met betrekking tot de land- en bosbouw, plattelandseconomie, leefbaarheid, milieu, natuur en landschap en water samengevat.

De in de SWOT-analyse gehanteerde indeling sluit aan bij de relevante beleidsonderwerpen voor het Nederlandse platteland. Het is om deze reden dat het thema milieu is uitgesplitst naar milieu, natuur en landschap en water. Bosbouw wordt in deze SWOT-analyse nog als een apart thema behandeld. Na hoofdstuk 4 wordt bos bij natuur en landschap ondergebracht. Demografie is geen onderdeel van de SWOT-analyse omdat het op dit moment geen aangrijpingspunt is voor het Nederlandse plattelandsbeleid.

Tenslotte: iets wordt in de SWOT-analyse als kans aangemerkt wanneer een actie gericht op het opheffen van de zwakte met behulp van een sterkte aan meerdere doelen voor het platteland kan bijdragen ('win-win situatie'). Hierbij staan de in 3.2.6 geformuleerde uitgangspunten centraal. Onder bedreigingen staan factoren welke de benutting van de kansen negatief beïnvloeden.

Tabel 7. SWOT-analyse: sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen				
	sterkten	zwakten	kansen	bedreigingen
landbouw	<ul style="list-style-type: none"> • hoge dynamiek (veranderingsbereidheid) • veel toekomstgerichte (grote, kapitaalkrachtige) bedrijven • dicht bij afzetmarkten gelegen • efficiënte productiewijze • hoog kennisniveau 	<ul style="list-style-type: none"> • hoge milieubelasting • nadruk op bulkproductie, lage toegevoegde waarde • aantasting van maatschappelijk draagvlak • bestaande structuren in de landbouw en keten vormen een belemmering voor het ontstaan van duurzame bedrijven • ruimtetekort en veroudering glastuinbouw, fruitteelt, bollenteelt en boomteelt <p>regiospecifiek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • delen van Nederland: geringe draagkracht veengronden • delen van Nederland: gevoelig voor bodemdaling door ontwatering en aardgaswinning • gevoeligheid voor erosie in Zuid-Limburg • verzilting en tekort aan zoet water in Zeeland en delen van Noord-Holland, Zuid-Holland en Noord-Brabant 	<ul style="list-style-type: none"> • een 'schone' landbouw draagt bij aan de duurzaamheid van de sector en het instandhouden en bevorderen van een schoon milieu en natuur- en landschapswaarden • een duurzame landbouw draagt bij aan de economische draagkracht van het platteland • door een efficiënte productiewijze kan op wereldmarkt-niveau worden geconcurrereerd, zonder milieu- en natuur- en landschapswaarden aan te tasten • maatregelen ten behoeve van de waterhuishouding in de landbouw dragen bij aan waterconservering en -veiligheid <p>regiospecifiek</p> <ul style="list-style-type: none"> • maatregelen voor erosiebestrijding komen ten goede aan de veiligheid en het landschap • inplaatsing van glastuinbouw in het noorden en herstructurering in het westen geven gebieden een economische impuls, leveren milieuwinst op en geven huidige productiecentra ruimte voor nieuwe functies 	<ul style="list-style-type: none"> • investeringen t.b.v. water, milieu, natuur en landschap tasten de bedrijfseconomische draagkracht aan • er is inflexibiliteit in de organisatie van de landbouw en de keten die belemmerend werkt op de noodzakelijke veranderingen • bestaande structuren in de landbouw en keten vormen een bedreiging voor concurrentie op de wereldmarkt en het aanpassen aan de maatschappelijke vraag • toenemende gronddruk en een geringe grondmobiliteit belemmeren schaalvergroting en extensivering • veelvuldig optreden van extreme hoog-water-situaties, hetgeen tot vernietiging van productiecapaciteit leidt
bosbouw	<ul style="list-style-type: none"> • hoog kennisniveau en hoog aandeel geïntegreerd bosbeheer • groot maatschappelijk draagvlak voor 	<ul style="list-style-type: none"> • versnipperd eigendom • weinig bedrijfsmatig beheer en lage rendementen • aantasting biodiversiteit van bos door milieubelasting, verdroging en 	<ul style="list-style-type: none"> • inspelen op vraag naar recreatief aantrekkelijk bos • vergroten bergingscapaciteit voor neerslag-overschotten, zowel binnen bosareaal (multifunctioneel 	<ul style="list-style-type: none"> • toenemende gronddruk en grondprijsstijging werken remmend op gewenste areaaluitbreiding van bos • verdere afname kwaliteit door

Tabel 7. SWOT-analyse: sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen				
	sterkten	zwakten	kansen	bedreigingen
	instandhouding bos	recreatief gebruik •matige toegankelijkheid en bereikbaarheid van bos	landgebruik) als daarbuiten •aanleg nieuwe bossen koppelen aan uitbreiding verstedelijking en infrastructuur •bosaanleg als vorm van verbrede landbouw waarmee plattelands-economie wordt ondersteund	milieudruk •verstedelijking en recreatie vergroten druk op bestaande bosgebieden: versterking van dit effect indien verstedelijking sneller gaat dan aanleg nieuwe gebieden zolang brongerichte milieumaatregelen onvoldoende effect sorteren zijn uitgebreide en kostbare ingrepen in bosgebieden nodig
economie	•afwisselend landschap vormt goed vestigings- en woonklimaat •aanwezigheid diverse (potentiële) economische dragers •economie, nationaal gezien, relatief beperkt afhankelijk van primaire landbouw •lage werkloosheid •hoog opleidingsniveau •nabijheid afzetmarkten	•het aantal oudere arbeidskrachten neemt toe	•verbreding van de landbouw draagt bij aan economische veerkracht van het platteland •koopkrachtige vraag naar aantrekkelijk platteland, wat perspectief biedt voor recreatie en toerisme •vestiging nieuwe economische sectoren •toename werkgelegenheid door verbreding economie	•beperking ontwikkeling landbouw door andere ruimteclaims
leefbaarheid	•afwisselend landschap vormt goed woonklimaat	•geringe leefbaarheid door laag niveau van voorzieningen en een slechte bereikbaarheid in sommige delen van het land •onvoldoende verkeersveiligheid met name t.a.v. fietsers	•ontwikkeling regionale economie versterkt regionale identiteit •verbreding landbouw draagt bij aan behoud van leefbaarheid •koopkrachtige vraag naar aantrekkelijk platteland	•dreigend verlies culturele identiteit platteland en bewoners
milieu	•hoog niveau milieutechnologie en -kennis	•slechte milieukwaliteit door belasting vanuit land- en tuinbouw •hoge milieudruk vanuit stedelijke gebieden, industrie, verkeer, recreatie en toerisme	•in veel gebieden (o.a. de zandgebieden) gaat de ontwikkeling van een duurzame landbouw gelijk op met het bevorderen van een schoon milieu	•hoge investeringen t.b.v. milieu •hoog tempo van verandering voor (landbouw-) bedrijfsleven •toenemende gronddruk en grondprijzen belemmeren de voor

Tabel 7. SWOT-analyse: sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen				
	sterkten	zwakten	kansen	bedreigingen
			<ul style="list-style-type: none"> • schoon milieu is randvoorwaarde voor multifunctioneel grondgebruik • export van technologie en praktijkervaring 	<p>het milieu noodzakelijke extensivering voor de landbouw</p>
natuur en landschap	<ul style="list-style-type: none"> • aanwezigheid van internationaal belangrijke ecosystemen (Delta, Veluwe, Waddenzee, veenweide) • rijke biodiversiteit en een aantal grote natuurgebieden • grote landschappelijke diversiteit 	<ul style="list-style-type: none"> • achteruitgang biodiversiteit door: <ul style="list-style-type: none"> ◆ areaalverlies natuurgebied ◆ versnippering en doorsnijding ◆ milieubelasting ◆ verdroging • nivellering landschappelijke diversiteit door verstedelijking en intensivering van de landbouw 	<ul style="list-style-type: none"> • in veel gebieden (o.a. de zandgebieden) gaat de ontwikkeling van duurzame landbouw gelijk op met het bevorderen van de instandhouding en ontwikkeling van natuur en landschap • ook maatregelen t.b.v. de waterveiligheid leveren winst op voor de duurzame landbouw (zoetwatervoorziening) en natuur en landschap (natte natuur) • verbreding van de landbouw met natuur en landschap verbetert de economische duurzaamheid van het platteland 	<ul style="list-style-type: none"> • zolang brongerichte milieumaatregelen onvoldoende effect sorteren, zijn uitgebreide en kostbare ingrepen in natuurgebieden nodig • verstedelijking en recreatie vergroten de druk op bestaande natuurgebieden; indien de verstedelijking sneller gaat dan de aanleg van nieuwe gebieden wordt dit effect versterkt • de toenemende gronddruk en grondprijsstijging werken remmend op de gewenste areaaluitbreiding van natuurgebieden
water	<ul style="list-style-type: none"> • grote kennis, technologie en ervaring op het gebied van waterbeheer • grote mate van bestuurlijke en maatschappelijke betrokkenheid bij het waterbeheer 	<ul style="list-style-type: none"> • gebrek aan mogelijkheden voor waterretentie en -conservering • te veel op landbouwproductie afgestemd peilbeheer, waardoor verdroging optreedt in zowel natuurgebieden als landbouwgebieden • milieuverontreiniging tast de kwaliteit van het oppervlakte-water en drinkwater aan • bodemdaling en klimaatverandering maken ons land kwetsbaar voor overstromingen 	<ul style="list-style-type: none"> • door de aanpak van integraal waterbeheer (beheer t.b.v. meerdere doelen) worden de condities verbeterd voor duurzaamheid en multifunctioneel grondgebruik • kennis, technologie en ervaring op het gebied van waterbeheer kan geëxporteerd worden 	<ul style="list-style-type: none"> • hoge investeringen in aanpassingen van de infrastructuur voor waterbeheer zijn nodig • maatregelen voor waterveiligheid vragen schaarse ruimte en voeren de gronddruk op

3.4 Gewenste situatie

In de voorgaande paragraaf is een analyse gegeven van de sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen van het Nederlandse platteland. Deze SWOT-analyse wordt verder gebruikt om te komen tot het vaststellen van de gewenste situatie. De gewenste situatie hangt in een gegeven geval af van de combinatie waarin sterkten, zwakten, kansen en bedreigingen zich voordoen. In het algemeen kunnen vier typen van combinaties en daaraan gekoppelde mogelijkheden worden onderscheiden:

<i>combinatie</i>		<i>mogelijkheden</i>
<i>sterkte + kans</i>	→	<i>de sterkte kan met gebruikmaking van de kans verder ontwikkeld worden</i>
<i>sterkte + bedreiging</i>	→	<i>de bedreiging kan worden afgewend door aanpassing of herstructurering</i>
<i>zwakte + kans</i>	→	<i>de zwakte kan met gebruikmaking van de kans ondersteund worden, handhaven status quo</i>
<i>zwakte + bedreiging</i>	→	<i>geen mogelijkheden, afbouwen / sanering</i>

Op basis van de resultaten van deze analyse van combinaties kan per beleidsonderwerp de gewenste situatie beschreven worden.

Landbouw

- door herstructurering is er een situatie ontstaan waarbinnen de landbouw duurzaam produceert en voldoet aan milieu-, natuur en landschappelijke en maatschappelijke randvoorwaarden
- de landbouw heeft nieuwe teelten en producten ontwikkeld en de toegevoegde waarde van de producten vergroot
- de landbouwsector heeft nieuwe afzetmogelijkheden ontwikkeld
- er is sprake van optimale samenwerking in de keten
- de landbouw is duurzaam beschermd tegen extreme situaties
- er heeft een sanering plaatsgevonden van niet-toekomstgerichte bedrijven en risicobedrijven t.a.v. toekomstgerichte bedrijven
regiospecifiek:
- de landbouw houdt optimaal rekening met regiospecifieke kenmerken.

Bosbouw

- er zijn multifunctionele bossen met een economisch duurzaam bosbeheer en bossen met een verhoogde natuurwaarde gerealiseerd
- omvang en kwaliteit van het bosareaal is vergroot
- aaneengesloten, meer natuurlijk beheerde, goed ontsloten bossen met capaciteit voor waterbergingen hebben zich ontwikkeld
- opheffen van negatieve invloeden op de kwaliteit en de kwantiteit van bossen.

Economie

- er is een economisch draagkrachtig platteland ontstaan met voldoende werkgelegenheid
- mogelijkheden tot verbreding van de plattelandseconomie zijn optimaal ingevuld
- mogelijkheden voor ontwikkeling van recreatie en toerisme zijn optimaal benut
- recreatief medegebruik van het platteland is ontwikkeld
- optimale afstemming van de overgang stad - platteland en overige ruimtegebruikers
- sanering van functies die niet in het landelijk gebied passen heeft plaatsgevonden
- er heeft een sociaal verantwoorde uitstroom van agrariërs plaatsgevonden.

Leefbaarheid

- er is een leefbaar platteland ontstaan met voldoende sociale cohesie, een adequaat voorzieningenniveau en een goede bereikbaarheid
- het platteland heeft haar culturele identiteit behouden
- de verkeersveiligheid is vergroot.

Milieu

- (brongerichte) milieumaatregelen zijn doorgevoerd en functioneren optimaal
- er is een situatie ontstaan waarbinnen de landbouw duurzaam produceert en voldoet aan milieu, natuur, landschappelijke en maatschappelijke randvoorwaarden
- er is een duurzaam evenwicht ontstaan tussen milieu en economie
- er heeft een sanering plaatsgevonden van bedrijven die niet duurzaam kunnen produceren of op een niet-duurzame locatie produceren.

Natuur en Landschap

- natuur- en landschapswaarden zijn veiliggesteld
- er is een situatie ontstaan, waarbinnen de landbouw duurzaam produceert en voldoet aan milieu, natuur, landschappelijke en maatschappelijke randvoorwaarden
- de landbouw draag actief bij aan de kwaliteit van het landelijk gebied
- de Ecologische Hoofdstructuur is gerealiseerd
- de kwaliteit van de natuur in de EHS is verbeterd
- er heeft een sanering plaatsgevonden van situaties die de kwaliteit van natuur, bossen en landschappelijke waarde aantasten
- de effecten van milieubelasting in natuurterreinen en bossen zijn gereduceerd
- ook buiten de EHS zijn natuur- en landschapswaarden ontwikkeld
- Nationaal Landschapspatroon is gerealiseerd.

Water

- watersystemen zijn hersteld en gericht op waterconservering en -veiligheid
- het waterbeheer wordt gekenmerkt door een integrale aanpak
- er heeft een sanering plaatsgevonden van situaties (bijvoorbeeld riooloverstorten), die de waterkwaliteit en kwantiteit aantasten
regiospecifiek:
- de tendens tot bodemdaling is zoveel mogelijk stopgezet door aangepast waterbeheer.

In het voorgaande is niet specifiek aandacht besteed aan agribusiness. Er wordt echter zeker niet voorbij gegaan aan de problemen, die ook de agribusiness kent. Ook in deze sector doet zich de noodzaak voor om innovatief in te spelen op de wensen van de moderne consument naar betrouwbare, veilige, milieu en diervriendelijk voortgebrachte voedingsmiddelen: met andere woorden vergroting van duurzaamheid (in ketenverband) en verhoging van het consumentenvertrouwen en daarmee van de toegevoegde waarde. Wil deze industrie zijn vooraanstaande plaats in de Nederlandse (plattelands) economie behouden, dan zal deze nog klantgericht moeten gaan werken. Samenwerking in de keten is hier van levensbelang, niet alleen in de verwerkingsfase, maar ook bij de handel en afzet. De industrie moet met het oog op duurzaam produceren blijven investeren in integrale kwaliteitbewakings- en borgsystemen, ketensamenwerking, logistieke verbeteringen, milieu- en diervriendelijke productiesystemen en producten.

3.5 Analyse van effecten in de voorgaande programmeringsronde

3.5.1 Algemeen

In de periode 1994-1999 zijn zowel op landelijk als regionaal niveau EOGFL-middelen (onderdeel Oriëntatie) ingezet ten behoeve van landbouw en plattelandsontwikkeling. Het gaat daarbij om:

- doelstelling 1 gebieden. In Nederland viel alleen Flevoland onder deze doelstelling. Het evaluatierapport komt in 2000 beschikbaar. Op de effecten wordt nader ingegaan in paragraaf 3.5.2
- doelstelling 5a (bedrijfsgericht op nationaal niveau) inclusief gebieden waarop de bergboerenregeling van toepassing is: zie verder paragraaf 3.5.3
- doelstelling 5b gebieden. In Nederland was sprake van 5 doelstelling 5b-gebieden. Evaluaties van Overijssel, Limburg, Zeeland, Friesland, Groningen en Drenthe (1 gebied) zijn aanwezig (zie verder paragraaf 3.5.4).

Sinds 1992 zijn in het kader van de begeleidende maatregelen diverse nationale steunmaatregelen ingevoerd, die via EOGFL-middelen (onderdeel Garantie) zijn gefinancierd:

- op basis van Verordening 2078/92 zijn momenteel zes regelingen van kracht (zie verder paragraaf 3.5.5)
- op basis van Verordening 2080/92 is in Nederland één regeling ingevoerd. Van deze regeling is nog geen evaluatie van aanwezig
- Verordening 2079/92 is in Nederland niet geïmplementeerd.

3.5.2 Voortgang en resultaten Doelstelling 1 (peildatum mei 1999)

Voor de programmaperiode (1994-1999) is een bedrag van ruim 145 miljoen euro beschikbaar voor het gebied Flevoland. Hiervan is 21 miljoen euro afkomstig uit het EOGFL-fonds. Dit geld is volledig voor de prioriteit 'landbouw-/plattelandsontwikkeling'. In totaal zijn de kosten van deze prioriteit 108 miljoen euro waarvan 59 miljoen euro door overheden en 28 miljoen euro door private bijdragen bekostigd moet worden. Eind 1998 was voor 68% van de beschikbare EOGFL-subsidie aan projecten geëncmitteerd. Het gebruik van EOGFL-middelen loopt duidelijk achter ten opzichte van gebruik van de andere fondsen voor de doelstelling 1-regio Flevoland. De co-financiering van de prioriteit 'landbouw-/plattelandsontwikkeling' is meer dan begroot. In oktober 1998 was een aantal van de fysieke effecten van prioriteit 'landbouw-/plattelandsontwikkeling' al groter dan gepland, waaronder:

- 56 nieuwe accommodaties (10 gepland)
- 134 km fiets-/ruiterspad (30 gepland)
- 3 overdekte voorzieningen (1 gepland).

Andere effecten zijn echter nog niet zo groot als gepland, of nog geheel niet gerealiseerd zoals:

- 0 ondersteunde landbouwbedrijven (600 gepland)
- 6.880 ha verbetering waterhuishouding (16.000 gepland)
- 0 ha natuurgebied (35 gepland).

De prioriteit 'landbouw-/plattelandsontwikkeling' heeft inmiddels geresulteerd in 705 fte permanente banen (555 gepland) en 589 mensjaren tijdelijke werkgelegenheid (1210 gepland). Gezien het bedrag aan geëncmitteerde projecten blijft de tijdelijke werkgelegenheid achter op de planning. In vergelijking met de andere prioriteiten is dit effect gemiddeld.

3.5.3 Voortgang en resultaten Doelstelling 5a

Verordening 950/97 (Doelstelling 5a) is in Nederland de basis voor vier regelingen:

- de Investeringsregeling Markt en Concurrentiekracht, onderdeel primaire landbouw (IPL), onderdeel van het zogenaamde Stimuleringskader
- de regeling Structuurverbetering Glastuinbouw (RSG)
- de regeling verbetering vakbekwaamheid van de in de landbouw werkzame personen (RVV)
- het zogenaamde passieve beheer, onderdeel van de Regeling Beheersovereenkomsten en Natuurontwikkeling (RBON).

Verordening 951/97 is in Nederland de basis voor de regeling Verwerking en Afzet Landbouwproducten (VAL), onderdeel van de Investeringsregeling Markt en Concurrentiekracht van het Stimuleringskader.

IPL

De IPL vormt onderdeel van de Investeringsregeling markt en concurrentiekracht, die zowel betrekking heeft op de primaire landbouw, als op de verwerkings- en afzetsector van de landbouw (gebaseerd op Verordening 951/97).

De IPL is de opvolger van het Besluit Stimulering Duurzame Landbouw (SDL). De SDL trad in werking op 22 maart 1996. De SDL bevatte vooral technische wijzigingen ten opzichte van de voorloper, het Besluit structuurverbetering landbouwbedrijven (SVL). De SVL dateert uit september 1985 en is in de periode tot in werking treden van de SDL diverse keren gewijzigd, onder andere om navolging te geven aan wijzigingen in Verordening 950/97 (toen nog Verordening 797/85 en Verordening 2328/91). Deze wijzigingen vonden merendeels plaats voor 1994 en vallen derhalve buiten de verslagleggingsperiode. Van de SDL is geen evaluatie beschikbaar.

Met de wijziging van de SVL in de SDL werd naast de technische wijzigingen ook beoogd om, in navolging van de wijzigingen in Verordening 2328/91, investeringen ten behoeve van de intensieve varkenshouderij mogelijk te maken, met name voor die bedrijven die niet voldoen aan de 35% voederclausule. Hierover kon echter geen overeenstemming worden bereikt tussen lidstaat Nederland en de Commissie.

De IPL is onderdeel van het zogenaamde Stimuleringskader; vrijwel alle LNV-regelingen voor eenmalige of tijdelijke subsidies (maximaal 5 jaar) zijn ondergebracht in dit Stimuleringskader. Het doel hiervan is het samenvoegen en omvormen van vele subsidieregelingen van het ministerie van LNV tot één gemeenschappelijk subsidie-instrumentarium en het slechten van beleidsmatige en financiële schotten. Daarnaast biedt het IPL, meer dan de SDL, de mogelijkheid om elk jaar andere accenten te leggen in de verstrekking van de subsidies. Zo lagen de accenten in 1997 bijvoorbeeld bij investeringen die direct aansluiten bij het LNV-beleid op onder andere het terrein van mest en ammoniak, gewasbescherming, welzijn, biologische landbouw en terugdringing Salmonellabesmetting en bij vernieuwende investeringen in de sector.

De IPL is van 16 juli tot en met 31 december 1997 opengesteld geweest. De IPL is voor de tweede maal opengesteld op 27 februari 1998, deze periode liep tot 31 december 1998. In 1999 is de regeling vanwege bezuinigingen niet opengesteld.

Uit de evaluaties van de IPL zijn als belangrijkste conclusies naar voren gekomen:

- er was een grote belangstelling voor de IPL, reden ook om het budget voor de regeling in 1997 te verhogen van 5 miljoen gulden naar 8 miljoen gulden. Ondanks deze relatief grote belangstelling moet tevens worden geconstateerd dat slechts 1 à 2% van de doelgroep, de primaire landbouwbedrijven, subsidie krijgt. In absolute zin is het bereik van de IPL derhalve gering
- wat betreft het effect van de subsidies op het investeringsgedrag lijkt de conclusie gerechtvaardigd - in lijn met de bevindingen van een studie uit 1994 naar de effecten van de voorlopers van de IPL - dat de producenten vooraf (dus voor de besluitvorming) vaak geen

rekening houden met de subsidiemogelijkheden, veeleer pas achteraf, als het besluit toch al genomen is. Het sturend effect van de regeling is derhalve beperkt.

RSG

De RSG is in werking getreden op 2 oktober 1997. Doel van de RSG is verbetering van de bedrijfsstructuur in de glastuinbouw sector. Daartoe wordt enerzijds steun gegeven voor de afbraak van verouderde glasopstanden en bedrijfsgebouwen die zijn opgenomen in een bij de RSG gevoegde lijst. Voor dit deel van de regeling is geen EU-cofinanciering beschikbaar.

Anderzijds wordt steun gegeven voor investeringen ten bate van:

- bescherming en verbetering van het milieu
- besparing van energie
- verlaging van de productiekosten
- verbetering van de kwaliteit van de productie
- verbetering van de levens- en arbeidsomstandigheden.

De investeringssteun wordt wel mede gefinancierd door de EU.

In de periode tot en met 31 december 1998 zijn 102 aanvragen voor de afbraaksteun gehonoreerd en 768 aanvragen voor investeringssteun. In de aanvraagperiode 1999 (cijfers tot en met oktober 1999) zijn 15 aanvragen voor afbraaksteun en 117 aanvragen voor investeringssteun goedgekeurd.

Effecten van de huidige (investerings-)maatregelen

Doelstelling van de regeling is het herstructureren van 1000 ha glastuinbouw in de periode 1997 - 2006. Vanaf de openstelling in oktober 1997 tot en met 31 december 1998 heeft de regeling geleid tot de herstructurering van 166 ha glasopstand, waarvan 107 ha als gevolg van gecofinancierde maatregelen. Hiervoor is 28 miljoen euro ingezet, waarvan 25,6 miljoen euro voor gecofinancierde maatregelen. Met circa 1/3 van het budget voor de RSG, dat 94 miljoen euro bedraagt, is 17% van de herstructureringsdoelstelling gerealiseerd.

Het succes van de regeling (groot aantal aanvragers) in relatie tot het beschikbare nationale budget, heeft geleid tot een wijziging in het investeringsgedeelte van de RSG. Bij ongewijzigde voortzetting van de regeling zou de doelstelling niet met het beschikbare budget gerealiseerd kunnen worden. Bij de openstelling van de regeling in 1999 is de bij de regeling behorende investeringslijst zodanig aangepast dat slechts investeringen in bedrijfsgebouwen, glasopstanden en investeringen ter verbetering van de arbeidsomstandigheden voor een bijdrage in aanmerking komen.

RVV

De kern van deze regeling is dat in de landbouw werkzame personen, die aan de voorwaarden van de regeling voldoen, een bijdrage kunnen verkrijgen voor het volgen van een cursus op nader omschreven terreinen. Het aantal aanvragen op basis van deze regeling was de laatste jaren gering. Voor een groot deel is dit te wijten aan het feit dat met de bijdrageregeling EG-cursussen, op basis van Verordening 2078/92, een overlap is gecreëerd met onderhavige regeling (voor de goede orde: aanvragen op basis van de RVV kunnen niet cumuleren met aanvragen op basis van de regeling EG-cursussen). Daarnaast is de RVV enkel opengesteld voor in de landbouw werkzame personen die jonger zijn dan 40 jaar. Voor de RVV is geen evaluatie beschikbaar in het licht van de geringe deelname.

VAL

De Regeling Verwerking en Afzet Landbouwproducten is een onderdeel van het Stimuleringskader (SMK) van LNV, onderdeel Markt en Concurrentiekracht.

De regeling is gebaseerd op Verordening (EG) 951/97 (voorheen Vo. 866/90). Deze Verordening is gericht op de verbetering van de structuur van de (industriële) verwerking en de afzet van landbouwproducten. Een groot deel van de waardetoevoeging van agrarische producten vindt namelijk juist plaats binnen deze sectoren.

De ondersteuning vindt plaats in de vorm van een investeringssubsidie gefinancierd door het EOGFL, afdeling Oriëntatie. Daartoe is in de periode 1990 t/m 1993 een Europese bijdrage van 21 miljoen euro en daarna van 1994 tot en met 1999 in totaal ruim 40 miljoen euro vanuit dit fonds beschikbaar gesteld met een nationale medefinanciering van respectievelijk 8,6 miljoen euro en 18 miljoen euro. In 1998 is deze enveloppe met 20 miljoen euro verhoogd ten behoeve

van investeringen in de varkensvleessector. Het subsidiepercentage bedroeg in de periode tot 1997 in totaal 17,5%. Nadat de maatregel was ondergebracht bij het SMK werd dit 20% en in sommige gevallen bij voorkeursinvesteringen 30%.

De regeling had betrekking op de verwerking en afzet van zowel plantaardige als dierlijke producten. De prioriteiten die gehanteerd zijn bij de uitvoering van de regeling zijn vastgesteld op basis van een grondige analyse van de te ondersteunen sectoren en afgeleid van de daarbij geconstateerde knelpunten.

In 1998 is de werking van de regeling Verordening 866/90 geëvalueerd (zie hiervoor bijlage 9). Uit de evaluatie is gebleken dat de regeling in Nederland goed heeft gewerkt.

De prioriteiten zijn zodanig gekozen dat een goede aansluiting is bewerkstelligd bij de markt. De selectie van projecten was erop gericht een van de belangrijkste doelstellingen van de regeling te realiseren namelijk vernieuwende, marktgerichte investeringen te stimuleren met een positieve uitwerking op de primaire sector en aandacht voor midden grote en kleinere ondernemingen. Er was sprake van een evenwichtige spreiding tussen de gekozen sectoren, met voldoende deelname door de wat kleinere sectoren. Wel is het zo dat bepaalde beleidsmatig gewenste soorten investeringen maar in beperkte mate zijn gesubsidieerd omdat zij niet altijd overeenkomen met de prioriteiten die bij de doelgroep (bedrijven) worden gesteld. Het effect op dat vlak is daardoor wat beperkt gebleven.

De regeling werd vooral als positief en stimulerend ervaren in die zin dat het vooral aangezet heeft tot versnelling van het tempo van de uitvoering van de investeringen. De administratieve procedures zijn in de loop der jaren verbeterd. De regeling is een tamelijk kosteneffectief subsidie-instrument gebleken, het feitelijke effect ervan moet echter wel worden beoordeeld in het licht van de betrekkelijk geringe financiële omvang ervan.

Probleemgebieden

De Regeling Beheersovereenkomsten en Natuurontwikkeling is zowel gebaseerd op Verordening 950/97 als op Verordening 2078/92. Het onderdeel passief beheer is de invulling van artikel 17 tot en met 20 van Verordening 950/97. Het zogenaamde actieve beheer is gebaseerd op Verordening 2078/92 (zie paragraaf 3.5.5).

De volgende categorieën natuurlijke handicaps worden onderscheiden: diepe veenweidegebieden, uiterwaarden, beekdalen en overstromingsgebieden, hellingen en kleinschalige (zand-)landschappen. In probleemgebieden kan een beheersovereenkomst voor het pakket 'natuurlijke handicaps' worden afgesloten. Probleemgebieden liggen deels binnen de ecologische hoofdstructuur. Voor deze gebieden geldt dat het pakket 'natuurlijke handicaps' kan worden gecombineerd met 'actief' beheer.

Het huidige door de EU vastgestelde maximumareaal voor probleemgebieden in ons land bedraagt 140.000 ha. Hiervan is nu 110.000 ha opgenomen in de door de Commissie vastgestelde lijst. Deze 110.000 ha is vrijwel volledig begrensd en gedigitaliseerd. De oppervlakten per gebied zoals vastgesteld door de Commissie wijken in situaties af van de oppervlakte zoals vastgelegd in dit bestand. Voor het vastleggen van de gebieden in PRIS-99 is per gebied nagegaan wat de bestuurlijk vastgestelde begrenzingen zijn en deze zijn opgenomen. Hiermee is de meest actuele situatie beschreven (zie bijlage 5).

Voor circa 48.000 ha zijn beheersovereenkomsten gesloten, ongeveer gelijk verdeeld over drie categorieën:

- binnen de EHS, enkel passief beheer
- binnen de EHS, passief beheer gecombineerd met actief beheer
- buiten de EHS, passief beheer.

Voor het passieve beheer zijn geen evaluaties sec beschikbaar.

3.5.4 Voortgang en resultaten Doelstelling 5b

Regio Noordwest Groningen en Zuidoost Drenthe (peildatum eind 1999)

De Europese Commissie heeft in het kader van doelstelling 5b-Programma een budget van ongeveer 71 miljoen gulden (32 miljoen euro) beschikbaar gesteld voor de plattelandsontwikkeling van Groningen/Drenthe. Hiervan is 33% afkomstig uit het EOGFL. Medio 1999 werd vastgesteld dat, na een langzame start van het programma het gehele budget voor eind 1999 kon worden vastgelegd in de vorm van voorinvesteringen.

Het merendeel van de EOGFL-gelden is uitgetrokken voor de prioriteit 'ontwikkeling kwaliteiten natuur, bos en landschap'. Verder is er EOGFL-geld beschikbaar voor 'bevordering land- en tuinbouw' en 'bevordering toerisme'.

Op grond van een on-going evaluatie is besloten EOGFL-middelen over te hevelen naar prioriteit 'ontwikkeling kwaliteit natuur, bos en landschap'. Dit heeft geleid tot een versnelling van de vastlegging van de EOGFL-middelen. Deze prioriteiten worden volledig door het EOGFL gefinancierd. De maatregel 'cultuur- en agrotourisme' binnen de prioriteit 'bevordering toerisme' kent juist een overuitputting.

De resultaten van het 5b-programma Groningen/Drenthe als geheel zijn ultimo 1998 onder andere:

- aantal deelnemers (landbouwers) kwaliteitsverbetering: 213
- 855 mensen geschoold, waarvan 527 werkenden en 325 werkzoekenden
- ten minste tijdelijke werkgelegenheidscreatie van ongeveer 389 arbeidsjaren
- 22 personen in permanent dienstverband
- aantal ha in te richten natuurontwikkelingsgebied: 580.

Aanbeveling is om meer aan actieve promotie van het 5b-programma te doen. Voor EOGFL dient dit zich met name te richten op de bedrijfsgerichte projecten. Volgens projectuitvoerders zijn verbeteringen mogelijk in de inzichtelijkheid van de voorwaarden/criteria waaraan het project moet voldoen wil het in aanmerking komen voor subsidie en in de snelheid waarmee de formele toekenningen worden afgegeven.

Regio Friesland (peildatum eind december 1999)

In de periode 1990-1993 is het eerste 5b-programma van Friesland uitgevoerd. Het totale programma heeft 97 miljoen euro gekost, waarvan 28% is gesubsidieerd door de EU. Tussentijds is het programma met 18% vermeerderd. Dit is met name ten goede gekomen aan het subprogramma 'toerisme en recreatie'. Het budget van het agrarisch subprogramma is met 13% verminderd door het beperkte succes van dit programma. Het subprogramma 'overige sectoren' is vrijwel gelijk gebleven.

De doelstellingen van het agrarisch en toeristisch subprogramma zijn min of meer gehaald. Die van het subprogramma 'overige sectoren' zijn niet geheel gehaald.

Resultaten van het 5b-programma zijn onder meer:

- structurele werkgelegenheidscreatie van 1200 banen, waarvan 800 in Friesland
- aanvullende investeringen van 100 miljoen euro
- diversificatie en versterking van de productie structuur
- positieve migratie balans
- plaatselijke verbetering van waterkwaliteit
- toegenomen milieubewustzijn.

Voor de periode 1994 - 1999 is een tweede 5b-programma van toepassing. Het totale budget voor dit programma is 272 miljoen euro, waarvan 25% uit Europese middelen gefinancierd zal worden.

Op de peildatum eind 1996 was 38% van de beschikbare EU-middelen gecommitteerd. Het streven was 45%. Het EOGFL-fonds liep voorop met een committering van 55%. Hiervan kan 45% als gerealiseerd beschouwd worden. Met een vastgelegde cofinanciering van 29% van het totaal beoogde bedrag liep het EOGFL-deel ook duidelijk voorop, maar het tempo bleef achter bij het EU-deel (38%).

Voor wat betreft de effecten van het 5b-programma lijkt de toename van het aantal banen goed op schema te zitten, maar van structurele afname van de regionale werkloosheidscomponent is nog geen sprake.

Aanbevelingen zijn het niet te veel vertrouwen op gebruikelijke macro-indicatoren voor het vaststellen van het succes van het programma, meetbare grootheden selecteren om de milieudoelstelling te monitoren en bij nieuwe projecten meer gewicht toekennen aan de werkgelegenheidsimpact.

Regio Noordwest Overijssel en delen van de Vechtstreek (peildatum medio 1997)

Binnen het ROP-gebied Oost-Nederland is er in de afgelopen programmeringsperiode op grond van doelstelling 5b steun verleend vanuit het EOGFL aan een deel van het gebied. Dit betrof Noordwest Overijssel en delen van de Vechtstreek. Over de uitvoering van dat programma is medio 1997 een on-going evaluatie uitgebracht. Vanuit het EOGFL-fonds zijn maatregelen gefinancierd binnen het prioritaire zwaartepunt I, te weten maatregelen ter ontwikkeling van:

- land- en tuinbouw, waaronder marktverbreding en aanpassing van productieomstandigheden
- recreatie en toerisme, waaronder versterking van de infrastructuur en van de toeristische sector
- milieu, natuur en landschap, waaronder herstel van natuur en milieu, verbetering van de waterhuishouding en herstel van het culturele erfgoed.

Samengevat luidde de conclusie dat de uitvoering van deze maatregelen op schema lag. Dit betrof zowel het financiële volume als de beoogde directe fysieke effecten. Voorbeelden van deze laatste zijn:

- 100 agrarische bedrijven hebben deelgenomen aan het project 'Toekomstgericht ondernemen'
- in het kader van het project 'dorpen in het groen' zijn 65.600 bomen en struiken aangeplant
- er is 7,5 km toeristisch fietspad aangelegd
- door aanpassing van het bezoekerscentrum 'De Wieden' zijn 10.000 bezoekers extra begroet.

In totaal zijn 19 projecten uitgevoerd. Voor circa 40% van de projecten is een inschatting gemaakt van de werkgelegenheidseffecten. Deze bedragen 22 tijdelijke arbeidsjaren, 6 structurele nieuwe arbeidsplaatsen en behoud van 138 bestaande arbeidsplaatsen.

Regio Zeeuws-Vlaanderen (peildatum 31 december 1998)

De Europese Commissie heeft via het doelstelling 5b-Programma sinds 1994 ruim 9 miljoen euro geïnvesteerd in de plattelandsontwikkeling van Zeeuws-Vlaanderen (totaal beschikbaar ruim 12 miljoen euro). De totale investeringsimpuls bedraagt ruim 45 miljoen euro, waarvan op de peildatum van 31 december 1998 ruim 21,8 miljoen euro is besteed.

Uit het jaarverslag over 1998 blijkt dat de werkgelegenheid in de 5b-regio per mei 1998 aanzienlijk sterker is gestegen dan elders in Zeeland. Uitgaande van mei 1995 (100) is de werkgelegenheidsindex voor het 5b-gebied 106,3 en elders in Zeeland 101,8. De rechtstreekse invloed van de 5b-projecten op de werkgelegenheid is 250 structurele arbeidsplaatsen en 133 tijdelijke arbeidsplaatsen (peildatum 31-12-1998). De werkloosheid is sterker gedaald in de 5b-regio dan elders in Zeeland. De grondslag hiervan wordt mede gevonden in scholingsprojecten die via 5b zijn gesubsidieerd. Tot en met 1998 deden 1075 mensen mee in 21 projecten voor scholing van werkenden en werkzoekenden.

Bij de aanvang van het programma heeft de provincie zich onder meer als doel gesteld via het EOGFL en het EFRO 400 arbeidsplaatsen te behouden of er nieuw bij te krijgen en via het ESF 600 scholings- of omscholingsplaatsen te realiseren.

Het streven is het aantal arbeidsplaatsen voor de landbouw te behouden; de nieuwe banen zijn vooral in de toeristisch recreatieve sector te behalen. Inmiddels hebben bijna 1075 mensen diverse cursussen gevolgd, wat geresulteerd heeft in het behoud van hun arbeidsplaats dan wel, eventueel via een vervolgopleiding, (uitzicht op) een nieuwe arbeidsplaats. De cursussen bestrijken diverse beroepen en beroepsgroepen. Zo zijn er oriëntatiecursussen op de beroepenmarkt geweest, hebben schilders cursussen gevolgd in de toepassing van nieuwe schilderstechnieken en hebben vrouwen zich bekwaamd in het agrarisch ondernemerschap. De grootste groep cursisten kwam van de onderneming Neckermann in Hulst: 107 medewerkers

kregen bijscholing in de besturing van distributiesystemen voor hun nieuwe logistieke centrum.

Naast bijdragen voor de werkgelegenheid wordt ook fors geïnvesteerd in het milieu en in natuur- en landschapsontwikkeling. Het areaal aan nieuwe of vernieuwde agrarische teelten is met 515 ha gestegen en op ruim 10.000 ha werd milieuwinst geboekt, bijvoorbeeld door projecten die verdroging, vermisting en verzuring tegengaan. De waterbeheersing in agrarische en natuurgebieden is verbeterd, waardoor bijna 3200 ha onder een verbeterd waterregime kon worden geschaard. Ook in landinrichting wordt met de Europese subsidies gewerkt. In de sector ging bijna 5.300 ha om. Ten aanzien van infrastructuur is er ruim 105 kilometer fietspad aangelegd en/of bewegwijzerd en is een einde gemaakt aan 32 onveilige verkeerssituaties.

Peelregio Limburg (peildatum 31 december 1998)

Wat betreft comiteringsvolume wordt in de tijd iets vooruit gelopen op de, op basis van de door de Europese Commissie goedgekeurde Herijking 1996, herziene indicatieve jaartranches. Het geplande comiteringsvolume van de jaartranches 1994/1998 is 76,5% van het totaal aan Fondsmiddelen. Tot en met het verslagjaar 1998 is ruim 66% aan Fondsmiddelen door de stuurgroep vastgelegd. De weggewerkte vertraging van het EPD-jaar 1994 blijft gehandhaafd. Met ingang van het verslagjaar 1997 is hieraan, in tegenstelling tot wat voorheen mogelijk was, ook vanuit het ESF wezenlijk bijgedragen.

Een eerste, zeer voorzichtige schatting van de tot nu toe behaalde werkgelegenheidseffecten (vooralsnog alleen door EFRO/EOGFL-projecten) wijst, omgerekend in arbeidsplaatsen (1 mensjaar = 1,24 arbeidsplaatsen) het volgende uit:

- globale indicaties directe werkgelegenheid (ten behoeve van de projectuitvoering) 411 arbeidsplaatsen, waarvan behouden 162 en waarvan extra 249 arbeidsplaatsen
- daarnaast zijn er nog schattingen van de (in)directe werkgelegenheid tijdens de projectrealisatie (tijdelijk); 407 arbeidsplaatsen en structureel (tijdens en ook na de realisatieperiode) 8052 arbeidsplaatsen.

Indien de hierboven genoemde schatting wordt afgezet tegen de becijferde werkgelegenheidseffecten blijkt dat de voorspelde werkgelegenheidseffecten in de praktijk worden behaald. Becijferd is dat als gevolg van het operationeel programma er sprake zal zijn van 453 nieuwe arbeidsplaatsen, een toename van de potentiële werkgelegenheid van 2.150 arbeidsplaatsen en een toename van de tijdelijke werkgelegenheid van 253 arbeidsplaatsen.

Totaaloverzicht

Voor een globale indicatie van de voortgang en resultaten in het kader van Doelstelling 5b is onderstaande tabel samengesteld op basis van de EPD's voor phasing out Doelstelling 5b. De feitelijke resultaten zullen in de ex-post evaluatie worden beschreven.

Gebied	peil-datum	thema's	Prestaties per doel (gezien de tekst van het pop zoveel mogelijk in absolute cijfers)	doelen bereikt (per doel)
Noordwest Groningen en Zuidoost Drenthe	eind '99	1 fysieke bedrijfsomgeving(efro) 2 bevordering land- en tuinbouw(eogfl) 3 versterking bedrijfsleven(efro) 4 upgrading human resources(esf) 5. bevordering toerisme (efro/eogfl) 6. Ontwikkeling kwaliteit natuur, bos en landschap (eogfl)	1. verbetering vaarwegen aanleg bedrijventerreinen 2. versterking en kwaliteitsverbetering, agrificatie, voorbeeldbedrijven milieuvriendelijke landbouw 3. deelname aan versterking bedrijfsfuncties 4. meer dan beoogde aantal werkenden 5. aantal bezoekers en infrastructuur verbeterd, behoud van arbeidsplaatsen verloopt minder goed. 6. aantal hectare natuurontwikkeling gerealiseerd.	1 ja, met kanttekening bij vestiging nieuwe bedrijven 2. ten dele, versterking en kwaliteitsverbetering wel, agrificatie verloopt traag, voorbeeldbedrijven zeer goed. 3. ja 4 ja 5 ja 6 ja
Friesland	eind '99	1. toename werkgelegenheid (efro/eogfl) 2. verbetering fysieke vestigingscondities(efro/eogfl) 3. verbetering scholingsniveau (esf) 4 aanpassen nieuwe technologie en innovatie(efro/eogfl) 5 behoud en aanleg natuurterreinen(efro/eogfl)	1 realiseren arbeidsplaatsen 2. verbetering bedrijventerreinen, vaarwegen, recreatieterreinen 3. scholing van werkenden 4. kenniscentra voor bedrijven aangelegd 5 behoud verloopt goed, aanleg langzamer dan gepland	1. ja 2. ja, met kanttekening voor aantal ha bedrijventerreinen 3. ja 4. ja 5. ten dele
Noordwest Overijssel en Vechtstreek		1. land- en tuinbouw 2. economische versterking 3. toerisme en recreatie	1. bedrijfsanalyses en agrarische dienstencentra 2. bedrijventerreinen 3. passantenhavens, fietspaden, vaarroutes	1. ja 2. ja 3. ja
Zeeuws-Vlaanderen	eind '98	1. landbouw(efro/eogfl) 2. economische vernieuwing(efro/eogfl) 3. arbeidsmarkt (esf)	1.samemwerkingsverbanden landbouw gerealiseerd, herinrichtng landelijk gebied, nieuwe teelten/teeltwijzen, verbeterde waterhuishouding 2. 13 ha bedrijventerreinen gerevitaliseerd, verbeterde infrastructuur en veiligheid 3. 21 scholingsprojecten	1. ja 2. ja 3. ja

Peelregio Limburg	begin 97	1 heroriëntatie van de land- en tuinbouwsector 2 bevordering toerisme 3 versterking concurrentiepositie bedrijfsleven 4 ontwikkeling natuur en milieu 5 human resources	1 stimuleren van vernieuwingen, ontwikkeling plattelandinfrastructuur, verbreding activiteiten agrarische bedrijven en onderwijs aanpassing 2 toeristische infrastructuur, professionalisering en kwaliteitsverbetering, promotie, aanleg dagrecreatieve voorziening 3 ontsluitingsinfrastructuur, voorzieningen bedrijfsleven, strategische allianties en collectieve projecten 4 milieubescherming en natuurontwikkeling 5 scholing, bemiddeling, ontwikkeling/onderzoek	1 ja, ca. 60% van het budget aan projecten verbonden, met name in stimulering vernieuwing en verbreding 2 ja, 42% gecommitteerd, met name aan infrastructuur en professionalisering, de realisatie van de dagattractie is moeizaam 3 ja, 55% gecommitteerd, met accent op ontsluiting 4 onvoldoende, de invulling van de maatregel loopt achter bij de planning (38%) 5 nee, invulling loopt sterk achter * NB de beoogde voortgang per 1/1/ 97 was 40% gezien de uitvoeringsperiode 94 – 99
-------------------	----------	---	--	---

3.5.5 Voortgang en resultaten Landbouwmilieuverordening 2078/92

Het vierde evaluatierapport over de toepassing van Verordening 2078/92 in Nederland in 1998 is in november 1999 naar de Europese Commissie gestuurd. Deze paragraaf behandelt de meest relevante punten uit de evaluatie over de toepassing van Verordening 2078/92 in Nederland.

Regeling beheersovereenkomsten en natuurontwikkeling (RBON)

Het actieve beheer van de RBON is een invulling van Verordening 2078/92.

Beheersovereenkomsten kunnen worden gesloten in begrensde relatienotagebieden.

Relatienotagebieden worden begrensd op basis van (potentiële) waarden van natuur en landschap en liggen met name in de Ecologische Hoofdstructuur. In deze gebieden vormt het 'bergboerenbeheer' (zie paragraaf 3.5.3) de basis voor het verdergaande beheer op grond van Verordening 2078/92.

De belangstelling voor beheersovereenkomsten is de afgelopen jaren gegroeid, zo groeide in 1998 de oppervlakte onder beheersovereenkomst met 14% ten opzichte van het voorgaande jaar. Eind 1998 was er 37.724 ha onder actief beheer (het Vo. 2078/92-deel), 51% hiervan was onder zwaar beheer (relatief zware beperkingen in de landbouwbedrijfsvoering).

In het algemeen kan gezegd worden dat de RBON in de kwetsbare gebieden tot een meer extensieve landbouwproductiemethode leidt, waarbij onder meer een aanzienlijke vermindering van het gebruik van mest en van gewasbeschermingsmiddelen optreedt. De productie op perceelsniveau daalt derhalve eveneens.

De RBON wordt continu geëvalueerd. De belangrijkste natuurwetenschappelijke en landbouwkundige effecten van de RBON zijn:

- door toepassing van de RBON blijven de waardevolle vegetaties in stand. Dit is van belang aangezien in de begrensde gebieden vaak sprake is van een negatieve autonome ontwikkeling van natuurwaarden, samenhangend met het agrarisch gebruik
- de beheersovereenkomsten met zwaar beheer leiden tot een toename van bloemrijke vegetaties en een afname van plantensoorten die indicatief zijn voor voedselrijke bodems. De biodiversiteit neemt toe
- de effectiviteit van het beheer is het grootst, waar de productieomstandigheden voor de landbouw door natuurlijke beperkingen niet optimaal zijn. Veel natuurperspectief in de randen

- de weidevogelgemeenschappen in relatienotagebieden met weidevogeldoelstelling ontwikkelen zich door de RBON goed: hoge dichtheden en gevarieerde samenstelling.

Landbouwkundige effecten van de RBON zijn:

- de bedrijfseconomische resultaten van melkveehouders met een beheersovereenkomst zijn goed
- de RBON-beheersvergoeding compenseert de extra kosten van agrarisch natuurbeheer voldoende.

De RBON gaat per 1 januari 2000 op in twee nieuwe regelingen, de Regeling Natuurbeheer en Regeling Agrarisch Natuurbeheer. Een en ander vloeit voort uit de wens een aantal wijzigingen door te voeren in het beleid voor bos, natuur en landschap. De twee nieuwe regelingen Natuurbeheer en Agrarisch Natuurbeheer komen in de plaats van een groot aantal bestaande subsidieregelingen op het gebied van bos, natuur en landschap. De beide regelingen voorzien onder andere in meer mogelijkheden voor gesubsidieerd natuurbeheer door particulieren (naast agrariërs) en voor meer beheer buiten de EHS. Tevens zijn betalingen voor beheer en ontwikkeling van bos, natuur en landschap in dit nieuwe systeem gekoppeld aan vooraf afgesproken resultaten op dit gebied.

Voorzover de nieuwe regelingen de werking van de oude RBON overnemen, wijken de doelen, beheersvoorschriften en vergoedingen van de betreffende beheerspakketten nauwelijks af van de huidige, daar de evaluaties tot nu toe geen aanleiding hiertoe hebben gegeven.

Regeling stimulering biologische productiemethode (RSBP)

De RSBP is van toepassing op gewassen die biologisch worden geteeld, inclusief veevoedergewassen.

In 1998 zijn voor in totaal bijna 2500 ha aan aanvragen voor voortzetting en voor 345 ha aan aanvragen voor omschakeling goedgekeurd. In 1998 zijn in totaal 83 aanvragen goedgekeurd. Er waren ongeveer 700 bedrijven op ruim 19.000 ha actief in de biologische sector. Dit is 1% van het totale Nederlandse land- en tuinbouwareaal.

Uit een analyse van de gegevens uit het Bedrijfs-Informatienet van LEI-DLO blijkt dat biologische melkveehouderijbedrijven een lager mineralenoverschot hebben dan niet biologische bedrijven. De RSBP draagt dus bij aan het verminderen van het mineralen overschot. Biologische bedrijven hebben een hoger gezinsinkomen dan gangbare bedrijven. De verstrekte premies compenseren de inkomstenderving bij omschakeling naar biologische landbouw voldoende voor de akkerbouw. Voor andere sectoren was dit niet het geval. In maart 1999 zijn de premies verhoogd en is het maximumbedrag per bedrijf losgelaten.

Bijdrageregeling demonstratie- en bewustmakingsprojecten milieu- en natuurvriendelijke landbouwproductiemethoden (EU-DEMO)

De EU-DEMO is gericht op het stimuleren van aanpassingen en vernieuwingen in de primaire land- en tuinbouwbedrijven, die vanuit het oogpunt van milieu- of natuurbeleid in Nederland noodzakelijk worden geacht.

In 1998 zijn 19 aanvragen goedgekeurd. Deze aanvragen hadden vooral betrekking op de thema's biologische landbouw, mest en gewasbeschermingsmiddelen. Het totaal aantal goedgekeurde aanvragen sinds 1994 komt daarmee op 101.

De effecten van de reeds afgesloten projecten zijn geëvalueerd. Dit geeft over het algemeen een positief beeld. De deelname van boeren is aan de meeste projecten goed tot zeer goed. Enkele resultaten:

- geïntegreerde onkruidbestrijding bij snijmais is haalbaar
- project mineralenarme organische meststof in de bollenteelt heeft veel toepassing
- 40% reductie in gebruik gewasbeschermingsmiddelen (in combinatie met scherpere regelgeving)
- 50% fruittelers nam deel aan onderhoudskeuring boomgaardspuiten
- diverse hectares schurftresistente appelrassen zijn aangelegd bij verschillende fruittelers
- geïntegreerde teelt vollegrondsgroente heeft een milieumeetlat opgeleverd. Dit is gebruikt voor het opstellen van eisen voor Agro Milieukeur.

Bijdrageregeling EU-cursussen

Deze regeling is de uitwerking van artikel 1 van Verordening 2078/92; bevorderen dat landbouwers oog krijgen voor en onderricht krijgen in de toepassing van met milieubescherming en natuurbehoud verenigbare landbouwproductiemethoden.

In 1998 werden 992 cursussen gegeven met een totaal van bijna 8200 cursisten. Hiervan waren er 4800 bedrijfshoofd, 1600 meewerkend gezinslid en 1800 werknemer. De meeste belangstelling ging uit naar cursussen op het gebied van mineralenuitstoot op rundveehouderijbedrijven.

Uit een evaluatie in 1998 is gebleken dat de cursussen bijdragen aan bewustzijn bij de deelnemers van de beheersfunctie van het platteland en van de natuur.

Subsidierегeling netwerk landelijke wandelpaden (LAW)

De LAW is de uitwerking van de doelstelling uit artikel 1 van Verordening 2078/92: stimuleren dat het beheer van grond wordt gericht op openstelling voor het publiek en op recreatief gebruik.

In 1998 zijn 12 overeenkomsten met agrariërs afgesloten voor een totale afstand van 12,5 km. Dit brengt het totaal sinds de inwerkingtreding van de regeling in 1995 op 35 overeenkomsten met een totale afstand van 31 km.

Het aantal verkochte wandelgidsen stijgt met ca. 10% per jaar. In 1998 zijn er ca. 50.000 verkocht. Naar schatting maken 800.000 mensen per jaar gebruik van een LAW.

De wandelpaden hebben een positief effect op de natuurbeleving van de wandelaars. De vergoeding voor inkomstenderving bleek aan de lage kant. Bovendien zouden agrariërs een vergoeding moeten hebben voor het onderhouden van omheiningen, bruggetjes, klaphekken en dergelijke.

Verder bleek uit een evaluatie dat veel agrariërs wel interesse hebben, maar geen relatie hebben met het Landelijk Wandelpadennetwerk en dat de duur van de overeenkomst van 10 jaar erg lang is in de ogen van nieuwe deelnemers.

Bijdrageregeling bedreigde huisdierrassen

In 1998 is deze regeling voor de eerste maal opengesteld. De regeling heeft tot doel met uitsterven bedreigde landbouwhuisdierrassen in aantal te stabiliseren of te doen laten toenemen.

Op 3 augustus 1998 is de regeling geopend. Op 12 augustus was reeds voor meer dan het beschikbare bedrag van 149.747 euro aangevraagd. Voor runderen zijn veel meer aanvragen ingediend dan verwacht. De aanvragen voor schapen bleven achter bij de verwachtingen. De Stichting Zeldzame Huisdierrassen geeft aan tevreden te zijn met het subsidiebedrag per grootvee eenheid. Het totale beschikbare budget voor de regeling wordt wel aan de lage kant gevonden.

De zeldzame veerassen hebben genetisch materiaal dat niet meer voorkomt in de sterk op productie gefokte rassen. Behoud van deze genetische variatie is belangrijk als onderdeel van het behoud van biologische diversiteit. Met deze regeling wordt concreet invulling gegeven aan het biodiversiteitsverdrag. De zeldzame rassen geven variatie van kleur en uiterlijk van dieren in het landschap.

3.5.6 Overige maatregelen

In de afgelopen periode zijn vele nationale steunmaatregelen op het onder de programmering vallende gebied van toepassing geweest, welke niet door de EU werden gefinancierd. In dit kader is het ondoenlijk in te gaan op alle maatregelen. De belangrijkste en meest relevante maatregelen zijn hierna genoemd.

Stimuleringskader LNV

In de Nota Dynamiek en Vernieuwing uit 1994 heeft de minister van LNV de omvorming aangekondigd van een groot aantal subsidie instrumenten tot het zogenaamde Stimuleringskader (SMK). Het SMK kent twee hoofdsporen:

1. markt- en concurrentiekracht
2. vernieuwing van het landelijk gebied.

Het spoor markt- en concurrentiekracht is weer onderverdeeld in:

- 1a. een innovatieprogramma
- 1b. een verspreidingsprogramma.

Het doel van het innovatieprogramma is om de markt- en concurrentiekracht van het Nederlandse bedrijfsleven te versterken door het stimuleren van het innovatieve vermogen op bedrijfsniveau. Het heeft betrekking op projecten in de gehele kolom van landbouw, bosbouw en visserij. Hierbij kan het gaan om allerlei soorten innovaties, zoals nieuwe productmarkt combinaties, nieuwe productiemethoden of nieuwe organisatievormen.

Het verspreidingsprogramma is bedoeld om bepaalde beleidsmatig gewenste ontwikkelingen versneld op te pakken. Het gaat hier om het prikkelen van de koplopers door subsidie te geven op investeringen en demonstratieprojecten bij beleidsspeerpunten als mest, welzijn en het verhogen van toegevoegde waarde.

Bij het hoofdspoor vernieuwing landelijk gebied is sprake van één programma dat vooral gericht is op het stimuleren van innovatieve initiatieven op het terrein van de inrichting, het beheer en het functioneren van het landelijk gebied. Ook de eerste verspreiding bij een grotere groep koplopers kan worden ondersteund. Het gaat om vernieuwende projecten op het gebied van de ontwikkeling van natuur, recreatie, bos, landschap of cultuurhistorie, al dan niet in relatie met agrarische bedrijfsvoering.

Bij de introductie van dit subsidiekader heeft de minister van LNV aangekondigd de werking ervan in 1998 te evalueren. De evaluatie beslaat voornamelijk de bevindingen over het SMK in het startjaar 1997. Uitspraken over de bijdrage van het SMK aan de versterking van de markt- en concurrentiepositie van de land- en tuinbouw en het vitaliseren van het platteland zijn op dit moment nog niet mogelijk.

De volgende regelingen zijn onder het SMK ondergebracht:

- stimuleringsregeling innovatie markt- en concurrentiekracht
- stimuleringsregeling investeringen:
 - voor de primaire sector (IPL)
 - verwerking en afzet landbouwproducten (VAL)
 - verwerking en afzet bosbouwproducten
 - verwerking en afzet visserijproducten
- subsidieregeling demonstratieprojecten markt- en concurrentiekracht (Demo)
- bijdrageregeling demonstratie- en bewustwordingsprojecten milieu en natuurvriendelijke landbouwproductiemethoden (EU-demo)
- regeling stimulering biologische productiemethode (RSBP)
- bijdrageregeling ARBO-projecten
- het innovatiesteunpunt

Van deze regelingen zijn de VAL, IPL, EU-Demo en RSBP ten dele gefinancierd door de EU.

De volgende eindconclusies zijn van toepassing:

1. De doelstelling om middels een instrumenteel kader de subsidieverlening te koppelen aan doelstellingen en uitgangspunten uit de LNV-nota Dynamiek en Vernieuwing komt goed uit de verf.
 - de financiële stimulans levert een wezenlijke bijdrage aan knelpunten van ondernemers
 - concurrentie op kwaliteit loont en verdient verdere doorwerking in het instrument
 - alle regelingen zijn ketengericht ingezet. Samenwerking tussen verschillende schakels in de keten zou beter kunnen worden ondersteund
 - vraaggestuurd kennisaanbod staat nog in de kinderschoenen, maar heeft - in ieder geval voor marktgedreven innovaties - perspectief

- de stroomlijning van losse subsidieregelingen naar een doelgericht, flexibel subsidiekader is geslaagd te noemen.
2. Aanpassing op onderdelen zal de doeltreffendheid en doelmatigheid van het instrument verder vergroten.
- uitbreiding van het programma Landelijk Gebied met een verspreidingsregeling speelt in op de behoefte van doelgroepen en LNV
 - het vaststellen van thema's waarop verspreiding naar een bredere doelgroep gewenst is, is op zichzelf niet sturend. Pas als thema's overeenkomen met de behoefte van ondernemers ontstaat een verspreidingsimpuls
 - communicatie over de filosofie van het Stimuleringskader en de beoordelingscriteria van projecten is onvoldoende geweest. De doelgroep heeft behoefte aan een langere termijnplanning van de openstellingstermijnen van de tenders.

In het proces van het opstellen van het POP Nederland is waar relevant rekening gehouden met de ervaringen van bovengenoemde projecten. Positieve leerervaringen zijn hierdoor optimaal benut.

Belangrijke milieumaatregelen in de agrarische sector zijn uitgevoerd of worden de komende jaren uitgevoerd door een gericht Mest- en Ammoniakbeleid. Met het Mineralen Aangiftesysteem (MINAS), dat gefaseerd wordt ingevoerd tot 2008, wordt de uitvoering van de Nitraatrichtlijn aangepakt. Het Meerjarenplan Gewasbescherming (MJPG) voorziet in maatregelen die tot doel hebben het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen te reduceren.

Met betrekking tot gebiedsgericht beleid is in dit kader de Subsidieregeling Gebiedsgericht Milieubeleid (SGM, voorheen BGM) relevant. De maatregelen die vanuit dit gebiedsgericht beleid zijn genomen betreffen maatregelen ten aanzien van de agrarische sector, maatregelen voor natuur en landschap, maatregelen met betrekking tot het watersysteem en niet in de laatste plaats milieumaatregelen.

In verschillende gebiedsgerichte projecten speelt ook het landschap een rol. De gebiedsgerichte projecten waar dit in het bijzonder het geval is, zijn de Waardevolle Cultuurlandschappen (WCL).

In 1990 is door Nederland het Natuurbeleidsplan (NBP) vastgesteld. Hierin is het beleid ten aanzien van natuur, bos en landschap vastgelegd. Het Bosbeleidsplan en de Nota Landschap vormen een belangrijke basis voor en aanvulling op het NBP. Momenteel wordt gewerkt aan de nota NBL 21, waarin het beleid zal worden geactualiseerd.

In het kader van het NBP wordt binnen Nederland de realisatie van een samenhangende EHS door maatregelen en middelen ondersteund. De EHS voorziet in een uitbreiding van het areaal natuur met ongeveer 250.000 ha. Om de EHS te realiseren worden diverse beleidsinstrumenten ingezet. Strategische Groenprojecten (SGP's) zijn uitvoeringsprojecten om de EHS en de Randstadgroenstructuur te realiseren. De overheid probeert waardevolle natuurgebieden, bossen en landschappen veilig te stellen door aankoop en beheer. Ook stelt de overheid particuliere natuurbeschermingsorganisaties in staat hetzelfde te doen door de regeling terreinbeherende organisaties. In bepaalde gevallen kunnen water en terreinen uit het oogpunt van natuurschoon of om hun natuurwetenschappelijke betekenis worden aangewezen als natuurmonument. Dit gebeurt op grond van de Natuurbeschermingswet. Door het instrumentarium voor natuurontwikkeling wordt nieuwe natuur (50.000 ha) ontwikkeld. Ook worden nationale parken ingesteld om natuur te behouden en te ontwikkelen en door recreatie, voorlichting, educatie en onderzoek in dit kader wordt onder meer de draagvlak voor natuur verbreed.

Om de waarden in de ecologische hoofdstructuur te beschermen tegen invloeden van buitenaf wordt een bufferbeleid gevoerd voor gebieden die aan de rand ervan liggen.

Het soortenbeleid richt zich ook op gebieden buiten de EHS. Voor een aantal soorten worden soortenbeschermingsplannen opgesteld. Daarnaast worden projecten uitgevoerd gericht op het toekomstperspectief van weidevogels en watervogels.

In een aantal situaties wordt zogenaamd effectgericht beleid ingezet. Het effectgericht beleid moet de periode overbruggen waarin de aanpak van bronnen nog onvoldoende effect heeft. Het geeft daarmee de natuur en de bossen overlevingskansen.

Natuur- en milieu-educatie is een belangrijk instrument voor de verbreding van het draagvlak voor natuurbeleid.

In het Bosbeleidsplan is het specifieke beleid voor de bossen in Nederland vastgesteld. Hierin heeft het rijk zich onder meer ten doel gesteld om in de periode 1994 tot 2020 75.000 hectare nieuw bos aan te leggen. Voor de uitbreiding en het duurzaam behoud van de Nederlandse bossen wordt een groot deel van de hiervoor genoemde instrumenten ingezet.

Om de kwaliteit - zowel identiteit als duurzaamheid - van het Nederlandse landschap te behouden, herstellen, dan wel verder te ontwikkelen, voert het rijk een landschapsbeleid. Dit is neergelegd in de Nota Landschap.

Centraal staat hierbij het handhaven van de cultuurhistorische waarden, de aardkundige waarden en de belevingswaarden van het landschap. Ter bescherming van deze waarden worden naast de algemene verwervings- en beheersinstrumenten onder meer de volgende instrumenten ingezet: besluit aanleg landschapselementen, besluit ontwikkeling landschappen, regelingen ten behoeve van behoud van historische parken, tuinen en buitenplaatsen en de Natuurschoonwet.

Onlangs heeft het rijk de Nota Belvédère uitgebracht, waarin het beleid voor cultuurhistorie in brede zin wordt vastgelegd. Deze nota zal zeker leiden tot maatregelen gericht op het behouden en ontwikkelen van cultuurhistorische waarden.

Specifiek met betrekking tot de bestrijding van verdroging zijn maatregelen gestimuleerd door de regeling Gebiedsgerichte Bestrijding van Verdroging (GEBEVE). Met ingang van 2001 gaat de GEBEVE-regeling op in de Subsidieregeling Gebiedsgericht Milieubeleid.

Ter voorkoming van overstromingsschade en ten behoeve van het behouden van veiligheid tegen hoogwaters worden in het rivierengebied grootschalige maatregelen uitgevoerd, gericht op het bieden van ruimte voor de rivier. Maatregelen zullen hierbij zeker hun weerslag hebben op het gehele stroomgebied en zullen bijdragen aan het herstel in de richting van meer natuurlijke watersystemen.

Voor wat betreft de effecten van de provinciale maatregelen kan het volgende worden vermeld.

Een belangrijk onderdeel van het provinciale plattelandsbeleid is het gebiedsgericht beleid. In het gebiedsgericht beleid stellen de provincies in overleg met gemeenten en waterschappen en maatschappelijke organisaties, waaronder landbouw- en natuur- en milieuorganisaties een integraal programma op voor de plattelandsontwikkeling. Dit programma verschilt van gebied tot gebied, afhankelijk van de lokale situatie. Over het algemeen hebben de programma's betrekking op de landbouwontwikkeling, milieusituatie in de landbouw, ontwikkeling van natuur en landschap, cultuurhistorie en de waterhuishouding in een gebied. Dit programma wordt door de deelnemende partijen uitgevoerd.

Resultaten van het gebiedsgericht beleid zijn onder meer: draagvlak voor plattelandsontwikkeling, verbetering van de verdeling van de ruimte voor specifieke functies, verlaging van de milieubelasting uit de landbouw en realisering van natuurgebieden.

Daarnaast voeren de provincies beleid dat gericht is op specifieke functies: het ontwikkelen van een duurzame landbouw voornamelijk door bedrijfsdoorlichting, het implementeren van natuur- en landschapsbeleid, beleid voor de ontwikkeling van recreatie, duurzame watersystemen etc.

Het effect hiervan is moeilijk te kwantificeren. Bedrijfsdoorlichting leidt in het algemeen tot een meer bewuste keuze van bedrijfsstrategie of bedrijfsvoering en daarmee tot een meer duurzame landbouw. Het natuur- en landschapsbeleid heeft geleid tot een betere inpassing van natuur, landbouw en andere functies. Het provinciale waterbeleid heeft geleid tot vereniging van conflicterende belangen; de gewenste grondwaterstanden voor landbouw en voor natuur verschillen over het algemeen, en zijn door finetuning van watersystemen met elkaar verenigd. Hierdoor is het areaal verdroogde natuur afgenomen. Door het stimuleren van recreatieprojecten zijn de mogelijkheden voor recreatie vergroot.

3.6 Conclusies

De beschrijving van de bestaande situatie geeft aan dat thans het platteland aan grote veranderingen onderhevig is. Het is van belang dat deze veranderingen integraal aangepakt

worden om het platteland gereed te maken voor de 21ste eeuw. Op basis van de SWOT-analyse zijn daarvoor gewenste situaties geformuleerd. Voor de diverse aspecten, die in dit hoofdstuk zijn onderscheiden, kunnen op hoofdlijnen de eerste conclusies worden getrokken:

1. de landbouw zal zich aan moeten passen aan maatschappelijke eisen en moeten voldoen aan milieu, natuur en landschappelijke randvoorwaarden. Herstructurering van sectoren is in sommige gevallen noodzakelijk om de duurzaamheid van de sector te garanderen
2. een hogere kwaliteit en kwantiteit van natuur en landschap is gewenst
3. vanuit de gedachte van de 'watersysteembenadering' zijn veranderingen gericht op waterconservering en veiligheid van onze watersystemen noodzakelijk.

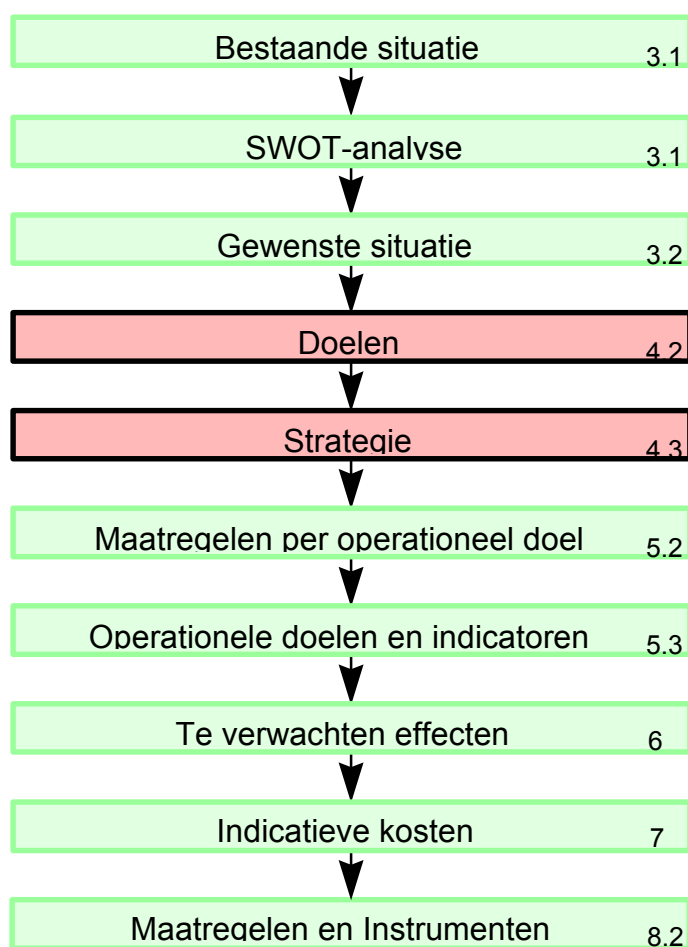
Naast deze thema's zijn economie en leefbaarheid belangrijke factoren. De samenhang tussen landbouw, milieu, natuur en landschap, water, economie en leefbaarheid, is in de context van 'het platteland' evident; het gaat om het creëren van een nieuw duurzaam evenwicht. In hoofdstuk 4 wordt met behulp van de in hoofdstuk 3 beschreven gewenste situatie een zestal prioritaire doelen geformuleerd.

Uit de analyse van de effecten in de voorgaande programmeringsronde blijkt dat Nederland niet in alle gevallen maximaal gebruik heeft gemaakt van de mogelijkheden voor EU-cofinanciering. Dit werd mede veroorzaakt door verschillen in de opzet van het beleid en het bijbehorende instrumentarium. Al langere tijd worden in Nederland minder klassieke instrumenten (zoals bijvoorbeeld fiscale instrumenten) ingezet om beleidsmatig gewenste ontwikkelingen op het gebied van landbouw en platteland te bevorderen. Tevens was het doelstelling 5b-instrumentarium slechts voor een beperkt grondgebied toepasbaar, terwijl dit type instrumentarium ook elders, zonder EU-cofinanciering, in Nederland werd ingezet. De verwachting is dat de Kaderverordening, door de ondersteuning van integrale plattelandsontwikkeling, beter aansluit bij het Nederlandse plattelandsbeleid.

4 Doelen, strategie en operationele doelen

4.1 Leeswijzer

De, in het voorgaande hoofdstuk afgeleide, streefbeeld(en) worden in dit hoofdstuk herleid tot zes hoofddoelen. Na formulering van een algemene strategie in paragraaf 4.3 wordt voor elk van deze doelen in afzonderlijke paragrafen (paragraaf 4.4.1 t/m 4.4.6) een strategie omschreven (conform punt 6.1 van de Annex). Op basis van de strategie zijn steeds aan het eind van iedere paragraaf operationele doelen en, waar relevant, streefwaarden geformuleerd. De operationele doelen worden verder uitgewerkt in hoofdstuk 5. In paragraaf 4.5 wordt punt 6.2 uit de Annex behandeld. In paragraaf 4.6 wordt ingegaan op de probleemgebieden (punt 6.3 Annex) en tenslotte worden in paragraaf 4.7 de strategie en doelen beschouwd (overige onderwerpen punt 6.1 Annex).

4.2 Doelen

Uit de gewenste situatie, zoals per beleidsonderwerp beschreven in het vorige hoofdstuk, kunnen zes doelen worden afgeleid, die de gewenste plattelandsontwikkeling op hoofdlijnen weergeven (tabel 8).

Tabel 8. Doelen voor de Nederlandse plattelandsontwikkeling	
Gewenste situaties	Doelen
<ul style="list-style-type: none"> • door herstructurering is er een situatie ontstaan waarbinnen de landbouw duurzaam produceert en voldoet aan milieu-, natuur en landschappelijke en maatschappelijke randvoorwaarden • de landbouw heeft nieuwe teelten en producten ontwikkeld en de toegevoegde waarde van de producten vergroot • de landbouwsector heeft nieuwe afzetmogelijkheden ontwikkeld • er is sprake van optimale samenwerking in de keten • de landbouw is duurzaam beschermd tegen extreme situaties • er heeft een sanering plaatsgevonden van niet-toekomstgerichte bedrijven en risicobedrijven t.a.v. toekomstgerichte bedrijven • er heeft een sanering plaatsgevonden van bedrijven die niet duurzaam kunnen produceren of op een niet-duurzame locatie produceren • (brongerichte) milieumaatregelen zijn doorgevoerd en functioneren optimaal <i>regiospecifiek:</i> • de landbouw houdt optimaal rekening met regiospecifieke kenmerken 	<p><i>Ontwikkelen van een duurzame landbouw</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> • natuur- en landschapswaarden zijn veiliggesteld • er is een situatie ontstaan, waarbinnen de landbouw duurzaam produceert en voldoet aan milieu-, natuur en landschappelijke en maatschappelijke randvoorwaarden • de landbouw draag actief bij aan de kwaliteit van het landelijk gebied • de Ecologische Hoofdstructuur is gerealiseerd • de kwaliteit van de natuur in de EHS is verbeterd • er heeft een sanering plaatsgevonden van situaties die de kwaliteit van natuur, bossen en landschappelijke waarde aantasten • de effecten van milieubelasting in natuurterreinen en bossen zijn gereduceerd • ook buiten de EHS zijn natuur- en landschapswaarden ontwikkeld • het Nationaal Landschapspatroon is gerealiseerd • er zijn multifunctioneel bossen met een economisch duurzaam bosbeheer en bossen met een verhoogde natuurwaarde gerealiseerd • omvang en kwaliteit van het bosareaal is vergroot • aaneengesloten, meer natuurlijke beheerde, goed ontsloten bossen met capaciteit voor waterbergingen hebben zich ontwikkeld 	<p><i>Verhogen van de kwaliteit van natuur en landschap</i></p>

Tabel 8. Doelen voor de Nederlandse plattelandontwikkeling	
Gewenste situaties	Doelen
<ul style="list-style-type: none"> • watersystemen zijn hersteld en gericht op waterconservering en -veiligheid • het waterbeheer wordt gekenmerkt door een integrale aanpak • er heeft een sanering plaatsgevonden van situaties (bijv. riooloverstorten), die de waterkwaliteit en kwantiteit aantasten <i>regiospecifiek:</i> • de tendens tot bodemdaling is zoveel mogelijk stopgezet door aangepast waterbeheer 	<p><i>Omschakelen naar duurzaam waterbeheer</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> • er is een economisch draagkrachtig platteland ontstaan met voldoende werkgelegenheid • mogelijkheden tot verbreding van de plattelandseconomie zijn optimaal ingevuld • mogelijkheden voor ontwikkeling van recreatie en toerisme zijn optimaal benut • recreatief medegebruik van het platteland is ontwikkeld • optimale afstemming van de overgang stad - platteland en overige ruimtegebruikers • sanering van functies die niet in het landelijk gebied passen heeft plaatsgevonden • er heeft een sociaal verantwoorde uitstroom van agrariërs plaatsgevonden • er is een duurzaam evenwicht ontstaan tussen milieu en economie 	<p><i>Bevorderen diversificatie economische dragers</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> • mogelijkheden voor ontwikkeling van recreatie en toerisme zijn optimaal benut • recreatief medegebruik van het platteland is ontwikkeld 	<p><i>Bevorderen van recreatie en toerisme</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> • er is een leefbaar platteland ontstaan met voldoende sociale cohesie, een adequaat voorzieningenniveau en een goede bereikbaarheid • het platteland heeft haar culturele identiteit behouden • de verkeersveiligheid is vergroot 	<p><i>Bevorderen van leefbaarheid</i></p>

4.3 Strategie

Het platteland in Nederland is sterk in ontwikkeling. Verstedelijking, natuur- en landschapsontwikkeling en de ontwikkelingen in de land- en tuinbouw geven het platteland een ander gezicht. Om de vele functies ieder een geëigende plek te geven en de ruimtelijke kwaliteiten te waarborgen of zelfs te verbeteren, zijn aanpassingen noodzakelijk.

In de vorige paragraaf zijn daarvoor de navolgende doelen geformuleerd:

- ontwikkelen van een duurzame landbouw
- verhogen van de kwaliteit van natuur en landschap
- omschakelen naar duurzaam waterbeheer
- bevorderen diversificatie economische dragers
- bevorderen van recreatie en toerisme
- bevorderen van leefbaarheid.

Behoud van het platteland en ontwikkeling van de kernkwaliteiten kan daarom worden gezien als een algemeen geldende doelstelling voor de plattelandsontwikkeling. Passend binnen de huidige beleidskaders kan voor het POP Nederland de volgende algemene strategie worden geformuleerd:

Om het platteland gereed te maken voor de 21ste eeuw zal naar een nieuw duurzaam evenwicht worden toegewerkt tussen economische functies en de functies natuur, landschap, water en milieu; functies die een eigen ruimte claimen. Het realiseren van economische, maatschappelijke en ecologische duurzaamheid wordt nagestreefd door een integrale aanpak van de problemen. De functie van het platteland zal worden ontwikkeld van een primaire productieruimte tot een meervoudige gebruikruimte, onder meer door een verschuiving van scheiding naar verweving van functies.

Maatregelen voor een gezond platteland komen al lang niet meer alleen van bovenaf. Plattelandsbewoners en boerenorganisaties nemen vaak initiatief tot plattelandsontwikkeling. In alle regio's zijn daarin voortrekkers te vinden. Een gebiedsgerichte aanpak, waarbij bewoners maximaal bij de uitvoering van maatregelen zijn betrokken, blijft ook voor de toekomst het doel. Voor deze bottom-up benadering zullen streekorganisaties worden begeleid, waarvoor middelen en faciliteiten beschikbaar moeten komen. De vernieuwing van het platteland zal daarom worden gerealiseerd door een integrale aanpak waaraan alle betrokken partijen gezamenlijk hun bijdrage leveren.

De ontwikkelingen op het platteland van Nederland kunnen ook niet meer uitsluitend nationaal worden beschouwd. Op steeds meer terreinen komen er internationale relaties, die van doorslaggevende betekenis zijn voor de wijze waarop de ontwikkelingen in Nederland zich voordoen. In de visie is terdege rekening gehouden met deze internationalisering.

Regiospecifieke aandachtspunten

De strategie heeft een algemeen landsdekkend karakter. Deze strategie geldt voor elk van de regio's. Belangrijk onderdeel van de strategie is de gebiedsgerichte aanpak, waarbij de bewoners en streekorganisaties bij de selectie en uitvoering van maatregelen betrokken zijn. Op deze wijze wordt maximaal rekening gehouden met de specifieke kenmerken en ontwikkelingsmogelijkheden van de betrokken gebieden.

Dit gaat als volgt in zijn werk. De provincies stellen gebiedscommissies in. Dit gebeurde in het verleden vooral in die gebieden waar grote veranderingen nodig zijn in verband met bijvoorbeeld een slechte milieukwaliteit of een hoge ambitieniveau voor natuurontwikkeling. In toenemende mate gebeurt dit provinciedekkend, omdat de plattelandsontwikkeling een regionaal en geen lokaal karakter heeft. Samen met zo'n gebiedscommissie stelt de provincie een plan op voor de plattelandsontwikkeling. Daarin wordt aangegeven welke doelen het plattelandsbeleid in dat gebied heeft en op welke wijze die bereikt worden. Op basis van die plannen worden uitvoeringsprogramma's opgesteld en (regionale en rijks-)middelen gereserveerd.

4.4 Uitwerking naar operationele doelen

In deze paragraaf wordt vanuit de integrale benadering nagegaan in welke richting de doelen uitgewerkt moeten worden om tot een nieuwe duurzame structuur van het Nederlandse platteland te komen. Waar relevant en mogelijk worden (kwantitatieve) streefwaarden aan de operationele doelen toegevoegd.

Voor de landbouw geldt dat herstructurering en verdieping nodig zijn om te komen tot een economisch en ecologisch duurzame structuur.

Natuur, bos en landschap kunnen alleen duurzaam in stand gehouden worden als de kwaliteit ervan sterk verbeterd wordt.

Voor water geldt dat omschakeling nodig is naar een veel meer op natuurlijke processen gestoeld beheer om de gewenste watervoorziening en de bescherming tegen overstromingen voor lange tijd veilig te stellen.

De plattelandseconomie kan alleen goed blijven functioneren als er een sterke verbreding plaatsvindt, zowel binnen de landbouwsector als met bedrijvigheid uit andere sectoren.

Het platteland in Nederland moet voldoen aan een enorme en nog steeds toenemende vraag naar recreatie en toerisme; herstructurering en versterking van de sector is hiervoor noodzakelijk.

De leefbaarheid op het platteland moet in stand worden gehouden door het verbeteren van het voorzieningenniveau, de werkgelegenheid en de sociale cohesie.

Het POP Nederland is gebaseerd op vastgesteld beleid. Op korte termijn zullen nieuwe beleidsnota's verschijnen voor belangrijke onderdelen van het rijksbeleid voor het platteland. Te denken valt dan met name aan de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening, de nota Natuur, Bos en Landschap in de 21^e eeuw (NBL21), de landbouwagenda voor 2010 en het tweede Structuurschema Groene Ruimte (SGR-2). De verwachting is dat de in dit POP Nederland opgenomen strategie voor het platteland door deze nieuwe beleidsnota's niet wezenlijk zal veranderen. Het ligt echter wel in de verwachting dat op een aantal punten de (operationele) doelen worden aangepast, of nieuwe doelen worden geformuleerd. Dit kan gevolgen hebben voor de instrumenten die worden ingezet om het beleid te realiseren (zie hoofdstuk 5) en de omvang van het voor de onderscheiden instrumenten beschikbaar gestelde budget. Dergelijke wijzigingen in het POP Nederland zullen via een voorstel tot wijziging worden verwerkt.

4.4.1 Ontwikkelen van een duurzame landbouw

Zoals in hoofdstuk 3 reeds beschreven wordt de land- en tuinbouw in Nederland geconfronteerd met ontwikkelingen die ingrijpende veranderingen voor de sector met zich meebrengen. De voornaamste zijn:

- het Europese beleid, dat is gericht op een beter evenwicht op de landbouwmarkten en het verminderen van de landbouwoverschotten. Een belangrijke maatregel hierbij is het verminderen van de vaste prijsgaranties voor landbouwproducten
- de liberalisering van de wereldmarkt, zoals ook voortvloeiend uit de GATT/WTO onderhandelingen
- het inspelen op de verwachtingen van de klant (consument) dat landbouwproducten milieuvriendelijk en diervriendelijk geproduceerd worden en dat deze producten geen enkel risico voor de gezondheid met zich brengen
- de noodzaak het evenwicht tussen landbouw en milieu te herstellen, waarbij de landbouw weer schoon produceert en een ecologisch evenwicht op het platteland oplevert.

Op basis van de geschetste ontwikkelingen komt de landbouw te staan voor de keuze uit verschillende ontwikkelingsrichtingen. Hierin kunnen twee categorieën worden onderkend:

- de blijvers, die binnen het agribusinesscomplex werkzaam blijven, en eventueel naast landbouw aanvullende inkomsten zullen verwerven op het platteland
- de wijkers, die binnen afzienbare tijd hun bedrijf zullen beëindigen.

Naast de veranderingen binnen de landbouw zijn de milieukwaliteit en de ruimtelijke consequenties van deze ontwikkelingen voor het platteland van groot belang. Bovendien heeft ook de landbouw steeds vaker te maken met een integrale gebiedsgerichte aanpak van de problematiek.

De blijvers

Een gedeelte van de landbouwers heeft goede mogelijkheden om in de landbouw werkzaam te blijven. Om te kunnen concurreren op de wereldmarkt zullen wel ingrijpende aanpassingen nodig zijn. Er zal een verdere schaalvergroting optreden. Deze zal in tegenstelling tot de landbouw in andere Europese landen, niet voor alle sectoren kunnen leiden tot een verdere industrialisatie (gelet op het huidige intensieve karakter van de Nederlandse landbouw en de wet- en regelgeving).

De productie van grote hoeveelheden zal onder druk van de wereldeconomie in toenemende mate verschuiven naar hoogwaardige, milieuvriendelijk geproduceerde kwaliteitsproducten. Om tot een evenwicht te komen tussen productie, milieu en wensen van de klant zal daarbij in Nederland in de grondgebonden landbouw extensivering optreden.

De aanpassingen in de Nederlandse landbouw zullen met name zijn gelegen in de omschakeling in de keten van productie- naar vraaggestuurd. Dit moet leiden tot een productie die beter is afgestemd op de vraag van de klant, met gezonde en milieu- en diervriendelijke producten. Daarnaast zal een verschuiving in productie optreden.

Tevens zal een accentverschuiving binnen de agribusiness optreden. Nederland zal gebruik maken van de uitstekende kennis en vaardigheden die de afgelopen decennia binnen de landbouw zijn opgebouwd. Dit betekent dat de aanwezige kennis (denk bijv. aan staltechnieken en productveredeling) vermarkt zal worden binnen en buiten Europa. De aanwezige kennis en infrastructuur in Nederland betekent ook dat in de toelevering en verwerking een aantal belangrijke potenties blijven, zeker gelet op de markten in het aangrenzende buitenland.

Binnen de landbouw zullen de ontwikkelingen niet overal in gelijke mate optreden. De werkgelegenheid zal met name in de intensieve veehouderij (varkens, pluimvee, rundvee) en in de akkerbouw afnemen. Andere sectoren, zoals glastuinbouw, opengrondsgroenteteelt, biologische landbouw en hoogwaardige producten hebben nog groeimogelijkheden. Met name voor deze twee laatste twee categorieën is de vraag nu groter dan het aanbod en zijn er nog goede mogelijkheden.

Scholing van landbouwers is een essentiële voorwaarde om de ingrijpende verandering en heroriëntatie te kunnen realiseren.

De marktontwikkelingen en de milieuhygiënische en ruimtelijke beperkingen leiden ertoe dat een aantal landbouwers een alternatief aanvullend inkomen zal verwerven. Gedeeltelijk kan dat door vergroting van de toegevoegde waarde van het eigen product. Voorbeelden: verkoop aan huis, kaasmaken, streekeigen producten. In andere gevallen wordt een tweede, niet agrarische, bedrijfstak ontwikkeld. Hierop wordt verder ingegaan bij het doel 'Bevorderen diversificatie economische dragers' (paragraaf 4.4.4).

De wijkers

Een gedeelte van de landbouwers zal de komende jaren zijn activiteiten (moeten) beëindigen. Dit brengt specifieke aandachtspunten met zich mee. Enerzijds zijn vervangende economische activiteiten nodig (zie onderwerp 'bevorderen diversificatie economische dragers'), anderzijds zal geen alternatieve werkgelegenheid gevonden kunnen worden (mede gelet op de leeftijd van de agrariërs). Dan is een goede sociale en economische begeleiding wenselijk. In de kleine kernen waar landbouw nu nog sterk bepalend is zal de sociale cohesie en leefbaarheid in het gedrang kunnen komen. Dit vraagt extra aandacht van de overheid (zie ook paragraaf 4.4.6 'bevorderen van leefbaarheid'). Door bedrijfsbeëindiging zullen agrarische gebouwen hun functie verliezen. Deze situatie kan worden aangegrepen om enerzijds ruimtelijke kwaliteitsverbetering te verkrijgen en anderzijds door middel van functieverandering (meer) ruimte te bieden aan de gewenste dynamiek in de groene ruimte. In de 5^e Nota RO zal tot een verdere uitwerking van deze beleidslijn worden gekomen, zowel vanuit ruimtelijke als landschappelijke doelstellingen.

Milieukwaliteit

Voor duurzame landbouw is een goede milieukwaliteit een voorwaarde. Tevens moet voorkomen worden dat vanuit de landbouw milieubelasting optreedt die de duurzaamheid van andere functies (natuur, bos, landschap, leefbaarheid) aantast. Reductie van milieubelastende emissies en effecten is noodzakelijk.

Ruimtelijke consequenties

De geschetste ontwikkelingen hebben belangrijke ruimtelijke consequenties. De belangrijkste hiervan zijn:

- de grondprijzen staan sterk onder druk. Er is een ruimteclaim vanuit vele functies. Zo vraagt uitbreiding van steden, recreatie en toerisme en nieuwe infrastructuur extra grond. Ook de noodzakelijke extensivering van de landbouw leidt tot een extra gronddruk. Deze druk op de grondprijzen belemmert in sterke mate de benodigde extensivering en schaalvergroting van de bedrijven maar ook in sterke mate de realisering van de natuurdoelstellingen (EHS). Een gewogen set van instrumenten dient ontwikkeld te worden
- het vrijkomen van agrarische bebouwing kan leiden tot een aantasting van het landschap. De niet meer in gebruik zijnde stallen worden niet meer onderhouden dan wel in gebruik genomen voor andere doelen. Een adequate aanpak voor behoud en herstel van de gewenste ruimtelijke kwaliteit is nodig
- de wijzigingen in de landbouw maken een herstructurering van het platteland nodig. Het is wenselijk de resterende niet grondgebonden landbouw te concentreren en weg te halen van productielocaties die ongunstig liggen ten opzichte van andere functies in het landelijk gebied. Deze herstructurering biedt tegelijkertijd kansen om de gewenste milieuhygiënische aanpassingen in deze sectoren door te voeren. Met deze herstructurering komt er ruimte voor andere ontwikkelingen op het platteland. Dit geldt o.a. voor de Veenkoloniën in Groningen en Drenthe. In delen van Nederland zullen deze wijzigingen zo ingrijpend zijn dat een apart instrumentarium ontwikkeld wordt (de Reconstructiewet Zandgebieden in het oosten en zuiden; het Integraal Ontwikkelingsplan Westland voor de herstructurering van glastuinbouw).

Operationele doelen

Ten aanzien van de ontwikkeling van een duurzame landbouw kunnen de volgende operationele doelen worden geformuleerd:

- het stimuleren van de verbetering van de structuur en van het innovatieve vermogen van primaire bedrijven en overige bedrijven in de agrarische sector op het vlak van teelt, productie en afzet
- het stimuleren van omschakeling naar nieuwe teelten, oogstmethoden en agrificatie
- het bevorderen van samenwerkingsverbanden van primaire agrarische bedrijven om door middel van innovaties te komen tot kwaliteitsverbetering en nieuwe producten
- het bevorderen van een sociaal verantwoorde uitstroom van agrariërs
- het bevorderen van het vervroegd beëindigen van agrarische bedrijven vanaf een leeftijd van het bedrijfshoofd van 55 jaar
- het stimuleren van ketenvorming ten behoeve van de verwerking en de afzet van agrarische producten
- het bevorderen van serviceverlening (o.a. bedrijfsverzorging en -ondersteuning) en samenwerkingsverbanden ten behoeve van agrarische bedrijven
- het stimuleren van omschakeling naar biologische landbouw
- het in stand houden van traditionele rassen van landbouwhuisdieren
- bevorderen van het gebruik van milieuzorg- en borgsystemen en het ontwikkelen van milieuzorg- en borgsystemen in alle agrarische sectoren (zowel op primaire bedrijven als in de agribusiness)
- het ontwikkelen van duurzame bedrijven door middel van herstructurering van sectoren
- scholing en begeleiding van ondernemers gericht op maatschappelijk georiënteerd ondernemerschap
- het stimuleren van verbreding van de bedrijfsvoering naar andere agrarisch georiënteerde economische dragers.

Voor deze operationele doelen zijn slecht twee kwantitatieve streefwaarden vastgesteld:

- herstructurering van 1000 ha glastuinbouw in de periode 1997-2006 met behulp van de RSG (bijlage 1)
- uitbreiding van biologische landbouw tot zo'n 10% van het agrarisch areaal in 2010.

4.4.2 Verhogen van de kwaliteit van natuur en landschap

De algemene strategie geeft aan dat binnen de plattelandsonwikkeling voor Nederland wordt gestreefd naar een duurzame evenwicht tussen de economische functies en de functies natuur, landschap, water en milieu. Deze paragraaf is gericht op een strategie die primair de belangen vanuit natuur en landschap behartigt.

Om de vitaliteit van het platteland te verbeteren wordt gestreefd naar een sterke verbetering van de kwaliteit van natuur en landschap.

Dit betekent onder meer dat maatregelen moeten worden genomen om de intrinsieke waarden van natuur en landschap te behouden en te ontwikkelen en dat de gebruikswaarde van de natuur voor mensen wordt verbeterd. Een samenhangende ecologische structuur van hoge kwaliteit geeft hieraan invulling voor de functie natuur (EHS). De areaaluitbreiding van de EHS vordert gestaag, maar de afname van de biodiversiteit is nog niet tot staan gebracht. Dat betekent dat in de komende periode de kwaliteit van de natuur meer aandacht zal krijgen. Een belangrijke voorwaarde hierbij is het realiseren van de milieukwaliteit die nodig is voor de optimale ontwikkeling van de natuur. Voor de functie landschap moeten maatregelen worden genomen, die gericht zijn op het behoud van de kenmerkende landschappelijke en cultuurhistorische waarden. Een eigen identiteit en rust en weidsheid zijn voor het landschap essentiële waarden.

In de planperiode zullen nieuwe maatregelen worden genomen voor het herstel en behoud van cultuurhistorische elementen en patronen. Dit als uitwerking van de recent vastgestelde nota over cultuurhistorie Belvédère.

Om invulling te geven aan het begrip meervoudig ruimtegebruik moeten de mogelijkheden worden benut die de agrarische sector en overige particulieren bieden om de gewenste kwaliteit van natuur en landschap te bewerkstelligen. Binnen het kader van het POP Nederland wordt hierbij gedacht aan zowel de aanleg van bossen op landbouwgronden, als aan agrarisch en particulier beheer ten dienste van de ontwikkeling van natuur- en landschapswaarden. Meer geconcretiseerd aan agrarisch en particulier natuurbeheer en het bevorderen van onderhoud van bossen gericht op de kwaliteitsverbetering.

De beoogde verhoging van de kwaliteit zal het platteland ook aantrekkelijker maken voor toerisme en recreatie, zodat de betekenis van het platteland voor stad en recreanten toeneemt.

Operationele doelen

De volgende operationele doelen zijn voor het verhogen van de kwaliteit van natuur en landschap geformuleerd:

- bevorderen van natuur- en landschapsbeheer door agrarische bedrijven
- het realiseren en beheren van een ecologische hoofdstructuur en ecologische verbindingzones
- verbetering van de kwaliteit van de natuur in de EHS
- bevorderen van duurzaam beheer en ontwikkeling van bosbouw
- bevorderen van onderhoud en kwaliteitsverbetering (o.a. verhogen natuurwaarde) van bosrijdommen
- uitbreiding van oppervlakte bos op landbouwgronden
- behoud en herstel van cultuurhistorische waarden op het platteland
- bevorderen van de milieukwaliteit die vereist is voor de optimale ontwikkeling van de natuur in bossen, in de ecologische hoofdstructuur en in agrarische gebieden.

Voor deze operationele doelen kunnen o.a. de navolgende streefwaarden worden aangegeven:

- de EHS is gereed in 2018 en omvat dan 700.000 ha, 250.000 ha daarvan betreft nieuwe natuur, waarvan 80.000 ha gereed en enkele tienduizenden ha in voorbereiding
- van de EHS heeft in 2018 circa 200.000 ha een hoge graad van natuurlijkheid
- 7000 ha natte natuur in het rivierengebied in 2015, waarvan 4000 ha in 2000 en 6000 in 2005
- 8000 ha natte natuur in zuidelijk deltagebied en natte hart in 2015
- 6.000 ha Nationaal Landschapspatroom, waarvan 4.500 ha binnen de EHS
- vergroting van het bosareaal met 75.000 ha in 2020
- 20% bos ouder dan 80 jaar in 2020
- 40% gemengd bos in 2020
- 20% bos met accent natuur in 2020

4.4.3 Omschakelen naar duurzaam waterbeheer

De enorme druk op de ruimte, vanuit zowel stedenbouw, infrastructuur, landbouw, recreatie als natuur, noopt tot een doordachte ruimtelijke rangschikking van de verschillende functies, waarbij het aspect duurzaamheid richtinggevend moet zijn. In het kader van het realiseren van een nieuwe ruimtelijke rangschikking met een hoge mate van duurzaamheid, tezamen met het optimaal benutten van de ontwikkelingsmogelijkheden, moet de structurerende laag worden gevormd door water, bodemtypologie, landschappelijke kwaliteiten en de natuur- en cultuurhistorische waarden die hiermee verweven zijn. Ook de ligging ten opzichte van de stedelijke agglomeraties en de beschikbaarheid van transportassen, ofwel de bestaande fysieke infrastructuur, bepaalt in belangrijke mate mede de mogelijkheden voor een nieuwe ruimtelijke rangschikking van functies.

Water vormt voor deze nieuwe structuur een belangrijk ordenend principe.

Het streven dat water als ordenend principe een belangrijkere rol gaat spelen betekent tevens dat ruimtelijke ontwikkelingen van o.a. landbouw, recreatie, natuur, stedenbouw en infrastructuur meer worden afgestemd op de specifieke kwaliteiten van de structurerende onderlagen, waarbij gestreefd wordt naar win-win-situaties.

Vernatting van natuurgebieden moet, waar mogelijk, worden gekoppeld aan waterberging of waterconservering voor de agrarische structuur, om daarmee voldoende zoet water voor de beregening van landbouwgewassen te realiseren (met name van belang in het zeekleigebied). Waar zinvol en haalbaar kunnen ook landbouwgronden worden ingezet voor waterretentie en -winning.

Binnen het plangebied wordt hierbij gestreefd naar het herstel van de veerkracht van watersystemen.

Herstel van de veerkracht wordt vormgegeven door water meer ruimte te geven en stroomgebieden zoveel mogelijk zelfvoorzienend te maken door water langer vast te houden, onder meer via versterking van de sponswerking van het stroomgebied. Daarnaast dient water een ordenende rol te hebben in de ruimtelijke inrichting. Gebiedsfuncties moeten gebaseerd zijn op het watersysteem: landbouw en natuurdoeltypen zijn afgestemd op de waterhuishoudkundige mogelijkheden ter plaatse. Een integrale aanpak per gebied is gewenst, waarbij het watersysteem vanuit zijn omgeving wordt gezien. Zo zijn de hellende zandgronden immers vaak niet 'volledig beheersbaar'. Hulpmiddelen om de waterhuishouding integraal te bezien zijn het vaststellen van de Gewenste Grond- en OppervlakteRegime (GGOR) per (deel)gebied en het vaststellen van hydrologische aandachtsgebieden. Hydrologische aandachtsgebieden zijn gebieden rond natuurterreinen waar sprake is van een relatie tussen grondwater(beheer) en natuurwaarden. Aan de hand van de GGOR kunnen maatregelen worden afgewogen. Belangrijke maatregelen zijn het verondiepen en verbreden van waterlopen volgens het waternood-principe en peilbeheer afgestemd op de GGOR. Voor het realiseren en handhaven van de veiligheid is een samenhangend pakket nodig van water vasthouden in stroomgebieden, meer ruimte geven aan rivieren en beken en versterken van de bewustwording van alle betrokkenen. De samenhang tussen regionale en hoofdwatersystemen is belangrijk bij de afweging van maatregelen.

Operationele doelen

De volgende operationele doelen zijn vanuit de ontwikkeling naar duurzaam waterbeheer geformuleerd:

- het herstellen van watersystemen gericht op het tegengaan van verdroging van natuur- en landbouwgebieden
- het bevorderen van de aanwezigheid van zoetwatervoorraden voor landbouw, bosbouw, natuur en drinkwater door middel van waterconservering
- het herstellen van door hoogwater beschadigd agrarisch productiepotentieel en het treffen van preventieve voorzieningen o.a. door middel van waterberging in samenhang met landbouwgrond
- het bevorderen van peilbeheer gericht op de belangen van landbouw, milieu, natuur en landschap, onder meer door vergroting van de bergingscapaciteit en aanpassing wateraanvoer en -afvoer
- het duurzaam verbeteren van de kwaliteit van grond- en oppervlaktewater
- het opheffen van waterhuishoudkundige effecten van bodemdaling.

Voor deze operationele doelen kunnen o.a. de navolgende streefwaarden worden aangegeven:

- in 2010 is er een vermindering van het verdroogde areaal met 40% ten opzichte van 1985
- in 2002 is het Gewenste Grond- en Oppervlaktewater Regime vastgelegd in provinciale waterhuishoudingsplannen.

4.4.4 Bevorderen diversificatie economische dragers

De marktontwikkelingen en de milieuhygiënische en ruimtelijke beperkingen leiden ertoe dat een aantal landbouwers alternatief aanvullend inkomen zullen verwerven. Op dit moment voorziet reeds circa 10% van de landbouwers in Nederland in aanvullend inkomen door verbreding.

Voorbeelden van verbreding zijn:

- agrotourisme (kamperen bij de boer, appartementenverhuur)
- agrarisch natuurbeheer (bijvoorbeeld ter bescherming van weidevogels of onderhoud van karakteristieke kleine landschapselementen)
- landschapsbeheer (o.a. melkrundvee in buffers rond natuurgebieden)
- verhuur van (een gedeelte van) stallen ten bate van tertiaire of quartaire bedrijvigheid
- zorg-landbouw bijvoorbeeld het inzetten van psychiatrische patiënten ten bate van hun therapie bij landbouwkundige werkzaamheden
- de verkoop van streekeigen producten en verkoop aan huis.

Verdere groei in verbreding is mogelijk en biedt potenties voor de agrariërs en het platteland. Voor welke vorm van verbreding gekozen wordt is sterk afhankelijk van de plaatselijke behoeften en lokale situatie. De nabijheid van vele stedelingen biedt goede mogelijkheden voor o.a. huisverkoop. Aandachtspunt hierbij is dat de "verbrede bedrijvigheid" dient te voldoen aan de economische regels van het betreffende onderdeel en geen afbreuk doet aan de kwaliteit van het platteland. Professionalisering en kwaliteit zijn hierbij sleutelwoorden. Dit betekent dat ook op dit onderdeel scholing en opleiding van groot belang zijn. In paragraaf 4.4.5 wordt de verbreding van de landbouw richting recreatie en toerisme als onderdeel van het doel 'bevorderen van duurzame vormen van recreatie en toerisme' verder uitgewerkt.

Naast de verbreding in de landbouw zijn er andere mogelijkheden om de economische basis van het landelijk gebied te versterken. Hierbij wordt gedacht aan mogelijkheden om kleinschalige bedrijvigheid op het platteland te vestigen en te ontwikkelen, als nieuwe economische dragers voor dit platteland (bijvoorbeeld benutting mogelijkheden op het gebied van informatietechnologie). Ook hierbij geldt als randvoorwaarde dat nieuwe activiteiten geen afbreuk mogen doen aan de kwaliteit van het platteland. Het ruimtegebruik vanuit de diverse functies vormt hierbij een aandachtspunt (o.a. de overgang stad - platteland).

Operationele doelen

De volgende operationele doelen zijn vanuit het bevorderen diversificatie economische dragers geformuleerd:

- het stimuleren van ontwikkeling van primaire bedrijven die agrarische producten verwerken/of vermarkten
- het stimuleren van verbreding van de bedrijfsvoering naar andere op het platteland georiënteerde economische dragers
- het bevorderen van het beheer van natuur en landschap door agrarische bedrijven
- het bevorderen van nieuwe werkgelegenheid op het platteland
- het bevorderen van optimale afstemming tussen alle ruimtegebruikers van het platteland.

4.4.5 Bevorderen van recreatie en toerisme

Recreatief medegebruik van het platteland is een mogelijkheid die in ontwikkeling is en die ook voor de landbouw goede perspectieven biedt, als aanvullende economische activiteit. Er komen steeds meer recreatieve voorzieningen voor de stedeling. Daarbij valt te denken aan wandeltochten en fiets- en kanoroutes. Het aanbieden en organiseren van sportieve recreatie biedt de landbouwbedrijven een mogelijkheid voor economische verbreding van hun activiteiten.

Ook verblijfsrecreatie (toerisme) groeit op het platteland. Een voorbeeld is het inrichten van (een deel van) de boerderij als hotel. Voor de toerist heeft met name de combinatie van een aantrekkelijk platteland (met mogelijkheden voor sportieve recreatie en natuurbeleving) met oude Hollandse steden en met de grote steden (met hun culturele aanbod) een grote aantrekkingskracht.

Ten aanzien van de ontwikkeling van recreatie en toerisme op het platteland ligt het accent vooral op het versterken van de concurrentiekracht van het Nederlandse platteland, ook als vakantieland in een internationale context. Een aantal belangrijke opgaven daarbij zijn het verder ontwikkelen en het vergroten van de onderlinge samenhang van de landelijke netwerken voor varen, fietsen en wandelen, vergroting van de toegankelijkheid en openstelling van het landschappelijk waardevolle cultuurlandschap en verhoging van de kwaliteit van het door overheid en sector geboden recreatief toeristische product in kansrijke regio's, onder andere door stimulering van vraaggerichte ketensamenwerking van recreatief toeristische bedrijven. Daarmee ontstaat een breed aanbod waarmee de branche flexibel en slagvaardig kan inspelen op de voortdurend veranderende maatschappelijke vraag. Voorts is aandacht nodig voor het realiseren van de milieukwaliteit (schoon water, schone lucht, stilte) die een voorwaarde is voor een goede ontwikkeling van recreatie en toerisme.

Een andere belangrijke opgave is het vormgeven van een recreatief toeristische impuls in samenhang met de voorgenomen grootschalige natte natuurontwikkeling in onder andere het IJsselmeergebied, het kust- en duingebied, de rivieren en de zuidwestelijke Delta. Uitdaging daarbij is verdere ontwikkeling van de karakteristiek "Nederland-Waterland" als belangrijkste recreatief toeristisch product van Nederland Vakantieland. Hier ligt een uitgelezen kans om met inzet van publieke middelen private investeringen op toeristisch gebied te genereren. Tezamen met de ontwikkeling van natte natuur kunnen integrale projecten tot stand komen waarbij landschapsecologie, cultuurhistorie en regionale economische ontwikkeling hand in hand gaan.

Bij alle ontwikkelingen is de culturele identiteit van groot belang. Het eigen karakter en het recreatief en toeristisch aanbod in de verschillende regio's is van groot belang. De bestaande verblijfs- en dagrecreatieve bedrijven met voldoende ontwikkelingsperspectief moeten investeren in kwaliteit: een milieuvriendelijke bedrijfsvoering, professionalisering, ketenontwikkeling, allianties aangaan met landbouw- en natuurorganisaties, imago-vernieuwing, ontwikkeling van nieuwe product-marktcombinaties voor een gevarieerd aanbod aan recreatiemogelijkheden.

Regiospecifieke aandachtspunten

De basis van het noordelijke recreatief product wordt gevormd door rust en ruimte, landschap, natuur en het relatief schone milieu. Bovendien vormt plattelandstoerisme een belangrijke

bron van inkomsten. Er zijn vele recreatieve routes, bijvoorbeeld voor wandelen, fietsen en (kano)varen. Deze routes zullen worden uitgebreid en aan elkaar gekoppeld. Ze vergroten de economische betekenis van attracties en arrangementen in de omgeving. Hetzelfde geldt voor de perifere gebieden in het westen van het land.

In de oostelijke provincies is het toerisme de afgelopen jaren sterk gegroeid. Toeristisch recreatieve bedrijven zijn bijvoorbeeld goed voor 60.000 arbeidsplaatsen. Een aantal dat jaarlijks met 5 à 6% groeit. Wat betreft de verblijfsrecreatie is het aantal vakanties in Oost-Nederland duidelijk gestegen. Keerzijde van de toename van toerisme is de toegenomen verkeersdruk in de natuurgebieden, vandaar dat de ontwikkelingsmogelijkheden beperkt zijn tot extensieve recreatie (uitgezonderd de gebieden waar een toename van recreatiedruk nog mogelijk is).

In de kustzone van Zeeland en in Zuid-Holland speelt een reconstructie van de toeristisch recreatieve sector. Daarbij gaat het om diversificatie, inpassing in het landschap en meer ruimte. Juist hier moet de kwaliteitsimpuls in het achterliggende platteland de kwaliteit van het recreatieve aanbod aan de kust verhogen. Zo zijn recreatief medegebruik van natuur- en landbouwgebieden een toegevoegde waarde voor de kustgebonden recreatie. Het is een kwaliteitsimpuls die de potentie van de Delta als recreatiegebied verhoogt. De Delta, als een groen/blauw hart, een oase van rust en ruimte, is van groot belang.

In het zuiden verdient de centrale groene ruimte rondom de stedenband Breda, Tilburg, Den Bosch en Eindhoven bijzondere aandacht in het kader van recreatieve uitloop voor de stedeling. De oude bosgebieden afgewisseld met open landbouwkavels, boerderijen en kleine dorpen moeten hun attractiviteit behouden en versterken. In Europees perspectief gezien is Zuid-Limburg een dichtbevolkte regio met hoge landschappelijke waarden. Door de eeuwenlange uitschuring van de lössbodem door rivieren is een heuvellandschap ontstaan dat voor de toeristisch recreatieve sector van grote waarde is. Om deze waarde te behouden wordt geïnvesteerd in het bevorderen van kwaliteitstoerisme en seizoensverbreding, zodat de intensiteit van het gebruik van het landschap wordt verminderd en evenwichtiger over het jaar wordt verspreid.

Operationele doelen

De volgende operationele doelen zijn voor het bevorderen van recreatie en toerisme geformuleerd:

- het aanpassen en verbeteren van de toeristisch recreatieve infrastructuur
- het bevorderen van ambachtelijke, cultuurhistorische en natuurgerichte toeristische activiteiten
- het bevorderen van de kwaliteit van het recreatief product door middel van samenwerking
- het bevorderen van recreatieve en toeristische activiteiten in combinatie met de agrarische bedrijfsvoering.

Voor deze operationele doelen kunnen o.a. de navolgende streefwaarden worden aangegeven:

- 80% bos is opgesteld voor recreatie in 2000.

4.4.6 Bevorderen van leefbaarheid

Hoofdkoers van het beleid is de sociale kwaliteit en welzijn, met een balans tussen economische vitaliteit en ecologische kwaliteit. Leefbaarheid is daarbij de toetssteen. Daarbij gaat het om maatschappelijke participatie, sociale contacten, leefbaarheid (betrokkenheid bij de eigen leefomgeving, sociale samenhang), bereikbaarheid van onder andere maatschappelijke voorzieningen, woonklimaat en het voorzieningenniveau. Kleine kernen hebben vooral behoefte aan een basisschool, een gemeenschapsgebouw, een huisarts, een sportruimte, een bibliotheek, een winkel voor de dagelijkse behoeften, een postkantoor/agentschap en een bank.

Om de positie van het platteland te versterken wordt voor de toekomst tenminste het huidige voorzieningenniveau van onderwijs, gezondheids- en ouderenzorg gehandhaafd. In die gebieden waar sprake is van een lage of te verwachten lage bevolkingsdichtheid en waar een groot aantal ouderen woont, worden de voorzieningen versterkt. Bijvoorbeeld door het

bouwen van voor ouderen geschikte woningen kunnen ouderen langer thuis op het platteland blijven wonen. Kortom, zorg op maat.
Het platteland kent een sterke sociale en culturele historie. Dit uit zich in een bloeiend en actief verenigingsleven.

Vanuit de sociale kwaliteit bezien ligt voor het platteland en voor de kleine kernen de prioriteit bij voldoende en meer diverse werkgelegenheid. Het proces van de uitstoot uit de landbouw met bijbehorende dienstverlenende en verwerkende bedrijvigheid en het wegtrekken van jongeren kan opgevangen worden door het scheppen van nieuwe werkgelegenheid in de dienstverlening, in recreatie en toerisme, landschapsonderhoud e.d. Dat geeft tevens draagvlak voor een voldoende voorzieningenniveau.

Het is belangrijk de zorgvoorzieningen in stand te houden, woon- en vervoersvoorzieningen te versterken en nieuwe functies aan het platteland toe te voegen. Vooral in kleine kernen komt de leefbaarheid voor specifieke groepen in het gedrang. Voor ouderen, gehandicapten en schoolgaande jongeren moeten voorzieningen (veilig) bereikbaar zijn. Hiertoe worden voorzieningen voor welzijn en zorg in het landelijk gebied geclusterd en gezamenlijk gehuisvest in de grotere dorpen. Voorbeelden zijn combinaties van kinderopvang, peuterspeelzalen, buitenschoolse opvang, bibliotheek, dorps huis en thuis- en ouderenzorg.

Omdat nu eenmaal de bevolking verspreid over het landelijk gebied woont, zal de auto het belangrijkste vervoermiddel blijven. Projecten voor veilig verkeer op plattelandswegen zijn van belang om het aantal verkeersongelukken te verminderen. Tegelijkertijd is verbetering van het openbaar vervoer nodig om de bereikbaarheid voor niet-autobezitters te vergroten. Zowel de bereikbaarheid van voorzieningen als het verkleinen van de noodzaak voor forenzen om met de auto naar het werk in de stad te reizen, vragen om aangepast openbaar of collectief vraagafhankelijk vervoer. Daarnaast gaat het ook om door middel van gebiedsgerichte aanpak gebieden leefbaar te houden c.q. potenties te ontwikkelen door introductie van nieuwe economische dragers.

Regiospecifieke aandachtspunten

Het noorden voert een beleid dat er, naast het verbeteren van het openbaar vervoer en het handhaven van de voorzieningen, ook op gericht is de leefbaarheidsinitiatieven van anderen te stimuleren.

In het oosten liggen voor de verbetering van de leefbaarheid duidelijke kansen: een toenemend welvaartsniveau met uitstekende mogelijkheden voor recreatie en toerisme, het benutten en versterken van de kwaliteiten van het platteland (rust, ruimte, omgevingskwaliteit) en het inrichten van de stedelijke randzones.

De provincies in het westen voeren op grond van planologische overwegingen (behoud landschap en dorps schoon, tegengaan versnippering, beperking behoefte aan mobiliteit) een restrictief beleid om uitbreiding van woon- en werkgebied in het landelijk gebied tegen te gaan. Waar agrarische ondernemers hun activiteiten verbreden of hun activiteiten beëindigen moet een alternatief gebruik van de terreinen en opstallen mogelijk worden gemaakt, uiteraard onder voorwaarde dat de kwaliteit van het gebied ermee gediend is. In de zakelijke dienstverlening zit, mede door de toegenomen mogelijkheden van informatie- en communicatietechnologie (telewerken en consulting), een potentiële groei, die niet hinderlijk is voor de landschappelijke omgeving. In delen van het platteland biedt de groei van recreatie en toerisme goede mogelijkheden om de werkgelegenheid op peil te houden of te vergroten.

Zuid-Nederland zet in op het instandhouden van een aantal basisvoorzieningen en het verbeteren van een aantal sociaal-culturele aspecten. Het realiseren van werkgelegenheid – agrarische bedrijvigheid op primaire en/of secundaire bedrijven - rondom de kleine bewoningskernen versterkt de basis voor de essentiële voorzieningen. Tenslotte beïnvloedt ook stankhinder de directe leefomgeving van de mens. Door een gerichte aanpak van de ammoniakproblematiek en een uitgekende ruimtelijke rangschikking kan de leefbaarheid worden verhoogd.

Operationele doelen

De volgende operationele doelen zijn voor het bevorderen van de leefbaarheid geformuleerd:

- het versterken van de sociale cohesie onder meer door het op peil houden van het voorzieningenniveau
- het bevorderen van de culturele identiteit en streekeigenheid van de burgers en het platteland
- het verbeteren van de verkeersveiligheid in het landelijk gebied
- het optimaliseren van de bereikbaarheid van voorzieningen e.d. voor met name ouderen en jongeren door een verbindend openbaar vervoernet of alternatieven hiervoor (collectief vraagafhankelijk vervoer)
- het stimuleren van de werkgelegenheid op het platteland op een wijze die aansluit bij de specifieke mogelijkheden van de regio. het stimuleren van vernieuwing van sociaal economische structuur en maatschappelijke voorzieningen.

4.5 Beschrijving en effecten van andere maatregelen

Hoofdstuk 5 bevat het overzicht van instrumenten relevant voor het platteland. Het POP Nederland bevat slechts een selectie van dit instrumentarium. Hieronder wordt een overzicht gegeven van de meest relevante nationale maatregelen gericht op het bereiken van de hiervoor geformuleerde doelen, die niet voor cofinanciering worden voorgedragen. Voor een uitgebreider overzicht wordt verwezen naar de fiches met relevante steunmaatregelen (bijlage 3), met dien verstande dat ook hierin de meest relevante instrumenten zijn opgenomen.

Het Stimuleringskader LNV

Voor een beschrijving van het Stimuleringskader LNV wordt verwezen naar paragraaf 3.5.6.

Fiscale maatregelen

In het kader van de algehele wens tot vergroening van het fiscale stelsel, zijn of zullen ook ten behoeve van de landbouw speciale fiscale faciliteiten worden opgezet. Algemeen doel van de fiscale vergroening is het bevorderen van een duurzame bedrijfsontwikkeling. Voor alle bedrijven, binnen en buiten de landbouw, wordt een zogenaamde duurzame ondernemersaftrek ontwikkeld, alsook een milieu-investeringsaftrek. Reeds operationeel is een energie-investeringsaftrek, een regeling willekeurige afschrijving milieu-investeringen en het zogenaamde 'groen beleggen'. De genoemde instrumenten richten zich enerzijds op voorlopers wier bedrijfssystemen geheel duurzaam zijn ingericht, anderzijds op investeringen met duidelijke meerwaarde op het gebied van duurzaamheid. De eisen die worden gesteld aan bedrijven alvorens deze het predikaat 'duurzaam' krijgen, zijn of worden per bedrijfstak uitgewerkt.

Milieumaatregelen

Belangrijke milieumaatregelen zijn op het gebied van mest en ammoniak en gewasbescherming doorgevoerd. Het Mineralen Aangiftesysteem (MINAS) is op 1 januari 1998 ingevoerd. Met MINAS wordt verzekerd dat de milieudoelstellingen (Richtlijn nr. 91/676/EEG, Nitraatrichtlijn) worden gehaald en kan verdere terugdringing van de stikstofkunststof worden bereikt. Het Meerjarenplan Gewasbescherming bevat maatregelen gericht op de reductie van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen.

Natte Natuur

In het gebied van de Grote Rivieren, het IJsselmeergebied en de Zuidhollandse Delta wordt de vergroting van de veiligheid voor burgers gecombineerd met de ontwikkeling van natte natuurgebieden. Door ontwikkelen van nieuwe natuurgebieden ontstaan veel mogelijkheden voor recreatief medegebruik.

Belvédère

Het betreft beleid in ontwerp gericht op de cultuurhistorische aspecten van het landschap. Het voornemen is in bepaalde regio's de cultuurhistorische identiteit sterker richtinggevend te laten zijn voor de inrichting van de ruimte.

Scholing en opleiding

Ook in de nieuwe periode zal er nationaal steun worden gegeven voor het opzetten van demonstratieprojecten en het volgen van cursussen. Nieuw element is het onderdeel bedrijfsanalyses. Dit is een al langer gewenste ontwikkeling: bedrijfsdoorlichtingen (alleen in collectief verband) zijn van groot belang om tot herstructurering van bedrijven over te gaan.

Bovenstaande maatregelen ondersteunen de hiervoor geformuleerde doelen van het POP Nederland. In hoofdstuk 11 wordt verder ingegaan op het evenwicht tussen de in het POP Nederland opgenomen maatregelen en het Nederlandse plattelandsbeleid.

4.6 Door specifieke regionale maatregelen bestreken gebieden

In hoofdstuk 5 wordt een overzicht gegeven van het Nederlandse instrumentarium op het gebied van plattelandsontwikkeling. Voor de toepassingszone van de in het kader van Verordening (EG) nr. 1257/1999 ingediende instrumenten wordt verwezen naar de beschrijving van de afzonderlijke instrumenten in bijlagen 1 en 2.

Wat betreft de probleemgebieden (Hoofdstuk V, Verordening 1257/1999) wordt verwezen naar bijlage 5. Deze bijlage bevat de lijst van probleemgebieden zoals deze is vastgesteld onder Verordening (EG) nr. 950/97. In dit kader moet benadrukt worden dat het Nederlandse beleid voor natuur, landschap, cultuurhistorie en aardkundige waarden (NBL21) en beleid op het gebied van duurzaam waterbeheer en milieu in ontwikkeling is. Een wijziging van de lijst van probleemgebieden ter realisatie van het op termijn te ontwikkelen beleid behoort tot de mogelijkheden. Eventuele in de toekomst in te dienen voorstellen tot wijzigingen van de lijst van probleemgebieden worden naar behoren met redenen omkleed (artikel 55, lid 4 van Verordening (EG) nr. 1257/1999)

4.7 Beschouwing van strategie en doelen

In deze paragraaf wordt ingegaan op de mate waarin de in paragraaf 4.3 voorgestelde strategie rekening houdt met de specifieke kenmerken van de betrokken gebieden, de manier waarop de geïntegreerde aanpak is verwerkt, de mate waarin de strategie op de integratie van vrouwen en mannen is gericht en rekening houdt met relevante verplichtingen.

Specifieke kenmerken

De in paragraaf 4.3 voorgestelde strategie, het bereiken van een nieuw duurzaam evenwicht tussen alle functies op het platteland, geldt voor alle betrokken gebieden. Tussen gebieden zijn er echter accentverschillen. Deze zijn tot uitdrukking gekomen in de per landsdeel opgestelde ROP's. Deze ROP's vormen samen met het vastgestelde rijksbeleid de basis voor het POP Nederland. De accentverschillen komen, waar relevant voor een specifiek gebied, tot uitdrukking in de operationele doelen en in het bijbehorende instrumentenpakket.

Geïntegreerde aanpak

Het Nederlandse plattelandsbeleid kenmerkt zich door een geïntegreerde aanpak. Met andere woorden: het bij het Nederlandse plattelandsbeleid behorende instrumentarium dient vaak meerdere doelen.

Deze integraliteit vindt zijn weerslag in de in het kader van Verordening 1257/99 ter cofinanciering in te dienen instrumenten. Instrumenten als herkaveling, grondaankoop, waterbeheer en instrumenten in het kader van natuur en landschap dienen meerdere doelen. Zij ondersteunen enerzijds de herstructurering naar een duurzame landbouw en anderzijds verhogen zij de kwaliteit van het platteland voor andere gebruikers (zie ook hoofdstuk 5 en verder).

Integratie van mannen en vrouwen

De in het POP Nederland voorgestelde strategie heeft als uitgangspunt: gelijke kansen voor mannen en vrouwen. Er is geen operationeel doel geformuleerd dat expliciet is gericht op 'het wegnemen van de ongelijkheid tussen het bevorderen van gelijke kansen voor vrouwen en mannen, vooral door steun te verlenen voor projecten waartoe het initiatief wordt genomen en die worden uitgevoerd door vrouwen'. Het ontbreken van een operationele doel betekent niet dat er in Nederland geen extra aandacht is voor gelijke kansen voor vrouwen en mannen op het platteland. In bijvoorbeeld de nota 'LNV Emancipatiebeleid' van het ministerie van LNV is expliciet als hoofddoelstelling opgenomen het vergroten van de invloed van vrouwen op het gebruik, de inrichting en het beheer van het platteland. In dit kader is een groot aantal activiteiten ontwikkeld. Voorbeelden zijn:

- het onderzoek: Vrouwen en vernieuwing van landbouw en platteland
- er is specifiek emancipatiebudget beschikbaar gesteld om activiteiten te ondersteunen gericht op een betere bestuurlijke participatie van vrouwen
- financiering van specifieke projecten gericht op landbouw en zorg en maatschappelijk ondernemerschap
- stimulering van participatie van vrouwen in commissies en overlegorganen
- organisatie jaarlijkse contactdagen rondom emancipatie-thema's waarbij ook emancipatieprijzen worden uitgereikt
- binnen de LNV-programmagelden voor voorlichting en cursorisch onderwijs is 5% gereserveerd voor specifieke emancipatieprogramma's, bijvoorbeeld voor begeleiding van startende vrouwelijke ondernemers.

Gezien de binnen het POP Nederland gemaakte prioritering van de ter cofinanciering in te dienen instrumenten is besloten om geen gebruik te maken van de mogelijkheid voor steun in het kader van Verordening (EG) nr. 1257/1999. In Nederland wordt wel aandacht besteed aan het vergroten van de invloed en betrokkenheid van vrouwen op het platteland, hetgeen de beperkte opsomming van bovenstaande activiteiten ook illustreert.

Relevante verplichtingen

In de geformuleerde strategie wordt rekening gehouden met de relevante verplichtingen in die zin dat de strategie en de bijbehorende operationele doelen voldoen of gericht zijn op het voldoen aan de in nationaal, Gemeenschaps- en internationaal kader gemaakte afspraken.

Nederland heeft voor de Habitatrichtlijn 76 gebieden aangemeld. Deze worden nu door de Commissie beoordeeld. Met deze aanmelding heeft Nederland aan zijn verplichtingen voldaan inzake de Habitatrichtlijn. Voor de Vogelrichtlijn zijn 30 gebieden aangewezen. In het voorjaar van 1999 is gestart met de aanwijzingsprocedure voor 57 nieuwe gebieden. De verwachting is dat de aanwijzingsprocedure eind januari 2000 zal zijn afgerond. In bijlage 6 zijn kaarten opgenomen met de gebieden in het kader van de Habitat- en Vogelrichtlijn.

Nederland heeft in het kader van de Nitraatrichtlijn heel haar grondgebied aangewezen als voor nitraatuitspoeling kwetsbaar gebied. Door Nederland is een actieprogramma ingediend om te voldoen aan de verplichtingen voortvloeiend uit de Nitraatrichtlijn. Steunmaatregelen volgens het Plattelandsontwikkelingsplan zullen voldoen aan de EU-Nitraatrichtlijn van 12 december 1991 betreffende de bescherming van wateren tegen vervuiling veroorzaakt door nitraten afkomstig uit de landbouw (91/676/EEC). Deze steunmaatregelen dienen tevens te voldoen aan de door Nederland genomen maatregelen om deze Richtlijn te implementeren. Nederland verbindt zich aan voldoende voortgang per 31-12-2000 met betrekking tot het bereiken van een situatie overeenkomstig de regelgeving van de EU. Met name moet

voldoende voortgang zijn geboekt in het aanpassen en completeren van de bestaande wettelijke maatregelen rond het mineralenbeleid, zodat deze overeenkomen met de hierboven genoemde Richtlijn, met name de verplichte maatregelen in Bijlage II en Bijlage III.

Duurzaamheid is een begrip waaraan het merendeel van de operationele doelen invulling geeft. Dit komt expliciet aan de orde bij maatregelen gebaseerd op herstel in de richting van meer natuurlijke watersystemen, het verhogen van de kwaliteit van natuur en landschap en een duurzame landbouw. Een aantal van de operationele doelen is afgestemd op de instandhouding van de biodiversiteit, waaronder die van rassen en gewassen op landbouwbedrijven. Voorbeelden zijn 'Het stimuleren van omschakeling naar nieuwe teelten, oogstmethoden en agrificatie' en 'Het in stand houden van traditionele rassen van landbouwhuisdieren'. Ook wat betreft natuur zal uit het oogpunt van biodiversiteit de kwaliteit van de natuur in de komende periode meer aandacht krijgen. Voor klimaatverandering ligt binnen het POP Nederland het accent bij de ontwikkeling van natuur (vastlegging CO₂).

“Nederland zal de richtlijnen van de raad 92/43/EEG en 79/409/EEG volledig en correct implementeren. Nederland zal de samenwerking voortzetten met de Commissie over de openstaande vragen, in het bijzonder m.b.t. het completeren van de lijst van gebieden welke aangewezen worden onder de vogel- en habitat richtlijnen.

In aanvulling garandeert Nederland dat het rekening houdt met de beperkingen van beide richtlijnen bij de implementatie van het POP. Nederland garandeert in het bijzonder dat de aangewezen gebieden, of de gebieden voorgedragen voor aanwijzing onder beide richtlijnen niet achteruit zullen gaan door projecten welke met dit plan worden gefinancierd. Nederland zal tevens alle informatie aan de Commissie verstrekken welke nodig is om te beoordelen of wordt voldaan aan de artikelen 6 (3) en (4) van de Habitatrichtlijn en artikel 4 van de vogelrichtlijn met betrekking tot deze gebieden.“

Voor de maatregelen onder de leden 6, 7 en 10 van artikel 33, die buiten de invloedssfeer vallen van artikel 36 van het Verdrag en waarvoor Nederland niet van plan is de de minimis regel toe te passen, zal Nederland de staatssteunprocedures respecteren zoals beschreven in de artikelen 87-89 van het Verdrag.

4.8 Conclusie

De streefbeelden, die zijn afgeleid uit de SWOT-analyse, zijn te herleiden tot zes prioritaire doelen:

- ontwikkelen van een duurzame landbouw
- verhogen van de kwaliteit van natuur en landschap
- omschakelen naar duurzaam waterbeheer
- bevorderen diversificatie economische dragers
- bevorderen van recreatie en toerisme
- bevorderen van leefbaarheid.

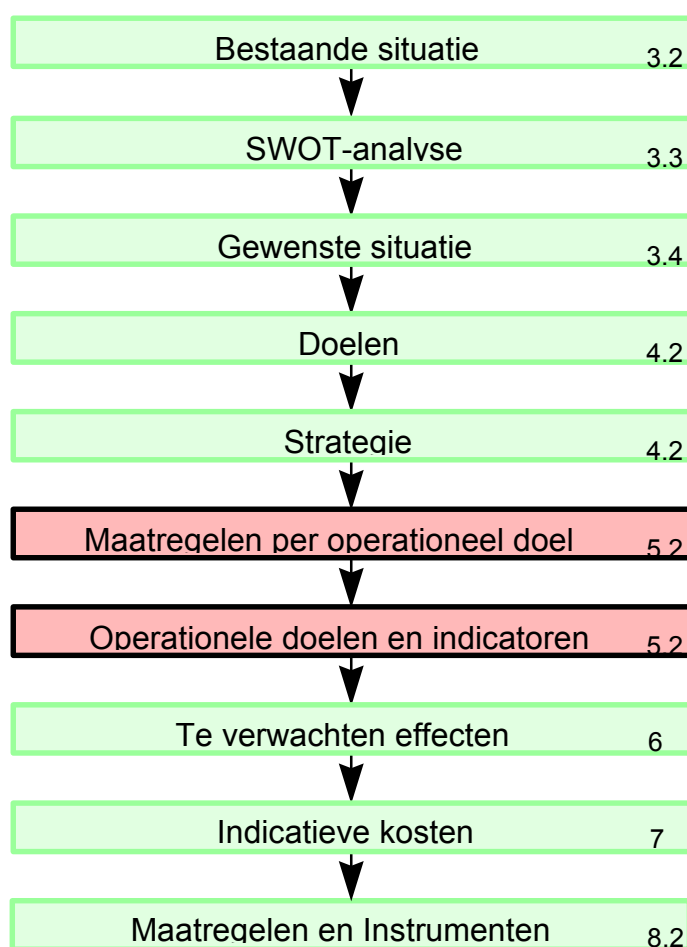
Het rijk en de provincies zullen zich vooral richten op het realiseren van deze doelen om zo het platteland gereed te maken voor de 21ste eeuw. In de volgende hoofdstukken van het POP Nederland worden daartoe maatregelen beschreven die landelijk en regionaal zullen worden ingezet. De doelen zijn erop gericht om een nieuw evenwicht tussen de economische functies, met name de landbouw, en de functies natuur, landschap, water en milieu te realiseren op het platteland. Aan deze algemene strategie liggen onderstaande uitgangspunten ten grondslag:

- de herstructurering van de agrarische sector met als doel deze sector gereed te maken voor de toekomst
- het creëren van nieuwe impulsen in het landelijk gebied om deze meer aantrekkelijk te maken voor stedelijke en rurale bewoners.

5 Operationele doelen, instrumenten en maatregelen

5.1 Leeswijzer

In dit hoofdstuk worden aan de operationele doelen, het in Nederland voor plattelandsbeleid beschikbare instrumentarium gekoppeld. Een deel van dit beschikbare instrumentarium wordt ter cofinanciering onder Verordening (EG) 1257/1999 ingediend. Deze instrumenten worden verbonden aan de maatregelen a tot en met v van de Kaderverordening. Vervolgens worden conform punt 6 van de Annex per operationeel doel op instrumentniveau output- en resultaatindicatoren aangegeven. Tot slot het tijdschema en de verwachte respons.

5.2 Operationele doelen, instrumenten en maatregelen

De strategie in het POP Nederland om een nieuw duurzaam evenwicht te bereiken tussen alle functies op het platteland concentreert zich op zes doelen: ontwikkelen van een duurzame landbouw, verhogen van de kwaliteit van natuur en landschap, omschakelen naar duurzaam waterbeheer, bevorderen diversificatie economische dragers, bevorderen van recreatie en toerisme en bevorderen van leefbaarheid. Deze zes doelen zijn in hoofdstuk 4 nader uitgewerkt in operationele doelen.

Zoals eerder vermeld is in het kader van het 'EU-programma Landelijk Gebied' de afweging gemaakt met behulp van welk EU-instrument (o.a. Structuurfondsen, Kaderverordening

Plattelandsontwikkeling, communautaire initiatieven) deze doelen zo optimaal mogelijk gerealiseerd kunnen worden. Onder Verordening (EG) 1257/1999 zijn de maatregelen met een relatie met de landbouw en het platteland gegroepeerd.

Voor de realisatie van de operationele doelen uit hoofdstuk 4 kan in Nederland een breed pakket aan instrumenten worden ingezet. Kenmerkend voor dit pakket is de integrale aanpak. Met ander woorden: een instrument dient meerdere doelen. Instrumenten als herkaveling, grondaankoop, waterbeheer en instrumenten in het kader van natuur en landschap ondersteunen enerzijds de herstructurering naar een duurzame landbouw en anderzijds verhogen zij de kwaliteit van het platteland voor andere gebruikers.

Het POP Nederland bevat, gezien de beperkt beschikbare Brusselse financiële middelen, een selectie uit het beschikbare Nederlandse instrumentarium. Bij deze selectie is als uitgangspunt gehanteerd dat vooral die instrumenten ter cofinanciering worden ingediend welke sterk aansluiten bij de integrale aanpak van plattelandsontwikkeling. Hierdoor wordt met de beperkte financiële middelen voor het platteland een zo groot mogelijk resultaat geboekt.

Het POP Nederland gaat uit van het huidige instrumentarium. Indien de komende jaren door politieke besluitvorming wordt gekozen voor een andere inzet van het instrumentarium zal dit via een voorstel tot wijziging in het POP Nederland tot uiting komen.

In tabel 9 worden de operationele doelen uit hoofdstuk 4 gekoppeld aan instrumenten. De tabel bevat een overzicht van de rijksregelingen (nummers) en de maatregelen van het Provinciaal Programma (letters). Alleen rijksregelingen en maatregelen van het Provinciaal Programma waarvoor cofinanciering wordt aangevraagd, zijn in de tabel opgenomen. Voor een toelichting op de programmatische aanpak door provincies wordt verwezen naar hoofdstuk 8. Voor een nadere uitwerking van de afzonderlijke instrumenten wordt verwezen naar bijlage 1 (rijksregelingen) en 2 (uitwerking Provinciaal Programma).

In tabel 9 wordt tevens de corresponderende maatregel uit de lijst a tot en met v uit Verordening (EG) 1257/1999 toegevoegd, en worden aan de operationele doelen indicatoren gekoppeld. In de praktijk zijn deze indicatoren gerelateerd aan de in te zetten instrumenten. Er is onderscheid gemaakt tussen output- en resultaatindicatoren. Een outputindicator geeft het directe resultaat van de inzet van een instrument weer. Een resultaatindicator geeft aan wat het gevolg is van de inzet van het instrument met betrekking tot het operationele doel.

De door de Europese Commissie voorgestelde indicatoren bleken in veel gevallen niet toegesneden op het Nederlandse instrumentarium. Om deze reden is gebruik gemaakt van indicatoren die een direct verband hebben met de in te zetten instrumenten. Eventuele aanpassingen van de indicatoren zullen, waar nodig en waar mogelijk, in de loop van de werkingsperiode van het POP Nederland worden doorgevoerd.

De cijfers met betrekking tot de rijksregelingen zijn terug te vinden in bijlage 1. De letters met betrekking tot het Provinciaal Programma zijn terug te vinden in bijlage 2.

Bijlage 4

Tabel 9. Operationele doelen, instrumenten (inclusief maatregelen) en indicatoren				
operationele doelen	instrumenten (incl. maatregel)	outputindicatoren	resultaatindicatoren	outcome- of impactindicatoren
Bevorderen duurzame landbouw				
het stimuleren van de verbetering van de structuur en van het innovatieve vermogen van primaire bedrijven en overige bedrijven in de agrarische sector op het vlak van teelt, productie en afzet	<p>8 (f, onder vroeger begeleidende maatregelen)</p> <p>A (a)</p> <p>G (g)</p> <p>K (k)</p> <p>M (m)</p> <p>8a (t)</p> <p>5 (a)</p> <p>6 (g)</p>	<p>aantal gehonoreerde experimenten</p> <p>aantal uitgevoerde projecten</p> <p>aantal gesubsidieerde projecten</p>	<p>aantal bedrijven/zelfstandig voortgaande experimenten/ bedrijven met vernieuwingen m.b.t. milieu en dierenwelzijn</p> <p>aantal verplaatste/betrokken bedrijven / ha / ha huiskavel</p> <p>aantal zelfstandig voortgaande experimenten</p>	<p>bruto-inkomen, emissie ammoniak, nitraat (stikstof) en/of fosfaat. Toegepaste welzijnsnormen scherper dan vigerende wetgeving</p> <p>bruto-inkomen en bedrijfsomvang</p> <p>bruto-inkomen, emissie ammoniak, nitraat (stikstof) en/of fosfaat</p>
het stimuleren van de omschakeling naar nieuwe teelten, oogstmethoden en agrificatie	<p>A (a)</p> <p>8a(t)</p>	aantal gesubsidieerde projecten	aantal ha	
het bevorderen van samenwerkingsverbanden om d.m.v. innovaties te komen tot kwaliteitsverbetering en nieuwe producten	<p>A (a)</p> <p>M (m)</p> <p>5 (a)</p> <p>6 (g)</p>	aantal gesubsidieerde samenwerkingsverbanden	aantal betrokken bedrijven (per verband) hoeveelheid (kg) product via samenwerkingsverband	kg kunstmest (stikstof) per ha opbrengstprijs van producten in samenwerkingsverband
het stimuleren van ketenvorming t.b.v. verwerking en afzet van agrarische producten	<p>G (g)</p> <p>M (m)</p>	aantal gesubsidieerde projecten	aantal keurmerken	kg kunstmest (stikstof) per ha opbrengstprijs van producten in samenwerkingsverband
het bevorderen van serviceverlening en	G (g)	aantal gesubsidieerde	aantal betrokken bedrijven per	kg kunstmest (stikstof) per ha

Tabel 9. Operationele doelen, instrumenten (inclusief maatregelen) en indicatoren				
operationele doelen	instrumenten (incl. maatregel)	outputindicatoren	resultaatindicatoren	outcome- of impactindicatoren
samenwerkingsverbanden t.b.v. agrarische bedrijven.		samenwerkingsverbanden	verband hoeveelheid (kg) product via samenwerkingsverband	opbrengstprijz van producten in samenwerkingsverband
het stimuleren van omschakeling naar biologische landbouw	9 (f) A (a)	aantal omgeschakelde bedrijven	oppervlakte (ha) biologische landbouw per sector aantal biologisch gehouden dieren	areaal (ha) biologische landbouw bruto-inkomen biologische bedrijven
het ontwikkelen van duurzame bedrijven d.m.v. reconstructie van sectoren	2 (a) 36 (k) 36b (k) 37 (k) 38a (r) 38c (i) 38c-1a (h) 38c2 (t) 38d (k) 38f (s) 38g (t)	areaal vrijgekomen grond, areaal nieuwbouw, glasopstanden en bedrijfsgebouwen aantal ha verworven gronden aantal aangekochte bedrijven en ha aantal ha verworven terreinen aantal gesubsidieerde projecten aantal ha in landinrichtingsprojecten aantal landinrichtingsprojecten aantal ha per landinrichtingsproject	groei van de gemiddelde netto bedrijfsomvang percentage van areaal (ha) met ≤ 2 GVE/ha na uitvoering Landinrichtingswerken (LIW) t.o.v. areaal voor uitvoering LIW aantal ha aantal boerderijverplaatsingen, aantal beëindigers, aantal ha, aantal productie-eenheden, aantal km verbeterde weg, aantal gerealiseerde kunstwerken, aantal ha grondwerk, aantal meter beplanting langs wegen en kavels, aantal ondernemers, km toegangsweg, aantal dierplaatsen dat verplaatst is, aantal gerealiseerde voorzieningen, aantal gebruikers ervan, aantal km ruiter-, fiets- en wandelpad, aantal overeenkomsten milieusanering in het	areaal (ha) Groen-Labelkassen Verandering in verhouding tussen ha landbouwgrond en ha natuurgrond voor en na de uitvoering van het project i.h.k.v. LIW Verandering in bruto inkomen op de landbouwbedrijven voor en na uitvoering van het project i.h.k.v. LIW

Tabel 9. Operationele doelen, instrumenten (inclusief maatregelen) en indicatoren

operationele doelen	instrumenten (incl. maatregel)	outputindicatoren	resultaatindicatoren	outcome- of impactindicatoren
	<p>8a (t)</p> <p>A (a)</p> <p>K (k)</p> <p>35-2(t)</p>	<p>aantal gesubsidieerde projecten voor herstructurering glastuinbouw, bollenteelt en/of boomteelt</p> <p>aantal uitgevoerde projecten in kader van herinrichting landelijk gebied</p> <p>Aantal hectare waarop maatregelen worden genomen om de fosfaatbelasting terug te brengen.</p> <p>Aantal hectare waarop maatregelen worden</p>	<p>gebied.</p> <p>aantal en areaal vernieuwde bedrijven glastuinbouw, bollenteelt en/of boomteelt</p> <p>aantal en ha Groen-Label-kassen, aantal ha herinrichting</p> <p>aantal betrokken bedrijven</p> <p>aantal verplaatste bedrijven</p> <p>aantal km nieuwe infrastructuur bij voorkeurlocaties, gemiddelde huiskaveloppervlakte</p> <p>Aantal hectare waarop de fosfaatbelasting wordt teruggebracht.</p> <p>Aantal hectare waarop de ammoniakbelasting wordt teruggebracht.</p> <p>Aantal hectare waarop de</p>	<p>bruto-inkomen</p> <p>emissie koolzuur, ammoniak, nitraat (stikstof) en/of fosfaat</p> <p>energieverbruik uit brandstof (gas)</p> <p>bruto-inkomen verbeterde bedrijven</p> <p>gemiddelde bedrijfsomvang (ha)</p> <p>Vermindering van het milieubelast areaal van landbouw- en natuurgroonden.</p>

Tabel 9. Operationele doelen, instrumenten (inclusief maatregelen) en indicatoren				
operationele doelen	instrumenten (incl. maatregel)	outputindicatoren	resultaatindicatoren	outcome- of impactindicatoren
		<p>genomen om de ammoniakbelasting terug te brengen. Aantal hectare waarop maatregelen worden genomen om de stankbelasting terug te brengen. Aantal hectare waarop maatregelen worden genomen om de belasting door bestrijdingsmiddelen terug te brengen. Aantal hectare waarop maatregelen worden genomen om de kwaliteit van het bodemleven te herstellen.</p>	<p>stankbelasting wordt teruggebracht. Aantal hectare waarop de belasting door bestrijdingsmiddelen wordt teruggebracht. Aantal hectare waarop de kwaliteit van het bodemleven wordt hersteld.</p>	
scholing en begeleiding van ondernemers gericht op maatschappelijk georiënteerd ondernemerschap	13 (c, onder vroeger begeleidende maatregelen) C (c)	aantal cursussen/ bijeenkomsten aantal cursisten	kennis van maatschappelijke wensen/eisen	aantal deelnemers dat na scholing milieumaatregelen neemt op bedrijf en bruto-inkomen op deze bedrijven
het verhogen van de kwaliteit van natuur en landschap				
het bevorderen van het beheer van natuur	32 (f) beheer ,	aantal ha waarvoor	aantal ha afgesloten beschik-	NEM-indiactoren voor

Tabel 9. Operationele doelen, instrumenten (inclusief maatregelen) en indicatoren				
operationele doelen	instrumenten (incl. maatregel)	outputindicatoren	resultaatindicatoren	outcome- of impactindicatoren
en landschap door agrarische bedrijven	landschap, Groene Hart en Waterland 32 (e) probleemgebieden I (i) T (t)	contracten zijn afgesloten aantal nieuwe beheersplannen voor bos op agrarische bedrijven aantal gesubsidieerde bedrijven aantal gesubsidieerde projecten	kingen per doelpakket per provincie dat na 6 jaar definitief wordt toegekend (geen terugbetaling meer) aantal ha nieuw bos op agrarische bedrijven aantal ha agrarisch natuur- en landschapsbeheer in samenwerkingsverband aantal betrokken agrarische bedrijven aandeel van bruto-inkomen agrarische bedrijven uit beheer natuur en landschap	planten en dieren (NEM=Nationaal Ecologische Monitoring) bossoorten NEM bosareaal (ha) belevingswaarde van platteland door plattelandsbewoners en recreanten waardering van verbreed agrarisch bedrijf door plattelandsbewoners en recreanten
het realiseren van een ecologische hoofdstructuur en ecologische verbindingzones	31(t) 31(i) 32 (f) 26 (k)	aantal ha waarvoor beschikkingen aantal ha verworven en ingericht t.b.v. EHS	aantal ha natuurterrein met inrichtingssubsidie <i>aantal ha dat door het project LIW bijgedragen heeft aan de realisering van de EHS en de ecologische verbindingzones</i> aantal ha bij EHS gevoegd aantal ha verbindingzone met EHS	totaal aantal ha EHS

Tabel 9. Operationele doelen, instrumenten (inclusief maatregelen) en indicatoren				
operationele doelen	instrumenten (incl. maatregel)	outputindicatoren	resultaatindicatoren	outcome- of impactindicatoren
	26 (k)	verworven ha, km of objecten t.b.v. bovenstaande (bij 31 en 32)	subsidie is verleend aantal cultuurhistorische aardkundige waarden aantal ha, km en objecten waarvoor beschikkingen zijn afgesloten die na 6 jaar definitief worden toegekend (geen terugbetaling meer)	
het bevorderen van duurzaam beheer en ontwikkeling van bosbouw	31 (i) I (i)	aantal ha afgesloten beschikkingen per subsidievorm aantal projecten naar type subsidie	huidig aantal ha bos in Nederland, aantal ha waarvoor inrichtingssubsidie is verleend voor snelgroeiend of blijvend bos areaal (ha) bos waar verdroging is opgeheven, aantal km beek teruggebracht in oorspronkelijke loop, areaal herstelde bronnen, areaal (ha) bos met nieuwe beheersplannen	totaal aantal ha bos bossoorten NEM bosareaal (ha)
het bevorderen van onderhoud en kwaliteitsverbetering van ecologische stabiliteit van bossen	31 (i)	aantal ha afgesloten beschikkingen	aantal ha natuurbos en bos met verhoogde natuurwaarde, aantal ha pluspakketten en omvormingspakketten bos dat	landelijke trend biodiversiteit (bossoorten NEM) totaal aantal ha bos met verhoogde natuurwaarde

Tabel 9. Operationele doelen, instrumenten (inclusief maatregelen) en indicatoren				
operationele doelen	instrumenten (incl. maatregel)	outputindicatoren	resultaatindicatoren	outcome- of impactindicatoren
	I (i)	aantal projecten naar type subsidie	na 6 jaar definitief wordt toegekend areaal (ha) bos waar verdroging is opgeheven aantal km beek teruggebracht in oorspronkelijke loop areaal herstelde bronnen areaal (ha) bos met nieuwe beheersplannen	bossoorten NEM bosareaal (ha)
uitbreiding van oppervlakte bos op landbouwgronden	31 (h), 32 (h) I (i)	aantal ha afgesloten beschikkingen per subsidievorm aantal nieuwe beheersplannen voor bos op agrarische bedrijven, aantal gesubsidieerde bedrijven	aantal ha bos op voormalige landbouwgrond, aantal ha nieuw bos op agrarische bedrijven	landelijke trend biodiversiteit (bossoorten NEM) totaal aantal ha bos in Nederland bossoorten NEM bosareaal (ha)
behoud en versterking van cultuurhistorische waarden in het landelijk gebied	T (t) 51 (2001)	aantal goedgekeurde aanvragen	aantal en aard van herstelde elementen, oppervlakte (ha) herstelde elementen	variatie in cultuurhistorische elementen (via doelen Meetnet Landschap)
Bevorderen van de milieukwaliteit vereist voor de optimale ontwikkeling van natuur in bossen, in de ecologische hoofdstructuur en in agrarische gebieden.	T (t)	aantal goedgekeurde aanvragen	aantal ha natte natuur in rivierengebied, aantal ha natte natuur in zuidelijk deltagebied aantal ha niet-verdroogde natuur, aantal ha EHS op land met hoge mate van natuurlijkheid Aantal hectaren gronden waarop	meetsoorten NEM aantal ha verbindingzones bij agrarische bedrijven totaal aantal ha EHS met hoge mate van natuurlijkheid Aantal hectaren

Tabel 9. Operationele doelen, instrumenten (inclusief maatregelen) en indicatoren				
operationele doelen	instrumenten (incl. maatregel)	outputindicatoren	resultaatindicatoren	outcome- of impactindicatoren
	35-2(t)	aantal goedgekeurde aanvragen	de fosfaatbelasting wordt teruggebracht. Aantal hectaren gronden waarop de ammoniakbelasting wordt teruggebracht. Aantal hectaren gronden waarop de stankbelasting wordt teruggebracht. Aantal hectaren gronden waarop de belasting door bestrijdingsmiddelen wordt teruggebracht. Aantal hectaren gronden waarop de kwaliteit van het bodemleven wordt hersteld. Aantal hectaren gronden waarop de belasting door geluid wordt teruggebracht. Aantal hectaren gronden waarop de belasting door licht wordt teruggebracht. Aantal hectaren gronden waarop de verstoring door het verkeer wordt teruggebracht.	verbindingszones bij agrarische bedrijven met bijbehorende gewenste milieuocondities. Totaal aantal hectaren EHS met bijbehorende gewenste milieuocondities en een hoge mate van natuurlijkheid.
bevorderen van duurzaam waterbeheer				
herstellen van watersystemen gericht op het tegengaan van verdroging van natuur- en landbouwgebieden	35 (q) 35-2 (q) Q (q)	aantal uitgevoerde	oppervlakte (ha) dat door	oorspronkelijke planten en

Tabel 9. Operationele doelen, instrumenten (inclusief maatregelen) en indicatoren				
operationele doelen	instrumenten (incl. maatregel)	outputindicatoren	resultaatindicatoren	outcome- of impactindicatoren
		maatregelen in kader van waterbeheersing	herstel van watersystemen niet meer wordt bedreigd met verdroging	insecten keren terug in natuur (meetsoorten NEM)
het bevorderen v.d. aanwezigheid van zoetwatervoorraden voor de landbouw d.m.v. waterconservering	38b (q) Q (q)	aantal gesubsidieerde projecten met oog op waterconservering aantal projecten t.b.v. vorming zoetwatervoorraden	hoeveelheid (m3) waterconservering in een gebied hoeveelheid (m3) zoet water dat wordt vastgehouden grondwaterstand van landbouw- en natuurgrond (cm onder maaiveld/NAP) voor en na uitvoering van de waterpeilbeheerwerken i.h.k.v. LIW verschil in drinkwaterkwaliteit van grond- en oppervlaktewater voor en na de uitvoering van het waterkwaliteitsproject i.h.k.v. LIW: nitraatgehalte verschil in drinkwaterkwaliteit van grond- en oppervlaktewater voor en na de uitvoering van het waterkwaliteitsproject i.h.k.v. LIW: bacteriologisch aantal verminderde riooloverstorten agv LIW -	<i>het aantal ha verdroogde natuur voor en na uitvoering van de waterbeheersingswerken in een project</i> <i>verschil in inklinking van veengronden voor en na uitvoering van de waterpeilbeheersingswerken (indirect te meten via peilverlaging/-verhoging)</i> grondwaterverbruik (m3) door agrarische bedrijven
herstellen van door hoogwater beschadigd agrarisch productiepotentieel en het treffen van preventieve voorzieningen d.m.v. waterberging in samenhang met	Q (q)	aantal projecten t.b.v. vorming zoetwatervoorraden	waterbergingscapaciteit	areaal (ha) landbouwgrond dat wordt gebruikt voor waterberging (bij overstromingsgevaar)

Tabel 9. Operationele doelen, instrumenten (inclusief maatregelen) en indicatoren				
operationele doelen	instrumenten (incl. maatregel)	outputindicatoren	resultaatindicatoren	outcome- of impactindicatoren
landbouwgrond				
het bevorderen van peilbeheer gericht op landbouw, milieu, natuur en landschap	<p>38b (q)</p> <p>Q (q)</p>	<p>aantal projecten met oog op waterpeilbeheer</p> <p>aantal projecten voor optimalisering van peilbeheer</p>	<p>hoeveelheid (m³) gebiedsvreemd zoet water dat per gebied wordt ingelaten voor en na uitvoering van een project</p> <p><i>grondwaterstand van landbouw- en natuurgrond (cm onder maaiveld/NAP) voor en na uitvoering van de waterpeilbeheerwerken i.h.k.v. LIW</i></p> <p><i>verschil in drinkwaterkwaliteit van grond- en oppervlaktewater voor en na de uitvoering van het waterkwaliteitsproject i.h.k.v. LIW: nitraatgehalte</i></p> <p><i>verschil in drinkwaterkwaliteit van grond- en oppervlaktewater voor en na de uitvoering van het waterkwaliteitsproject i.h.k.v. LIW: bacteriologisch</i></p> <p><i>aantal verminderde riooloverstorten agv LIW</i></p> <p><i>kustwerken t.b.v. waterbepeilbeheer</i></p> <p><i>grondwaterstand (NAP) in relatie tot doelen van de functie(s)</i></p>	<p>het aantal ha verdroogde natuur voor en na uitvoering van de waterbeheersingswerken in een project</p> <p>verschil in inklinking van veengronden voor en na uitvoering van de waterpeilbeheersingswerken (indirect te meten via peilverlaging/-verhoging)</p> <p>minder verdroging waterpeil oppervlaktewater in veenweidegebieden</p>
het duurzaam verbeteren van de kwaliteit van grond- en oppervlaktewater	38b (q)	aantal projecten met	hoeveelheid (m ³) gebiedsvreemd zoet water dat per gebied wordt ingelaten voor en na uitvoering van	

Tabel 9. Operationele doelen, instrumenten (inclusief maatregelen) en indicatoren				
operationele doelen	instrumenten (incl. maatregel)	outputindicatoren	resultaatindicatoren	outcome- of impactindicatoren
	Q (q)	<p>oog op waterkwaliteitsbeheer</p> <p>aantal projecten voor verbetering kwaliteit grond- en oppervlaktewater</p>	<p>een project <i>grondwaterstand van landbouw- en natuurgrond (cm onder maaiveld/NAP) voor en na uitvoering van de waterpeilbeheersingen i.h.k.v. LIW</i></p> <p><i>verschil in drinkwaterkwaliteit van grond- en oppervlaktewater voor en na de uitvoering van het waterkwaliteitsproject i.h.k.v. LIW: nitraatgehalte</i></p> <p><i>verschil in drinkwaterkwaliteit van grond- en oppervlaktewater voor en na de uitvoering van het waterkwaliteitsproject i.h.k.v. LIW: bacteriologisch</i></p> <p><i>aantal verminderde riooloverstorten agv LIW</i></p> <p>kustwerken t.b.v. waterkwaliteitsbeheersing chemische en bacteriologische kwaliteit van grond- en oppervlaktewater</p> <p>Aantal ha grond- en oppervlaktewater waar maatregelen voor worden genomen gericht op het terugdringen van immissies van bestrijdingsmiddelen</p>	<p>het aantal ha verdroogde natuur voor en na uitvoering van de waterbeheersingswerken in een project</p> <p>verschil in inklinking van veengronden voor en na uitvoering van de waterpeilbeheersingswerken (indirect te meten via peilverlaging/-verhoging)</p> <p>oorspronkelijke planten en insecten keren terug in natuur (meetsoorten NEM)</p>

Tabel 9. Operationele doelen, instrumenten (inclusief maatregelen) en indicatoren				
operationele doelen	instrumenten (incl. maatregel)	outputindicatoren	resultaatindicatoren	outcome- of impactindicatoren
			Aantal ha waarop maatregelen worden genomen om fosfaatbelasting omlaag te brengen	
het opheffen van de waterhuishoudkundige effecten van bodemdaling	Q (q)	aantal projecten waterhuishoudkundige projecten voor tegengaan bodemdaling	grondwaterstand en waterpeil oppervlaktewater in veenweidegebieden	oorspronkelijke planten en insecten keren terug in natuur (meetsoorten NEM)
bevorderen diversificatie economische dragers				
het stimuleren van de verbreding van de bedrijfsvoering naar andere agrarisch georiënteerde economische dragers	35-2 (p) P (p)	aantal gesubsidieerde bedrijven met andere agrarisch georiënteerde activiteiten	aantal bedrijfsactiviteiten per bedrijf, inkomen uit verbrede bedrijfsactiviteiten	aard van agrarisch georiënteerde bedrijfsactiviteiten per bedrijf, aantal arbeidsuren dat per bedrijf aan verbrede activiteiten wordt besteed
het bevorderen van het beheer van natuur en landschap door agrarische bedrijven	P (p)	aantal bedrijven met afgesloten overeenkomsten voor beheer van natuur en landschap	aantal overeenkomsten en oppervlakte (ha) per bedrijf voor beheer natuur en landschap inkomen uit beheer natuur en landschap	aard van beheer van natuur en landschap aantal arbeidsuren dat per bedrijf aan beheer van natuur en landschap wordt besteed
het bevorderen van nieuwe werkgelegenheid op het platteland	P (p)	aantal bedrijven met ambachtelijke/natuurgerichte recreatieve activiteiten, aantal zorgboerderijen	inkomen uit ambachtelijke/natuurgerichte recreatieve activiteiten, inkomen uit zorgtaken op agrarische bedrijven	ambachtelijke/natuurgerichte recreatieve activiteiten dragen op zichzelf bij aan diversificatie economische dragers, aantal arbeidsuren per bedrijf besteed aan ambachtelijke/

Tabel 9. Operationele doelen, instrumenten (inclusief maatregelen) en indicatoren				
operationele doelen	instrumenten (incl. maatregel)	outputindicatoren	resultaatindicatoren	outcome- of impactindicatoren
				natuurgerichte recreatieve activiteiten en zorgtaken
bevorderen van recreatie en toerisme				
het aanpassen en verbeteren van de toeristisch recreatieve infrastructuur	S (s)	aantal goedgekeurde aanvragen (gesubsidieerde projecten)	aantal km bewegwijzerde route(s), aantal verbeterde toervaartvoorzieningen, aantal samenwerkingsverbanden aantal voorzieningen voor gehandicapten	inkomen uit toeristische activiteiten op gespecialiseerde bedrijven en op landbouwbedrijven aantal arbeidsplaatsen in toeristische sector in gebied
het bevorderen van ambachtelijke, cultuurhistorische en natuurgerichte toeristische activiteiten	S (s)	aantal goedgekeurde aanvragen (gesubsidieerde projecten)-	aantal km bewegwijzerde route(s), aantal verbeterde toervaartvoorzieningen, aantal samenwerkingsverbanden, aantal voorzieningen voor gehandicapten - ,	inkomen uit toeristische activiteiten op gespecialiseerde bedrijven en op landbouwbedrijven aantal arbeidsplaatsen in toeristische sector in gebied
bevorderen van leefbaarheid				
het versterken van de sociale cohesie onder meer door het op peil houden van het voorzieningenniveau	N (n)	aantal gesubsidieerde projecten tot ondersteuning van basisniveau voorzieningen	aantal centra voor basiszorg (gezondheid, dorpswinkel voor voeding) op platteland	aantal bewoners, <i>in stand houden van aanwezigheid van voorzieningen voor basiszorg is op zichzelf bevordering van leefbaarheid</i>
het bevorderen van de culturele identiteit en streekeigenheid van de burgers en het platteland	O (o)	aantal herstelde cultuur-historische objecten -	cultuurhistorische waarde per object	de belevingswaarde van de objecten door de aanwezigheid van deze cultuurhistorische objecten
het verbeteren van de verkeersveiligheid in het landelijk gebied	O (o)	aantal gesubsidieerde verkeersplannen	aantal ongevallen per kwartaal in gebied aantal gewonden/doden per ongeval in gebied	gevoel van verkeersveiligheid onder bewoners in betreffende gebied
	R (r)	aantal projecten ter verbetering van	aantal doden en gewonden buiten de bebouwde kom -	gevoel van verkeersveiligheid onder bewoners in

Tabel 9. Operationele doelen, instrumenten (inclusief maatregelen) en indicatoren				
operationele doelen	instrumenten (incl. maatregel)	outputindicatoren	resultaatindicatoren	outcome- of impactindicatoren
		verkeersveiligheid		betreffende gebied
het optimaliseren van de bereikbaarheid van voorzieningen e.d. voor met name kinderen en ouderen door een goed openbaar vervoer	O (o)	aantal verbindingen via gesubsidieerde vervoersplannen met openbaar vervoer (voor sociale voorzieningen) -	aantal personen dat gebruik maakt, aantal buurtbus en/of vervoermogelijkheden	aantal bewoners gemiddelde leeftijd bevolking primaire voorzieningen: huisarts, voedingswinkel, buurthuis
Het realiseren van een zodanige milieukwaliteit, dat daarmee wordt voldaan aan kwaliteitseisen gesteld vanuit de invalshoek leefbaarheid		Aantal projecten waarvoor subsidie wordt gegeven	Areaal waarvoor maatregelen worden genomen ter reductie van stank-, licht- of geluidhinder Aantal op te lossen knelpunten m.b.t. stank-, licht- of geluidhinder	Milieukwaliteit voor stank, licht en geluid is in overeenstemming met vastgestelde milieunormen voor leefbaarheid.
het stimuleren van vernieuwing van sociaal economische structuur en maatschappelijke voorzieningen	N (n)	aantal projecten voor maatschappelijke voorzieningen (dorpshuis, bibliotheek, sportaccommodatie) op het platteland	aantal maatschappelijke voorzieningen dat blijft of erbij komt	aantal bewoners, <i>in stand houden van aanwezigheid van voorzieningen voor basiszorg is op zichzelf bevordering van leefbaarheid</i>

5.3 Tijdschema en verwachte respons

Over het algemeen kan gesteld worden dat alle maatregelen met ingang van 2000 en gedurende de volledige periode zullen worden ingezet, Indien dit niet het geval is, is dit aangegeven in de fiches per regeling in bijlage 1 .

De intensiteit waarmee maatregelen worden ingezet is direct gekoppeld aan de inzet van middelen. De te verwachten respons is in dit stadium niet exact te bepalen. Dit hangt samen met het feit dat het gebruik van veel van de voorgedragen regelingen een resultaat is van een complex van factoren. Dit varieert van de persoonlijke afweging van een ondernemer om al dan niet deel te nemen aan een regeling, tot bestuurlijke besluitvorming over ruimtelijke ordening die zowel vertragend als versnellend kan werken op de implementatie van bepaalde steunmaatregelen.

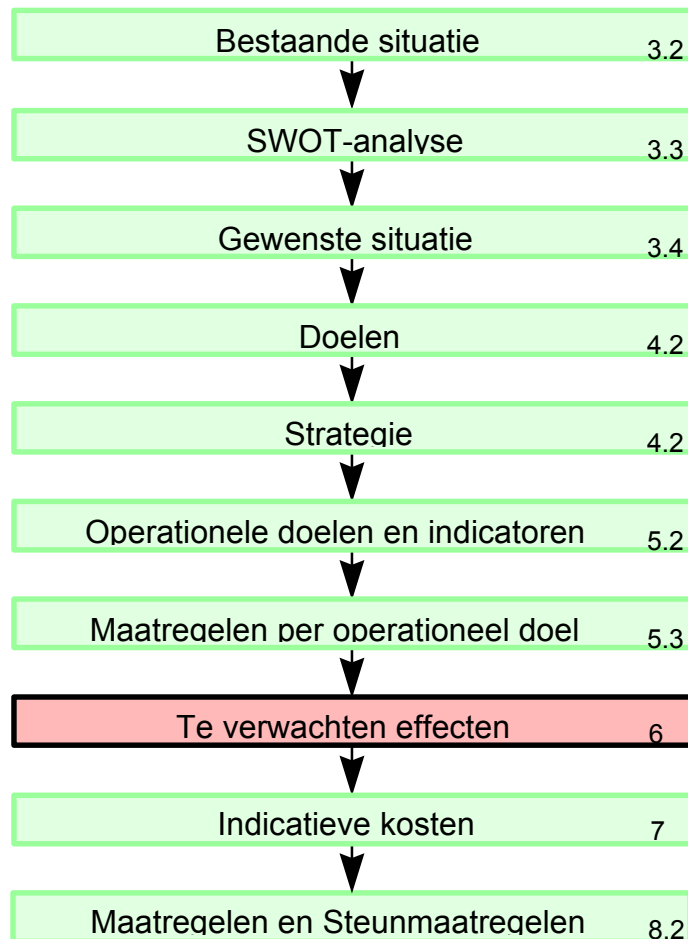
De nu ingeschatte kosten zijn zo goed als mogelijk afgestemd op de verwachte vraag, dan wel het gewenste gebruik. Dit gewenste gebruik is de resultante van politieke besluitvorming. Daarbij moet tevens in ogenschouw worden genomen dat het nationale budget beperkend kan zijn voor het halen van de gestelde doelen, en dat de afweging van de verschillende prioriteiten en daaraan gekoppelde budgetten een iteratief proces is.

De uitvoeringsprogramma's die voor de implementatie van het POP Nederland zullen worden opgesteld, moeten een meer gedetailleerd inzicht geven in de te verwachten respons.

6 Te verwachten effecten

6.1 Leeswijzer

Dit hoofdstuk geeft uitwerking aan punt 7 van de Annex.

6.2 Effecten

In dit hoofdstuk wordt per doel aangegeven wat de voornaamste effecten van de in te zetten instrumenten op de omgeving (milieu, natuur en landschap) zijn. In combinatie met de output- en resultaatindicatoren, vormen de effecten een set die bij de evaluatie en monitoring sturing kan geven om de gewenste situatie te bereiken.

Er zijn geen doelen aan te wijzen met een negatief effect op emancipatie of die een verstoring betekenen van de gezonde concurrentie tussen de Nederlandse bedrijven onderling en tussen de bedrijven binnen de Europese Lidstaten.

6.2.1 Bevorderen duurzame landbouw

De instrumenten die ingezet worden hebben effect op verschillende niveaus: primaire bedrijven, ketens, gebieden en samenwerkingsverbanden.

Effecten op omgeving

De instrumenten die een duurzame landbouw beogen, hebben veelal een positief of een neutraal effect op de omgeving. In de eerste plaats gaat het om een beter mineralenmanagement op de primaire bedrijven. Dit vindt plaats door verbetering van de bestaande bedrijfsvoering en door het stimuleren van biologische landbouw. Ook de herstructurering van landbouwsectoren bewerkstelligt meer duurzaamheid voor de agrarische bedrijven. Deze instrumenten werken ook gunstig uit op de natuur. De instrumenten die zijn gericht op verbreding, biologische landbouw en herstructurering dragen bij aan het tot stand brengen van een nieuw evenwicht tussen de economische functie en de functies natuur, landschap, water en milieu.

Effecten op de economie

De voorgenomen instrumenten sorteren een positief economisch effect. De verbeterde samenhang in ketens en verbetering van de afzet en verwerking levert meer economische duurzaamheid op voor de betrokken bedrijven. De economische structuur van het landelijk gebied wordt door verbreding van activiteiten versterkt. Bij de herstructurering van sectoren zijn positieve effecten te verwachten op de (economische) duurzaamheid en op de inkomens van de blijvende bedrijven. Tevens zullen de veterinaire risico's verminderen. Daartegenover staat de sanering van bedrijven met weinig perspectief voor duurzaamheid.

Sociale effecten

De vernieuwing, verbreding en herstructurering van agrarische sectoren zal het perspectief op een duurzame ontwikkeling doen toenemen. Ook zal er een positief effect uitgaan op de ontwikkeling van de werkgelegenheid zowel in het aantal werkzame personen als wat betreft de diversiteit in de werkgelegenheid. De afname in de werkgelegenheid zal daardoor echter niet kunnen worden omgebogen. Het woon- en werkklimaat zal positief worden beïnvloed. De eigen identiteit van de streek zal sterker worden. De voorgenomen bedrijfsverplaatsingen zullen negatief uitwerken op de sociale contacten.

6.2.2 Het verhogen van de kwaliteit van natuur en landschap

De instrumenten hebben met name effect op primaire bedrijven in samenhang met specifieke gebieden.

Effecten op omgeving

De instrumenten ter verhoging van de kwaliteit van natuur en landschap hebben een gunstig effect op de omgeving. Zo zal er een duidelijk gunstig effect zijn op het milieu en zal de kwaliteit en de oppervlakte van natuur, bos en landschap toenemen. Ook is met name door de realisering van de EHS een gunstig effect te verwachten op de biodiversiteit. De betrokken landbouwbedrijven zullen een extensivering ondergaan, waardoor de milieubelasting afneemt. De aandacht voor cultuurhistorische elementen zal de belevingswaarde van het platteland verhogen.

Effecten op de economie

De effecten op de economie van het platteland zelf zullen bestaan uit vermindering van het agrarisch inkomen op agrarische bedrijven ten gunste van

inkomen uit andere activiteiten als agrarisch natuurbeheer. Ook bij de realisering van de EHS zal tegenover een vermindering van agrarisch inkomen een toename staan uit natuurbeheer en recreatie. In de bossector is een positief economisch effect te verwachten.

De verhoging van de kwaliteit van het platteland nabij de grote stedelijke gebieden zal positief uitwerken op het vestigingsklimaat in die gebieden. Indirect kan hierdoor sprake zijn van een aanzienlijk economisch effect.

Sociale effecten

De verbetering van de omgevingskwaliteit werkt positief. Ook zal de maatschappelijke waardering voor een verbrede agrarische sector toenemen. De vermindering van de agrarische activiteiten zal soms bij de betrokkenen als negatief effect worden gevoeld. Agrarisch natuurbeheer kan soms voor aanvullende werkgelegenheid zorgen.

6.2.3 Bevordering van duurzaam waterbeheer

De instrumenten hebben vooral betrekking op gebieden, al dan niet in samenhang met agrarische activiteiten.

Effecten op omgeving

Instrumenten in het kader van een duurzaam waterbeheer zullen veelal positief uitwerken voor de omgeving. Belangrijk zal zijn het terugdringen van de verdroging van natuurgebieden en de versterking van de biodiversiteit. Verder wordt een vermindering voorzien van het grondwaterverbruik en een positief effect op de bodemdaling.

Effecten op de economie

Enerzijds kan een agrarische productiedaling optreden door vernatting, anderzijds kan een verbetering van de agrarische productie worden gerealiseerd door een betere beschikbaarheid van water. Het risico van wateroverlast zal afnemen, evenals de gevolgen van bodemdaling.

Sociale effecten

Waar natuur en landschap zichtbaar voordeel hebben van de vernatting en een evenwichtig peilbeheer wordt de belevingswaarde van het platteland verhoogd. De risico's van wateroverlast zullen kunnen worden verlaagd.

6.2.4 Bevorderen diversificatie economische dragers

De instrumenten hebben betrekking op agrarische bedrijven, samenwerkingsverbanden en op gebieden.

Effecten op omgeving

De instrumenten met betrekking tot diversificatie van economische dragers voor het landelijk gebied hebben in het algemeen een neutraal of een positief effect op de omgeving. Dit laatste is bijvoorbeeld het geval bij beheer van natuur en landschap door agrariërs. Toenemende bedrijvigheid kan echter meer verkeersbewegingen tot gevolg hebben.

Effecten op de economie

De instrumenten zullen bijdragen aan een betere inkomensvorming op de betrokken bedrijven. Voor een aantal bedrijven levert het een nieuw perspectief. De economische structuur van het gebied zal meer variatie vertonen en daardoor aan kracht winnen.

Sociale effecten

De sociale effecten zijn positief. Het biedt voor een deel van de agrarische bedrijven een nieuw toekomstperspectief. Er wordt werkgelegenheid en koopkracht behouden.

6.2.5 Bevordering van recreatie en toerisme

De instrumenten hebben vooral betrekking op (agrarische) bedrijven en samenwerkingsverbanden.

Effecten op omgeving

De effecten op de omgeving zijn niet groot. Toenemende bedrijvigheid kan een grotere belasting van het milieu inhouden, maar ruimtelijke en milieu randvoorwaarden beperken dit.

Effecten op de economie

Behalve een positief effect op de direct betrokken bedrijven heeft het ook een positieve uitwerking op de ontwikkeling van recreatieve activiteiten op andere agrarische bedrijven.

De aanwezigheid van recreatieve mogelijkheden kan ook een positief economisch effect hebben op nabijgelegen stedelijke gebieden doordat het vestigingsklimaat voor bedrijven wordt verbeterd.

Sociale effecten

Ontwikkeling van recreatie en toerisme zal een positief effect hebben op de werkgelegenheid op het platteland. Voor agrarische bedrijven kunnen aanvullende bronnen van inkomsten een nieuw perspectief bieden. Ook kan een bijdrage worden geleverd aan een betere maatschappelijke acceptatie van de landbouw.

6.2.6 Bevorderen van leefbaarheid

De instrumenten hebben betrekking op verschillende actoren op het platteland.

Effecten op omgeving

De invloed van maatregelen in het kader van het bevorderen van de leefbaarheid zullen weinig of geen invloed hebben op de omgeving.

Effecten op de economie

De invloed op de economie zal beperkt zijn. Verbetering van de leefbaarheid kan de aantrekkelijkheid voor bedrijfsvestiging op het platteland vergroten.

Sociale effecten

De sociale effecten van de instrumenten zijn positief. Met name gaat het om toename van de sociale cohesie, het voorzieningenniveau, de veiligheid, werkgelegenheid en toegankelijkheid van voorzieningen.

6.3 Conclusie

Het POP Nederland zal voor alle doelen effecten realiseren. Per doel ligt het accent echter enigszins anders.

In beeld liggen de relatieve accenten als volgt (hoe donkerder hoe sterker het effect):

doelen	omgeving	economie	sociaal
duurzame landbouw			
natuur en landschap			
waterbeheer			
diversificatie			
recreatie en toerisme			
leefbaarheid			

7 Indicatieve kosten

7.1 Leeswijzer

In dit hoofdstuk wordt de in punt 8 van de Annex gevraagde indicatieve algemene financiële tabel van het POP Nederland gepresenteerd.

7.2 Financiële tabel

In tabel 10 worden de indicatieve kosten van het POP Nederland in beeld gebracht. Het betreft een samenvattende tabel, geordend naar de inhoudelijke thema's, ofwel de prioritaire doelen, en daarbinnen onderscheiden op het niveau van de maatregelen conform Verordening (EG) nr. 1257/1999 (a t/m v). In de tabel zijn voor elk jaar de totale geplande overheidsuitgaven (inclusief de EU-bijdrage) aangegeven en de geplande EU-bijdrage daarbinnen. Aangezien de begrotingscyclus van zowel het rijk als van provincies bestaat uit een jaarlijks voortschrijdende meerjarenbegroting van maximaal 5 jaar zijn de indicatieve kosten voor de jaren 2005 en 2006 extrapolaties van de begroting voor 2004. De raming betreft nominale bedragen en zal jaarlijks worden bijgesteld. De bedragen hebben betrekking op het EU-boekjaar dat loopt van 16 oktober tot

en met 15 oktober (uitgezonderd het laatste jaar, 2006, dat loopt tot en met 31 december).

In tabel 10a is aangegeven welke maatregelen onder méér dan een thema (prioriteit) vallen.

Ter uitvoering van de maatregelen uit de Verordening worden diverse regelingen en uitvoeringsprogramma's ingezet. In tabel 11 is op submaatregelniveau aangegeven welke (onderdelen van) regelingen onder de verschillende maatregelen vallen. De beschrijving van deze regelingen en programma's per maatregel vindt plaats in de hoofdstuk 8 en in de bijlagen 1 en 2. Deze onderliggende regelingen en programma's vormen de basis voor dit kostenoverzicht.

Het overzicht in tabel 10 betreft de feitelijk te verwachten uitgaven (kasraming) en bestaat zowel uit betalingen op eerder gestarte activiteiten (bijvoorbeeld de beheersovereenkomsten in het kader van de RBON) als uitgaven op nieuw te starten activiteiten.

In hoofdstuk 11.1 wordt ook uiteengezet dat de ambities voor investeringen in plattelandsontwikkeling op nationaal niveau groter zijn dan via dit POP Nederland voor EU-cofinanciering kan worden voorgedragen. Met andere woorden: de omvang van de aan Nederland toegedeelde enveloppe is de beperkende factor. Voor het POP Nederland is derhalve een selectie gemaakt van onderwerpen en maatregelen. Daarbij is ervoor gekozen om het nationale middelenbeslag voor de maatregelen in dit plan kleiner te laten zijn dan hetgeen nationaal beschikbaar is. Daardoor ontstaat enige flexibiliteit om in geval van vertraging bij de uitvoering van onderdelen van het plan, andere onderdelen wat sneller tot uitvoering te kunnen brengen. Een en ander uiteraard binnen de spelregels daarvoor uit Verordening (EG) nr. 1257/1999.

Naar verwachting zal ongeveer 3% van de EU-middelen die worden ingezet ten behoeve van maatregelen onder artikel 33 van Verordening 1257/1999 neerslaan in de plattelandsgebieden die zijn aangewezen in het kader van doelstelling 2. Dit komt overeen met een bedrag van circa 9 miljoen euro voor de planperiode .

tabel 10: Algemene financiële tabel POP Nederland (mln euro)

	2000		2001		2002		2003		2004		2005		2006		totaal	
	Totale overheids uitgaven	EU- bijdrage	Totale overheids uitgaven	EU- bijdrage	Totale overheids uitgaven	EU- bijdrage	Totale overheids uitgaven	EU- bijdrage	Totale overheids uitgaven	EU- bijdrage	Totale overheids uitgaven	EU- bijdrage	Totale overheids uitgaven	EU- bijdrage	Totale overheids uitgaven	EU- bijdrage
Duurzame landbouw	60.90	34.55	49.08	23.23	44.40	19.14	56.99	18.89	54.37	20.30	55.54	21,29	46.66	17.14	367.95	154.54
a. investeringen in de landbouw	0,00	0,29	2.34	0.59	2.78	0.71	8.46	2.23	8.34	2.23	8.62	2.30	8.30	2,22	38.84	10.58
c. cursussen	0,18	0,13	0,55	0,28	0.52	0,26	2.10	1.05	2.74	1.07	2.76	1.08	2.76	1.08	11.61	4.95
e. probleemgebieden	0,00	0,04	1.50	0.38	-1.34	-0.33	2.08	0.52	4.84	1,21	5,92	1,48	6,44	1,61	19.44	4.91
f. milieumaatregelen in de landbouw	9.06	7.58	7.08	5.26	8.45	6.23	5.95	3.53	7.51	3.71	7,28	3,64	5,38	2,69	50.71	32.64
g. verwerking en afzet landbouwproducten	0,01	0,01	0,00	0,00	0.08	0,04	1,04	0,34	1,20	0,45	0,96	0,39	0,60	0,30	3.90	1.54
i. overige bosbouwmaatregelen	0,05	0,31	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,05	0,31
k. herverkaveling	48,96	24,96	34,51	15,89	25,85	10,13	22,08	6,76	24,32	9,98	26,54	11,24	19,72	8,08	201,99	87,03
m. afzet van kwaliteitslandbouwproducten	0,11	0,13	0,23	0,12	0.38	0,19	2.56	1.28	1,18	0,59	1,18	0,59	1,18	0,59	6.83	3,48
r. ontwikkeling en verbetering infrastructuur landbouw	0,91	0,39	0.17	0.04	3.21	0.80	7.00	1.75	1,76	0,44	0,00	0,00	0,00	0,00	13.06	3.43
s. bevordering toeristisch ambachtelijke activiteiten	0,98	0,54	0,80	0,20	1.24	0,31	0,32	0,08	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	3.35	1.13
t. milieubehoud, land- en bosbouw en landschapsbeheer	0.63	0,16	1,98	0,47	3.21	0,80	5.40	1,35	2.48	0.62	2.28	0.57	2.28	0.57	18.17	4.54
Natuur en landschap	41.44	16.68	59.17	25.34	25.93	10.23	53.02	20.61	61.02	26.13	60.68	26.27	63.54	27.56	364.81	152.82
f. milieumaatregelen in de	21.60	5.40	22.43	7.17	11.48	3.32	22.74	9.55	23.22	11.21	24.92	12.07	26.18	12,71	152.57	61.43

landbouw																	
h. bebossing van landbouwgrond	4.64	2.37	2.16	0.94	2,30	0,94	4.54	1.54	5.20	1.75	4.78	1.59	5.02	1.65	28.64	10.77	
i. overige bosbouwmaatregelen	0.00	0,00	0,00	0,00	0.00	0.00	2,40	0.63	2,90	1,07	2,70	0,99	2,70	1,00	10.70	3.69	
k. herverkaveling	4,91	2,45	12.62	6.31	0.00	0.00	0.00	0.00	5,18	2,59	4,28	2,14	5.00	2.50	31.99	15.99	
t. milieubehoud, land- en bosbouw en landschapsbeheer	10.30	6.46	21.96	10,92	12.16	5.98	23,34	8,89	24,52	9,51	24,00	9,48	24,64	9,70	140.92	60.94	
Waterbeheer	11.00	5,10	9.58	3.66	17.15	6,63	29.22	10.08	15,78	6,12	15,32	6,11	15,66	6,18	113.99	43.88	
q. waterbeheer in de landbouw	11.00	5,10	9.58	3.66	17.15	6,16	29.22	10.08	15,78	6,12	15,32	6,11	15,66	6,18	113.99	43.88	
Diversificatie	0,00	0,14	0,10	0,05	0.20	0.10	2,32	1,06	2,98	1,34	2,90	1,32	2,90	1,32	11.40	5.33	
p. diversificatie bedrijvigheid in de landbouw	0,00	0,14	0,10	0,05	0.20	0.10	2,32	1,06	2,98	1,34	2,90	1,32	2,90	1,32	11.40	5.33	
Recreatie en toerisme	0.66	0.33	1.80	0.90	3.18	1.59	6.28	3.14	5,00	2,50	5,00	2,50	5,00	2,50	26.92	13.46	
s. bevordering toeristisch ambachtelijke activiteiten	0.66	0.33	1.80	0.90	3.18	1.59	6.28	3.14	5,00	2,50	5,00	2,50	5,00	2,50	26.92	13.46	
Leefbaarheid	4,94	2,84	3.32	1.66	11.34	5.67	9,34	4,67	9,02	4,51	9,42	4,71	9,38	4,69	56.76	28,75	
n. dienstverlenende instanties basiszorg	2.52	1.36	0,42	0,21	1.04	0,52	1,88	0,94	1,82	0,91	1,82	0,91	1,82	0,91	11.31	5.76	
o. dorpsvernieuwing/landelijk erfgoed	2.15	1,34	1.91	0.96	7.12	3,56	6.06	3.03	4,80	2,40	5,20	2,60	5,16	2,58	32.41	16.47	
r. ontwikkeling en verbetering infrastructuur landbouw	0,27	0,13	0,99	0,50	3.18	1,59	1.40	0.70	2,40	1,20	2,40	1,20	2,40	1,20	13,04	6,52	

Andere acties	0.00	0.18	0.00	0.00	7.67	5.56	2.10	1.05	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	9.77	6.79
Evaluaties	0,00	0,10	0,00	0,00	0,00	0,00	2,10	1,05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	2,10	1,15
Vroegere begeleidende maatregelen	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Overgangsmaatregelen	0,00	0,08	0,00	0,00	7,67	5,56	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	7,67	5,64
TOTAAL POP NEDERLAND	118.95	59.82	123.33	54.83	109.88	48.92	159.27	59.50	148.17	60.90	148,86	62,20	143.14	59.39	951.60	405.56
Onderuitputting	0.00		-2.17				-9.28									
	-11.44															
Overuitputting	4.22		0.00				0.00									
Budget volgens Commissiebesluiten 63.60	417.00		55.60		57.00		58.20		59.50		60.90		62.20			

tabel 10a: Overzicht van de maatregelen die over thema's zijn gesplitst (mln euro)

	2000		2001		2002		2003		2004		2005		2006		Totaal	
	totale publie- ke kos- ten	EU bijdra- ge	totale publie- ke kos- ten	EU bijdra- ge	totale publie- ke kos- ten	EU bijdra- ge	totale publie- ke kos- ten	EU bijdra- ge	totale publie- ke kos- ten	EU bijdra- ge	totale publiek e kos- ten	EU bijdra- ge	totale publiek e kos- ten	EU bijdra- ge	totale publiek e kos- ten	EU bijdra- ge
f milieumaatregelen in de landbouw (thema lb en nat)	0,00	0,00	7,12	3,56	15,32	7,66	18,60	9,30	27,58	13,79	30,08	15,04	29,70	14,85	128,40	64,20
thema duurzame landbouw	0,00	0,00	0,16	0,08	3,16	1,58	4,70	2,35	6,34	3,17	7,04	3,52	5,38	2,69	26,78	13,39
thema natuur en landschap	0,00	0,00	6,96	3,48	12,16	6,08	13,90	6,95	21,24	10,62	23,04	11,52	24,32	12,16	101,62	50,81
i overige bosbouwmaatregelen	0,62	0,23	0,10	0,05	2,72	1,03	2,92	1,08	2,90	1,07	2,70	0,99	2,70	1,00	14,66	5,45
thema duurzame landbouw	0,32	0,08	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,32	0,08
thema natuur en landschap	0,30	0,15	0,10	0,05	2,72	1,03	2,92	1,08	2,90	1,07	2,70	0,99	2,70	1,00	14,34	5,37
k herverkaveling	52,92	25,23	38,02	16,09	16,42	6,94	25,46	9,91	29,10	12,37	30,42	13,18	29,98	12,96	222,32	96,68
thema duurzame landbouw	48,02	22,78	18,90	6,53	12,18	4,82	20,22	7,29	23,92	9,78	26,14	11,04	26,64	11,29	176,02	73,53
thema natuur en landschap	4,90	2,45	19,12	9,56	4,24	2,12	5,24	2,62	5,18	2,59	4,28	2,14	3,34	1,67	46,30	23,15
r infrastructuur	1,84	0,69	4,80	1,40	3,00	1,35	4,16	1,64	4,16	1,64	2,40	1,20	2,40	1,20	22,76	9,12
thema duurzame landbouw	0,92	0,23	4,00	1,00	0,60	0,15	1,76	0,44	1,76	0,44	0,00	0,00	0,00	0,00	9,04	2,26
thema leefbaarheid	0,92	0,46	0,80	0,40	2,40	1,20	2,40	1,20	2,40	1,20	2,40	1,20	2,40	1,20	13,72	6,86
s toerisme	4,48	1,98	5,72	2,71	5,60	2,80	5,32	2,58	5,00	2,50	5,00	2,50	5,00	2,50	36,12	17,57
thema duurzame landbouw	1,04	0,26	0,60	0,15	0,00	0,00	0,32	0,08	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,96	0,49
thema recreatie en toerisme	3,44	1,72	5,12	2,56	5,60	2,80	5,00	2,50	5,00	2,50	5,00	2,50	5,00	2,50	34,16	17,08
t milieubehoud	12,84	6,16	23,90	10,71	22,96	8,46	28,10	10,19	29,40	10,73	29,08	10,75	29,72	10,97	176,00	67,97
thema duurzame landbouw	1,04	0,26	1,72	0,43	2,40	0,60	4,88	1,22	4,88	1,22	5,08	1,27	5,08	1,27	25,08	6,27
thema natuur en landschap	11,80	5,90	22,18	10,28	20,56	7,86	23,22	8,97	24,52	9,51	24,00	9,48	24,64	9,70	150,92	61,70

tabel 10a: Overzicht van de maatregelen die over thema's zijn gesplitst (mln euro)

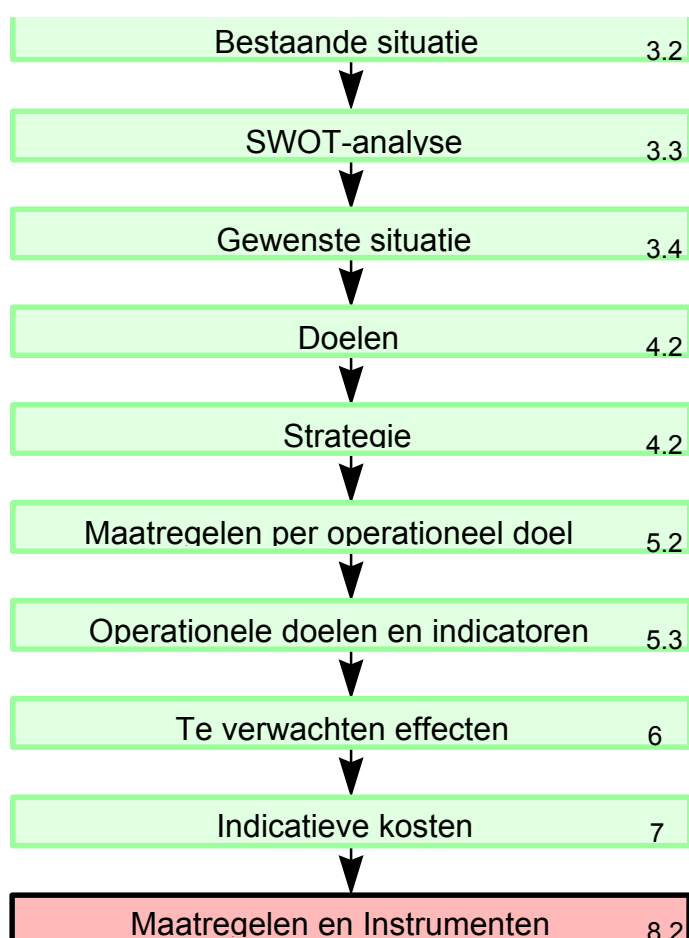
	2000		2001		2002		2003		2004		2005		2006		Totaal	
	totale publie- ke kos- ten	EU bijdrag e	totale publie- ke kos- ten	EU bijdrag e	totale publie- ke kos- ten	EU bijdra- ge	totale publie- ke kos- ten	EU bijdra- ge	totale publie- ke kos- ten	EU bijdra- ge	totale publieke kos-ten	EU bijdra- ge	totale publiek e kos- ten	EU bijdrag e	totale publiek e kos- ten	EU bijdrag e
f milieumaatregelen in de landbouw (thema lb en nat)	30,66	12,98	29,51	12,43	19,93	9,55	28,69	13,08	30,73	14,92	32,20	15,71	31,56	15,40	203,28	94,07
thema duurzame landbouw	9,06	7,58	7,08	5,26	8,45	6,23	5,95	3,53	7,51	3,71	7,28	3,64	5,38	2,69	50,71	32,64
thema natuur en landschap	21,60	5,40	22,43	7,17	11,48	3,32	22,74	9,55	23,22	11,21	24,92	12,07	26,18	12,71	152,57	61,43
i overige bosbouwmaatregelen	0,05	0,31	0,00	0,00	0,00	0,00	2,40	0,63	2,90	1,07	2,70	0,99	2,70	1,00	10,75	4,00
thema duurzame landbouw	0,05	0,31	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,05	0,31
thema natuur en landschap	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	2,40	0,63	2,90	1,07	2,70	0,99	2,70	1,00	10,70	3,69
k herverkaveling	98,06	27,41	47,13	22,20	25,85	10,13	22,08	6,76	29,50	12,57	30,82	13,38	24,72	10,58	233,98	103,02
thema duurzame landbouw	48,96	24,96	34,51	15,89	25,85	10,13	22,08	6,76	24,32	9,98	26,54	11,24	19,72	8,08	201,99	87,03
thema natuur en landschap	4,91	2,45	12,62	6,31	0,00	0,00	0,00	0,00	5,18	2,59	4,28	2,14	5,00	2,50	31,99	15,99
r infrastructuur	1,18	0,52	1,16	0,54	6,39	2,39	8,40	2,45	4,16	1,64	2,40	1,20	2,40	1,20	26,10	9,95
thema duurzame landbouw	0,91	0,39	0,17	0,04	3,21	0,80	7,00	1,75	1,76	0,44	0,00	0,00	0,00	0,00	13,06	3,43
thema leefbaarheid	0,27	0,13	0,99	0,50	3,18	1,59	1,40	0,70	2,40	1,20	2,40	1,20	2,40	1,20	13,04	6,52
s toerisme	1,64	0,87	2,60	1,10	4,42	1,90	6,60	3,22	5,00	2,50	5,00	2,50	5,00	2,50	30,72	14,59
thema duurzame landbouw	0,98	0,54	0,80	0,20	1,24	0,31	0,32	0,08	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	3,35	1,13
thema recreatie en toerisme	0,66	0,33	1,80	0,90	3,18	1,59	6,28	3,14	5,00	2,50	5,00	2,50	5,00	2,50	26,92	13,46
t milieubehoud	10,93	6,62	23,85	11,39	15,37	6,78	28,74	10,24	26,90	10,13	26,28	10,05	26,92	10,27	159,09	65,48
thema duurzame landbouw	0,63	0,16	1,89	0,47	3,21	0,80	5,40	1,35	2,48	0,62	2,28	0,57	2,28	0,57	18,17	4,54
thema natuur en landschap	10,30	6,46	21,96	10,92	12,16	5,98	23,34	8,89	24,52	9,51	24,00	9,48	24,64	9,70	140,92	60,94

8 Uitwerking van de maatregelen

8.1 Leeswijzer

Conform punt 9 van de Annex wordt een samenvattend overzicht gegeven van het instrumentarium, ingedeeld naar artikel en in de in Verordening (EG) 1257/1999 aangegeven volgorde. In de bijlagen zijn per instrument de in punt 9 gevraagde hoofdkenmerken en andere elementen uitgewerkt.

Tevens worden in 8.3 de eventuele behoeften op het gebied van studies, demonstratieprojecten, opleiding of technische bijstand (punt 10 Annex) aangegeven.

8.2 Beschrijving van de maatregelen

In hoofdstuk 5 van het POP Nederland zijn aan de operationele doelen de instrumenten gekoppeld, die zullen worden ingezet om deze doelen te realiseren. Daarbij zijn tevens aangegeven de corresponderende maatregelen uit de Kaderverordening. Waar in hoofdstuk 5 wordt uitgegaan van de operationele doelen, vormen in dit hoofdstuk de maatregelen uit de Kaderverordening het uitgangspunt.

Tabel 11 is een samenvattend overzicht van de instrumenten die door het rijk, provincies, gemeenten en waterschappen worden ingezet ter cofinanciering van de maatregelen uit de

Kaderverordening, waarbij de volgorde uit de Kaderverordening is aangehouden. De provincies zijn eindverantwoordelijk voor de cofinanciering door provincies, gemeenten en waterschappen.

Het karakter van de instrumenten verschilt voor rijk en provincie. Voor het rijk vindt er verwijzing plaats naar de regelingen (zie bijlage 1). Op provinciaal niveau is gekozen voor een programmatische aanpak, een aanpak zoals die ook gebruikelijk was voor de doelstelling 5b-gebieden uit de vorige programmeringsperiode.

De programmatische aanpak gaat uit van programma's die zijn gebaseerd op provinciale beleidsnota's. Voor deze programma's zijn in de provinciale begrotingen budgetten opgenomen. Projecten komen voor financiering in aanmerking, indien ze voldoen aan hetgeen in een programma is opgenomen. Subsidies voor projecten worden verleend op basis van de Algemene Subsidieverordening (ASV) die iedere provincie heeft vastgesteld. In de ASV zijn voorwaarden opgenomen waaronder subsidies verstrekt worden.

Het Provinciaal Programma is per maatregel uit de Kaderverordening nader uitgewerkt in bijlage 2.

In bijlage 4 is uitwerking gegeven aan punt 9.2.B uit de Annex.

Tabel 11 Maatregelen uit de Kaderverordening en de ter cofinanciering in te zetten rijks- en provinciale instrumenten met de indicatieve totale kosten en EU-bijdrage in 2000.

Thema's, maatregelen En instrumenten	Art. Kvo	totale kosten	2000	EU bijdrage
a. investeringen in de landbouw	4		0,4	0,1
2 Regeling structuurverbetering glastuinbouw				
A Provinciaal programma				
c. cursussen	9		0,2	0,1
C Provinciaal programma				
e. probleemgebieden	13-20		0,0	0,0
32 Regeling agrarisch natuurbeheer				
-pakket 31 (passief beheer)				
-overig passief beheer				
f. milieumaatregelen in de landbouw	22-24		0,0	0,0
9 Regeling Stimulering Biologische Produktiemethoden				
32 Regeling agrarisch natuurbeheer				
-onderdeel beheer				
-onderdeel landschap				
-onderdeel Groene Hart en Waterland				
g. verwerking en afzet landbouwproducten	25-28		0,4	0,1
G Provinciaal programma				
h. bebossing van landbouwgrond	29-32		0,1	0,0
32 Regeling Agrarisch natuurbeheer				
-onderdeel tijdelijk bos				
31 Regeling Natuurbeheer onderdeel blijvend bos				
i. overige bosbouwmaatregelen	29-32		2,6	0,7
31 Regeling Natuurbeheer				
-onderdeel EGM bos				
-onderdeel beheer bos				
38c Landinrichting: bosaanleg				
I Provinciaal programma				

	k. herverkaveling	33	41,0	19,7
36	Verwerving staat			
36b	Regeling bedrijfshervestiging en -beëindiging			
26	Regeling particuliere terreinbeherende organisaties, onderdeel verwerving			
38d	Landinrichting kavelaanvaarding			
26	Regeling particuliere terreinbeherende organisaties onderdeel verwerving			
K	Provinciaal programma			
	m. afzet van kwaliteitslandbouwproducten	33	0,7	0,4
M	Provinciaal programma			
	n. dienstverlenende instanties basiszorg	33	0,3	0,1
N	Provinciaal programma			
	o. dorpsvernieuwing/landelijk erfgoed	33	3,7	1,9
51	Cultuurhistorie (Belvedere)			
O	Provinciaal programma			
	p. diversificatie bedrijvigheid in de landbouw	33	1,0	0,2
35-2	Stimuleringsregeling Gebiedsgericht Beleid -onderdeel diversificatie			
P	Provinciaal programma			
	q. waterbeheer in de landbouw	33	16,4	6,4
35	verdrogingsbestrijding GeBeVe			
35-2	Stimuleringsregeling Gebiedsgericht Beleid -onderdeel waterbeheer			
38b	Landinrichting; waterbeheersing			
Q	Provinciaal programma			
	r. ontwikkeling en verbetering infrastructuur landbouw	33	2,5	0,8
38a	Landinrichting ontsluiting			
R	Provinciaal programma			
	s. bevordering toeristisch ambachtelijke activiteiten	33	3,7	1,7
38f	Landinrichting; inrichting recreatie			
S	Provinciaal programma			
	t. milieubehoud, land- en bosbouw en landschapsbeheer	33	14,6	6,6
35-2	Stimuleringsregeling Gebiedsgericht Beleid -onderdeel milieubehoud			
38g	Landinrichting; milieumaatregelen			
38c2	Landinrichting; inrichting reservaten en natuurgebieden			
31	Regeling natuurbeheer			
	-onderdeel inrichting natuur			
	-onderdeel EGM natuur			
T	Provinciaal programma			
	Evaluaties		0,9	0,5
	Evaluaties			
	Vroegere begeleidende maatregelen		36,2	16,8

8	Regeling Demonstr. projecten oude verplichtingen			
9	Regeling Stimulering Biologische Productiemethoden oude verplichtingen			
19	subs.regeling zeldzame huisdierrassen oude verplichtingen			
21	RBON oude verplichtingen			
13	Regeling bevordering scholing (oude verplichtingen)			
13	overgangsregeling cursusonderwijs 2000			
23	Stimulering bosuitbreiding op landbouwgronden			
	Overgangsmaatregelen		0,0	0,0
6	SMK: verwerking en afzet Landbouw (oude verpl)			
	TOTAAL POP NEDERLAND		123,9	55,6

8.3 Behoeften op het gebied van studies, demonstratieprojecten, opleiding of technische bijstand

In Nederland is het gebruik van demonstratieprojecten in het verleden succesvol gebleken. Hierbij ging het erom de afstand tussen nieuwe, betekenisvolle ontwikkelingen voor de land- en tuinbouw en de implementatie daarvan in de bedrijfsvoering te overbruggen. In 1998 is de regeling Demonstratie- en Kennisoverdrachtsprojecten milieu- en natuurvriendelijke landbouwproductiemethoden geëvalueerd. Hieruit bleek dat demonstratieprojecten hun doel (versnelde implementatie van nieuwe bedrijfstvormingsaspecten) realiseerden. Vernieuwingen in de land- en tuinbouw (en de hele productieketen) zijn evenwel continue processen. Bovendien is juist nu, met een verhoogde nadruk op herstructurering van verschillende sectoren, een versnelde invoering van vernieuwingen nog nadrukkelijker aan de orde. Om die reden wenst Nederland vast te houden aan de noodzaak om demonstratieprojecten te blijven subsidiëren. Vanwege het beperkte EU-budget voor cofinanciering is echter de keuze gemaakt in de nieuwe programmeringsperiode vooralsnog geen cofinanciering aan te vragen voor nieuwe projecten.

Derhalve bestaat er op dit moment voor het plangebied geen behoefte aan cofinanciering met betrekking tot de voorbereiding, uitvoering of aanpassing van de betrokken maatregelen op het gebied van demonstratieprojecten. Hetzelfde geldt voor studies en onderzoeksprojecten.

Maatregelen die betrekking hebben op opleiding zijn opgenomen onder maatregel c van de Kaderverordening (zie tabel 12).

In de kosten voor uitvoering van de maatregelen, zoals opgenomen in tabel 18 zijn geen bedragen opgenomen voor technische bijstand tijdens de uitvoering. Vooralsnog is hieraan geen behoefte. Indien in een later stadium blijkt dat het gewenst is om de kosten op te voeren, die gemaakt zullen worden voor technische bijstand, zal dit vermeld worden.

9 Uitvoering en beheer POP Nederland

9.1 Leeswijzer

Dit hoofdstuk geeft invulling aan punt 11 en 12 van de Annex.

9.2 Aanwijzing van de bevoegde autoriteiten en verantwoordelijke instanties

Lidstaat Nederland is de bevoegde autoriteit voor het opstellen van het POP Nederland. De Ministers van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV), Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM) en Verkeer en Waterstaat (V&W) zijn de verantwoordelijke instanties voor zowel de diverse landelijk werkende als gebiedsgerichte rijksregelingen die ten grondslag liggen aan het POP Nederland. De provincies zijn in het kader van het POP Nederland de verantwoordelijke instanties voor uitvoering door provincie, gemeenten en waterschappen. De Dienst Landelijk Gebied (DLG) en Landelijke Service bij Regelingen (LASER) fungeren als erkende betaalorganen.

9.3 Regelingen voor tenuitvoerlegging en toezicht

De eindverantwoordelijkheid voor een adequate uitvoering en beheer van het POP Nederland, met inachtneming van een ordelijk en controleerbaar financieel beheer dat ook voldoet aan de vereisten van de EU, ligt bij de minister van LNV. De minister van LNV maakt gebruik van een Comité van Toezicht POP Nederland (hierna: CvT POP). Het CvT POP, voorgezeten door het ministerie van LNV, ziet toe op de tenuitvoerlegging van het POP Nederland en doet eventuele voorstellen tot bijstelling ervan. Naast het ministerie van LNV zijn ook de ministeries van VROM en V&W en de provincies in het CvT POP vertegenwoordigd. Het CvT POP kan terzijde worden gestaan door adviserende leden.

Over de uitvoering van het POP Nederland zijn afspraken gemaakt tussen het ministerie van LNV, het ministerie van VROM (het rijk) en de provincies. Daarbij moet onderscheid worden gemaakt tussen landelijke en gebiedsgerichte maatregelen. De provincies hebben de regie over de uitvoering van het gebiedsgerichte beleid. Ze zijn verantwoordelijk voor de te maken beleidskeuzen voor wat betreft gebieden en projecten. Het gaat daarbij zowel om de uitvoering van de gebiedsgerichte rijksregelingen als het Provinciaal Programma. Het rijk stuurt het gebiedsgerichte beleid op hoofdlijnen aan. Rijk en provincies sluiten daartoe een bestuursovereenkomst op hoofdlijnen met daarin doelen en indicaties van daarvoor benodigde financiële middelen per provincie. Provincies stellen hierop aansluitend gezamenlijk een vierjarig uitvoeringsprogramma vast. Een uitvoeringsprogramma bevat concrete, toetsbare doelstellingen met een indicatie van benodigde financiële (rijks)middelen, alsmede de EU bijdrage. Het uitvoeringsprogramma gaat vergezeld van een bestuursafpraak tussen rijk en provincies in de vorm van een uitvoeringscontract. Dit uitvoeringscontract bepaalt het commitment van het rijk.

De landelijke rijksmaatregelen worden beleidsmatig aangestuurd door het rijk.

Op grond van de EU-vereisten voor controleerbare geldstromen en ten aanzien van de betaalorganen zal de uitvoering voor EOGFL-Garantie middelen plaatsvinden door de erkende (beleidsneutrale) betaalorganen LASER en DLG. Deze eisen gelden ook voor provinciale maatregelen. DLG en LASER beschikken over de gelden met inachtneming van de rijksregelingen, het provinciaal uitvoeringsprogramma en de uitvoeringscontracten. Voor de gebiedsgerichte rijksregelingen wordt tussen provincies, rijk en de betaalorganen een

aansturingsprotocol opgesteld met daarin procedurele afspraken en een beschrijving van taken, werkwijze en verantwoordelijkheden. Daarnaast worden tussen de verantwoordelijke instanties (als opdrachtgevers) en betaalorganen nadere afspraken gemaakt op regelingsniveau. Het rijk houdt toezicht op DLG en LASER voor wat betreft de rijksregelingen en elke provincie houdt toezicht de betaalorganen voor wat betreft het Provinciaal Programma.

Het CvT POP ziet erop toe dat coherentie met het communautair beleid op overige terreinen in acht wordt genomen en maatregelen doeltreffend worden uitgevoerd. Het CvT POP ziet eveneens toe op het goede verloop van de steunverlening aan de hand van de financiële en prestatie indicatoren die in het POP Nederland staan beschreven. In geval de periodieke resultaten van het toezicht en de tussentijdse evaluatie (monitoring) wijzen op stagnatie van het programma (realisatie van financiële, dan wel inhoudelijke doelstellingen) worden - met instemming van de vertegenwoordigers in het CvT POP - alle maatregelen genomen die voor versnelling van de uitvoering van het POP Nederland noodzakelijk zijn.

CvT POP vergadert in principe tweemaal per jaar. Samenstelling, taken/verantwoordelijkheden en werkwijze van het CvT POP zullen in detail worden beschreven in een Reglement van Orde.

9.4 Evaluatie en monitoring

Uiterlijk 31 december 2003 zal een tussentijdse evaluatie van het POP Nederland plaatsvinden, en binnen twee jaar na afloop een evaluatie achteraf. Evaluatie gebeurt op basis van de in het POP Nederland onderscheiden financiële en prestatie indicatoren. Beide evaluaties worden uitgevoerd door onafhankelijke (onderzoeks)organen, met gebruikmaking van de opgedane ervaring met reeds bestaande monitoringsystemen. Zowel de resultaten van de evaluatie tussentijds als die van de evaluatie achteraf moeten inzicht bieden in de doeltreffendheid en doelmatigheid van het POP Nederland. De resultaten van de tussentijdse evaluatie worden voorgelegd aan het CvT POP, die zo nodig voorstellen kan doen tot bijstelling van het POP Nederland, welke vervolgens aan de Europese Commissie voor goedkeuring zullen worden voorgelegd.

Naast evaluatie ziet het CvT POP tevens toe op monitoring van het programma. Daartoe worden periodieke rapportages opgesteld op basis van informatie verstrekt door de verantwoordelijke instanties en de betaalorganen. Jaarlijks dient het ministerie van LNV een voortgangsverslag in bij de Europese Commissie, conform artikel 48 van de Verordening (EG) 1257/1999 en een staat van uitgaven conform artikel 37 van uitvoeringsverordening nr. 1750/1999. In een uitvoeringsprotocol tussen verantwoordelijke instanties en betaalorganen worden procedure afspraken gemaakt over op te leveren monitoring informatie.

Algemeen geldt dat voor evaluatie en monitoring waar mogelijk wordt aangesloten bij bestaande monitoringsprogramma's. Verder worden mogelijkheden verkend om aan te sluiten bij bestaande of te ontwikkelen monitoringsystemen (bijvoorbeeld LEI-DLO, RIVM, Natuurplanbureau, initiatief Monitoring Kwaliteit Groene Ruimte). In de financiële tabel (tabel 10) zijn bedragen opgenomen die zijn gereserveerd voor de evaluatie halverwege en ex-post. Gedurende de looptijd van het POP Nederland zullen er continu kosten voor evaluatie worden gemaakt. De kosten die specifiek zijn verbonden aan de evaluatie halverwege en de ex-postevaluatie worden niet uitsluitend in het betreffende jaar van evaluatie (2003 resp. 2006) gemaakt. Ook in het voorafgaande jaar worden reeds kosten gemaakt specifiek voor deze twee evaluaties.

9.5 Controle en sanctieregelingen

Naleving van de erkenningsvoorwaarden bij de betaalorganen LASER en DLG wordt jaarlijks getoetst door het ministerie van LNV. Tussen verantwoordelijke instanties, betrokken accountantsdiensten en betaalorganen worden controle afspraken gemaakt in het kader van

de jaarlijkse certificerende audit. De procedures voor fysieke en administratieve controles worden beschreven in de regelingsafspraken. Financiële verantwoordingsinformatie moet provinciale, departementale en EU accountants in staat stellen de vereiste controle uit te voeren.

De erkende betaalorganen LASER en DLG beoordelen/toetsen de subsidieaanvragen aan de hand van criteria die in de diverse wettelijke voorschriften zijn vastgelegd. Bepalend daarbij zijn (steun)vereisten van de EU en relevante nationale wetgeving (onder andere de Algemene Wet Bestuursrecht, Awb). Op basis van de wettelijke voorschriften worden op projectniveau verplichtingen aangegeven en beschikkingen afgegeven. De betaalorganen gaan over tot uitbetaling van steun aan de eindbegunstigden indien aan alle hierover afgesproken steunvoorwaarden voldaan is.

Elk betaalorgaan zal jaarlijks een controleplan opstellen. Volgens het bepaalde in artikelen 6 en 7 van Verordening (EEG) nr. 3887/92 wordt van iedere subsidieregeling, rekening houdende met representativiteitsvereisten, een risicoanalyse gemaakt. In de risicoanalyse wordt rekening gehouden met criteria die specifiek zijn voor een maatregel of een gebied. Bijzondere aandacht krijgen over meerdere jaren gespreide investeringsprojecten waarmee aanzienlijke bedragen zijn gemoeid.

Op basis van deze risicoanalyse worden resultaatsindicatoren ontwikkeld door betaalorgaan en regelingseigenaar. Op grond van de risicoanalyse en de daaraan verbonden resultaatsindicatoren voert het betaalorgaan gespreid over het jaar ter plaatse fysieke controles uit volgens het controleprogramma fysieke controle. Daarnaast wordt het controleplan administratieve controles afgewerkt. De planning wordt daarin vastgelegd.

Jaarlijks controleren de betaalorganen ter plaatse exhaustief minimaal 5% van het totale aantal eindbegunstigden dat onder de kaderverordening valt, per betaalorgaan.

Elke verbintenis en elke verplichting van de begunstigde vormt onderwerp van controle. De controles ter plaatse hebben betrekking op alle objecten. De feitelijke inspectie op het terrein in het kader van de controle ter plaatse kan worden beperkt tot een steekproef van tenminste de helft van de objecten waarvoor aanvragen zijn ingediend. Als vergissingen worden geconstateerd wordt de steekproef uitgebreid. Het controlememorandum zal de uitwerking van details bevatten.

Bij subsidieregelingen die onder de doelstelling van artikel 13 van de kaderverordening compenserende vergoedingen verstrekken aan landbouwers in de zin van artikel 14 van de kaderverordening wordt gecontroleerd of er geen gebruik is gemaakt van verboden groeihormonen. Dieren die behoren tot het rundveebeslag van de subsidieontvanger worden onderzocht op residuen van stoffen die ingevolge de genoemde richtlijn zijn toegestaan maar op illegale wijze zijn gebruikt. Dergelijke stoffen mogen niet of niet illegaal worden aangetroffen op het bedrijf.

Controle op de gebruikelijk goede landbouwmethoden

De controle op de GLM volgt uit specifieke wetgeving. Deze wetgeving geldt voor alle landbouwbedrijven. Voor controle op deze wetgeving is specifieke deskundigheid en (opsporings)bevoegdheid vereist. Handhaving van deze wetgeving geschiedt door de AID. De AID is volledig ingericht op het verrichten van wettelijke controles. Bij dit alles dient opgemerkt te worden dat het zeer moeilijk wordt geacht en ook niet logisch wordt geacht de bestaande controlesystematiek ten aanzien van lopende contracten te wijzigen. Voorgesteld wordt de systematiek van controle van de glp te testen gedurende het eerste jaar om daarna eventuele verbeteringen aan te brengen. Dit conform de afspraken die gemaakt zijn gedurende de besprekingen van de Richtsnoeren van art. 46/48 in het STAR-comité.

Ten aanzien van de koppeling van fysieke en wettelijke controles zal de volgende systematiek worden uitgewerkt: er wordt gekozen voor een koppeling van de controles ter plaatse op POP-beschikkingen aan de bestaande wettelijke controles op GLM door AID. Ook hierbij zal gelden

dat per betaalorgaan jaarlijks bij exhaustief minimaal 5% van het totaal aantal eindbegunstigden dat onder de kaderverordening valt, een controle ter plaatste zal worden uitgevoerd.

Bij deze koppeling zal rekening worden gehouden met de specifieke voorwaarden, tijdstippen en controlepercentages die verbonden zijn aan zowel de wettelijke als de fysieke controles. De afstemming van de controleplannen betreft die regelingen en/of programma's waar controle op GLM aan de orde is.

Sancties zijn eveneens opgenomen in de Awb. Krachtens de artikelen 4:48 en 4:49 van de Awb kan een subsidie (onder meer) worden ingetrokken of verlaagd indien de subsidieontvanger (eindbegunstigde) niet voldoet aan de aan de subsidie verbonden verplichtingen, indien de te ondersteunen activiteiten niet worden uitgevoerd en indien de aanvrager bij de aanvraag onjuiste en/of onvolledige gegevens heeft verstrekt terwijl de verstrekking van de juiste informatie geleid zou hebben tot een andere beslissing op de aanvraag. De verschillende wettelijke voorschriften voegen daar specifieke sanctie-onderdelen aan toe.

9.6 Projectacquisitie

Het rijk draagt zorg voor acquisitie en publiciteit in het kader van de in het POP Nederland opgenomen landelijk werkende rijksregelingen. Provincies zijn hiervoor verantwoordelijk voor wat betreft de provinciale maatregelen en de gebiedsgerichte rijksregelingen in het kader van het POP Nederland.

10 Resultaten van gepleegd overleg, aanwijzing van de betrokken autoriteiten, instanties en economisch en sociale partners en reactie op ex ante evaluatie.

10.1 Leeswijzer

In dit hoofdstuk wordt punt 13 uit de Annex behandeld. Vervolgens wordt in 10.3 aangegeven hoe de aanbevelingen uit de ex ante evaluatie in het plan zijn verwerkt.

10.2 Resultaten van het gevoerde overleg met maatschappelijke organisaties

In de aanloopfase van de opstelling van het POP Nederland hebben tweetal landelijke consultaties plaatsgevonden op 27 april en 22 juni 1999. Voor deze bijeenkomsten zijn de vertegenwoordigers van de relevante instanties uitgenodigd. De verslagen hiervan zijn opgenomen in bijlage 8. De eerste bijeenkomst was vooral gericht op informatieoverdracht en het organiseren van het proces om tot regionale ROP's en het nationale kader te komen. De tweede bijeenkomst stond in het teken van informatie over de Kaderverordening vanuit de Europese Commissie, het opmaken van een tussenstand van de werkzaamheden bij rijk en provincies en het maken van aanvullende afspraken.

De verschillende regio's hebben vervolgens zelf een consultatie georganiseerd van de relevante maatschappelijke organisaties in de regio's. De resultaten daarvan zijn verwerkt in de ROP's. Deze ROP's hebben vervolgens weer gediend als basis voor het POP Nederland.

Maatschappelijke consultatie ROP Noord

De inbreng vanuit het Noorden (provincies Groningen, Friesland en Drenthe) is gebaseerd op het programma 'Kompas voor het Noorden', uitgebracht door het dagelijks bestuur van het Samenwerkingsverband Noord-Nederland. Het Kompas voor het Noorden is besproken met de provinciale adviescommissies, de gemeenten, waterschappen en marktpartijen.

Vanaf 1997, na het advies van de Commissie Langman over de ruimtelijk economische inrichting van Noord-Nederland heeft er veelvuldig overleg plaatsgevonden met diverse partijen. Het ging daarbij om overleg met de Sociaal Economische Adviesraad voor Noord-Nederland (SEAN), de grote steden en de landbouworganisaties.

Maatschappelijke consultatie ROP Oost

Het ROP Oost-Nederland is opgesteld door de provincies Overijssel, Gelderland en Utrecht-Oost.

Tijdens het opstellen van het ROP is overleg gevoerd met de gemeenten, waterschappen, recreatieschappen en maatschappelijke organisaties. Dit overleg bestond uit een informatieronde van vijf regionale bijeenkomsten.

Het ROP Oost-Nederland is voorgelegd aan de Provinciale Commissies Landelijk Gebied in Utrecht en Overijssel en de Provinciale Commissie Landbouw en Natuur in Gelderland.

Maatschappelijke consultatie ROP West

Het ROP West beslaat het gebied van Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht-West.

Provinciale bijdragen aan het ROP zijn besproken met recreatieschappen, gemeenten en waterschappen en vervolgens voorgelegd aan breed samengestelde provinciale adviescommissies. Het mede daarop gebaseerde ROP-West (ROP De Lage Landen) is besproken in een klankbordgroep, bestaande uit vertegenwoordigers van de verschillende

maatschappelijke organisaties, waaronder het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn, en van de regionale directies van ministeries.

Maatschappelijke consultatie ROP Zuid

Het ROP Zuid-Nederland is opgesteld door de provincies Limburg, Noord-Brabant en Zeeland. In meerdere consultatierondes zijn de verschillende belangengroepen bij het opstellen van het ROP Zuid-Nederland betrokken. Enerzijds zijn belangengroepen geïnformeerd binnen reeds bestaande consultatierondes in het kader van de reconstructie (Noord-Brabant en Noord- en Midden-Limburg) of 'Vitaal platteland' (provincie Zeeland), anderzijds zijn gerichte consultatierondes georganiseerd voor West-Brabant en voor de provincie Limburg.

Maatschappelijke consultatie POP Nederland

In het POP Nederland is wat het rijksaandeel betreft uitgegaan van al eerder vastgesteld beleid. In de beleidsprocessen, die daaraan vooraf gingen, hebben de maatschappelijke organisaties de gelegenheid gehad om hun meningen kenbaar te maken. Relevant in dit kader zijn b.v. het Programma Beheer, de ontwerp-Reconstructiewet voor de zuidelijke en oostelijke zandgebieden en de Nota Kracht en Kwaliteit.

Het concept-POP Nederland is besproken met de maatschappelijke organisaties in het Landelijk Overlegplatform Groene Ruimte (LOGR) op 2 november 1999 en 26 november 1999. Dit is het officiële overlegplatform van het rijk en de provincies met organisaties voor landbouw, milieu, natuur en landschap, recreatie en toerisme, werkgevers en werknemers met betrekking tot plattelandsonderwerpen. De verslagen hiervan zijn opgenomen in bijlage 8.

De in het LOGR vertegenwoordigde organisaties zijn daarna in de gelegenheid gesteld om schriftelijk hun reacties kenbaar te maken (zie hiervoor bijlage 8).

De belangrijkste reacties zijn als volgt in het POP Nederland verwerkt:

Door verschillende organisaties is gevraagd om een grotere betrokkenheid bij het eindconcept van het POP Nederland.

Reactie:

De LOGR is in de gelegenheid gesteld om te reageren op de verwerking van de eerder gemaakte opmerkingen en heeft ook het definitieve concept toegestuurd gekregen.

Er is opgemerkt dat in het POP Nederland zowel teveel als te weinig aandacht is besteed aan de landbouw. Andere stelden dat er gezien de specifieke situatie in Nederland juist sprake was van een goed evenwicht tussen agrarische en niet agrarische maatregelen.

Reactie:

De Kaderverordening is vooral gericht op maatregelen die in verband staan met de agrarische activiteiten. Bij de maatregelen die onder art. 33 vallen is daarom nadrukkelijker de relatie met de agrarische activiteiten aangegeven. Op die manier is geprobeerd om de evenwichtigheid van het pakket van maatregelen te verhelderen tegen de achtergrond van de gesignaleerde problematiek van het platteland.

Door verschillende organisaties is opgemerkt dat er te weinig aandacht is besteed aan regionale verschillen.

Reactie:

In het eindconcept is meer aandacht aan de regionale verschillen besteed. Dit geldt bijvoorbeeld voor het onderdeel leefbaarheid.

Opgemerkt is dat de samenhang in het POP Nederland niet optimaal is en dat de keuze voor de prioriteiten niet helder is.

Reactie:

In het eindconcept is aandacht besteed aan het versterken van de samenhang en het keuzeproces.

Een aantal voorstellen is gedaan om aandacht te besteden aan specifieke onderwerpen.

Reactie:

De volgende items zijn in het POP Nederland alsnog opgenomen:

- Landgoederen
- Het belang van economische duurzaamheid bij het bosbeheer
- Naast een schone landbouw ook aandacht vragen voor een economisch gezonde landbouw.

10.3 Betrokkenheid milieu-instanties bij totstandkoming POP Nederland

De maatschappelijke organisaties die het milieubelang dienen, maken deel uit van het LOGR. Bovendien is het ministerie van VROM betrokken geweest bij de totstandkoming van het POP Nederland.

10.4 Aanwijzing van de betrokken autoriteiten, instanties en economische en sociale partners

Ook in het verdere traject zal bij evaluaties, voorstelling voor wijziging e.d. het evenwicht tussen de maatregelen worden bewaakt. Dit zal primair worden gewaarborgd door het Comité van Toezicht, waarin de verschillende bestuurlijke partners, waaronder ook het ministerie van VROM, zijn vertegenwoordigd.

Volgens de bestaande procedures zal het LOGR, waarin alle relevante organisaties zijn vertegenwoordigd, als rijksadviesinstantie voor het platteland in die gevallen om advies worden gevraagd.

10.5 Ex ante evaluatie

Het rapport met bevindingen van de ex ante evaluatie van het POP Nederland is in bijlage 7 opgenomen. In tabel 13 is vermeld hoe de aanbevelingen tot verbeteringen zijn verwerkt in het nu voorliggende plan. Opmerking daarbij is dat de ex ante evaluatie is verricht op de concept POP van november 1999.

Tabel 12: verbeterfactoren en aanbevelingen met de bijbehorende reactie

verbeterfactor en aanbeveling	reactie/commentaar planopstellers
<ul style="list-style-type: none"> • Algemene leesbaarheid <ul style="list-style-type: none"> • Leesbaarheid vergroten door per hoofdstuk een samenvattend overzicht te geven; • Overwegen om meer gebruik te maken van bijlagen met daarin de vele tabellen en het POP beperken tot een rode draad dat kaderstellend is voor het uitvoeringstraject. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ieder hoofdstuk is alsnog afgesloten met een conclusie; • Het aantal tabellen in het POP zelf is teruggebracht door samenvoeging, schrappen of verwijzingen in de tekst naar bijlagen. In H1 is duidelijker het kader van het POP aangegeven: het POP bevat een selectie van het bestaande Nederlandse instrumentarium voor plattelandsbeleid. Dit instrumentarium vormt tevens het kader voor het uitvoeringstraject.
<ul style="list-style-type: none"> • Opzet cf uitvoeringsbepalingen <ul style="list-style-type: none"> • De opzet van het POP is beoogd cf de (EG) uitvoeringsbepalingen (nr. 1750/99). Een aantal onderdelen uit de annex I is echter nog grotendeels onderbelicht gebleven, nl. 14 (evenwicht tussen steunmaatregelen) , 15 (verenigbaarheid en coherentie) en 16 (aanvullende 	<ul style="list-style-type: none"> • De annex I is alsnog in zijn geheel nagelopen. Er is ondermeer aan deze specifieke punten opnieuw aandacht besteed. Enerzijds kan opgemerkt worden dat het reeds bestaande rijksinstrumentarium via eerdere trajecten getoetst is aan een criterium als

<p>staatssteun);</p> <ul style="list-style-type: none"> • Voor onderdeel 12 geldt ondermeer om de juridische en administratieve toets van de instrumenten (rijk, provincie) verder te beschrijven en te completeren. 	<p>verenigbaarheid en coherentie, terwijl anderzijds het in te stellen Comité van Toezicht (CvT) tijdens de uitvoering van het POP hierop alert zal zijn. Ter onderbouwing van punt 14 is in H 5 en H 11 ingegaan op het evenwicht tussen steunmaatregelen nl. op de verhouding tussen het geselecteerde instrumentarium en het totaal pakket van instrumenten. Het onderdeel m.b.t. aanvullende staatssteun is in H 11.4 toegevoegd;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zie voor een uitgebreide beschrijving van de instrumenten met hun criteria de bijlage 1 en 2 van het POP.
<p>Situatiebeschrijving</p> <ul style="list-style-type: none"> • Beschrijf een kader waarbinnen de ambities verwoord staan m.b.t. plattelandsontwikkeling in Nederland. Positioneer de SWOT analyse binnen dit kader; • Verbeteren evenwichtigheid door aanwezige en te verwachten ontwikkelingen te benoemen en hun sturende werking te beschrijven; • De mate van aandacht die aan onderwerpen gegeven wordt is zeer verschillend, de motivering daarvoor alsnog toevoegen. 	<ul style="list-style-type: none"> • In H 3.2.6 is alsnog een beschrijving toegevoegd waarin kernachtig de ambitie beschreven staat m.b.t. het platteland. Voorafgaand aan de SWOT-analyse is bovendien beschreven dat een ontwikkeling als kans wordt gekenmerkt indien als gevolg van een activiteit voor meerdere functies tegelijk op het platteland vooruitgang is te boeken; met andere woorden indien een 'win-win-situatie' wordt bereikt. De strategie bepaling is in H 4 geformuleerd nadat eerst een algemene strategie is geformuleerd (<i>Om het platteland gereed te maken voor de 21 ste eeuw...</i>) waarin evenwicht tussen functies, een integrale aanpak m.b.t. duurzaamheid en meer accent op verweving van functies het kader is voor de specifieke strategie van elk thema; • Op relevante plaatsen is in de ontwikkelingen een extra ordening aangebracht tijdens de redactie van het POP. In de conclusie van H3 wordt bovendien gewezen op de strakker wordende randvoorwaarden richting de landbouw vanuit het oogpunt van natuur en landschap, milieu, ruimtelijke inrichting, maatschappij en markt; • In H3 wordt in het licht van de specifieke Nederlandse situatie (hoge verstedelijkingsgraad, diverse functies in het landelijk gebied) en het specifieke karakter van de Kaderverordening (zie ook H 1.3), relatief veel aandacht besteed aan duurzame landbouw, milieu, natuur en landschap en water. Deze prioritering in onderwerpen is met name na H3 in H4 verder aangescherpt en als zodanig daar ook van een motivering voorzien.
<p>Samenhang De samenhang in het POP wordt gevormd</p>	

<p>door de reeks analyse-gewenste situatie- doelen-operationele doelen-maatregelen-instrumenten.</p> <p>Een transparantere samenhang kan onder meer bereikt op de volgende punten:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Formuleer voorafgaand aan de SWOT exercitie een referentiekader waaruit de terminologie kansen, bedreigingen, sterkte, zwakte afgeleid kan worden; • In zijn algemeenheid door keuzen en prioriteringen inzichtelijk te maken en uit te leggen; • Uitleg en motivering van de stap gewenste situatie-doelen toevoegen; • De strategiebepaling beoogt een weergave te zijn van de wijze waarop men de problemen wil aanpakken; tracht de strategie een transparantere bijdrage te laten leveren aan de stap doelen-operationele doelen; • De relatie operationele doelen-maatregelen-instrumenten is in de getoonde tabellen niet zodanig weergegeven dat er een eenduidige relatie te achterhalen is tussen in te zetten instrumenten en het operationele doelen dat nagestreefd wordt. Maak de relatie eenduidig tussen de in te zetten instrumenten en de na te streven operationele doelen; • Breng een nadere motivering aan m.b.t. de relatie tussen operationele doelen-maatregelen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Het kader is alsnog toegevoegd in H 3.2.6; • In H1 (met name H 1.3) en in de relevante hoofdstukken H 4.7 (voor de strategie en de doelen) en in H 5.2 (voor de instrumenten en maatregelen) is hier specifiek aandacht aan besteed; • Aan het slot van H3 wordt in de conclusie de motivering van de stap gewenste situatie-doelen in H4 aangegeven. Er staat beschreven waarop de nadruk gelegd zal worden t.a.v. het formuleren van de doelen; • De stap doelen-operationele doelen is ingegeven door het vigerende plattelandsbeleid (met bijbehorend instrumentarium) en de reikwijdte van de Kaderverordening. Relevant voor de keuze van de operationele doelen is bovendien de relatie van het POP met het vigerende Nederlandse plattelandsbeleid zoals in H 1.3 is omschreven. In H 4.4 is voorts aangegeven dat nog te ontwikkelen beleid aanleiding kan zijn voor bijstelling van de operationele doelen; • In H5 (tabel 9) is dit inzicht verstrekt. Hierbij kan tevens opgemerkt worden dat in H8.2 de maatregelen ‘a t/m v’ gekoppeld zijn met de in te zetten instrumenten; • Zie voorgaande opmerking. H5.2 licht de motivering nader toe. Aanleiding voor deze koppeling van de instrumenten aan de maatregelen (‘a t/m v’) werd ingegeven door het feit dat slechts een selectie van het Nederlandse instrumentarium voor cofinanciering wordt ingediend.
<p>Effecten en kwantificering</p> <ul style="list-style-type: none"> • Voeg een risicoanalyse toe die ingaat op de doeltreffendheid van het plan. Wijs daarbij per thema op onderlinge wisselwerking tussen instrumenten die al of niet synergie bewerkstelligen; 	<ul style="list-style-type: none"> • In H6 is een kwalitatieve effectbeschrijving gemaakt. Door zo nu en dan kanttekeningen daarbij te formuleren wordt gewezen op onderling negatieve beïnvloeding (bijv. meer bedrijvigheid kan het milieu negatief belasten);

<ul style="list-style-type: none"> • Beschouw eveneens de synergie met andere (deels nog beoogde) programmeringen in het plangebied; • Voeg toe, door meerdere thema's tegelijk te beschouwen, een risicoanalyse die ingaat op de wisselwerking tussen de beoogde effecten die met name ingaan op milieukwaliteit en op verbeteren economische positie; • Voeg zo mogelijk kwantitatieve prognoses bij t.a.v. output, resultaat en beoogde effecten; • Het beeld van de streefwaarden is in die zin onevenwichtig dat de kwalitatieve waarden de over hand hebben en een aantal gewenste situaties kent geen enkele streefwaarde (noch kwalitatief noch kwantitatief). Breng alsnog streefwaarden aan waar ze ontbreken. 	<ul style="list-style-type: none"> • In H1 is aangegeven dat het POP een selectie van het instrumentarium bevat waarvan de verwachting is dat cofinanciering door de Kaderverordening het meeste effect sorteert. De reikwijdte en de specifieke aard van de overige programmeringen (D2, Leader, e.d.) is leidend voor het aldaar in te zetten instrumentarium. Het is uiteraard zo dat de verschillende programmeringen elkaar bij de uitvoering niet zullen tegenwerken; • Het POP impliceert een strategische integrale aanpak ten einde in integraal gestelde behoeftes te kunnen voorzien (milieu, economie, sociaal). In H1 en H5 wordt aangegeven dat voor het POP de integraliteit van doelen en instrumenten leidend is ('win-win-situaties'). Instrumenten die qua te boeken resultaten op al te gespannen voet met elkaar staan vormen geen onderdeel van het POP. De kwalitatieve effecten die geformuleerd zijn in H6 voorzien in een behoefte waarin het POP wil voorzien. Eén specifiek thema voorziet in meer of minder mate in alle behoeftes tegelijk. Indien alle 6 thema's bij elkaar beschouwd worden, wordt er in alle behoeftes een substantiële (kwalitatieve) bijdrage voorzien; • Het POP is strategisch van aard en is daarmee kaderstellend voor de uitvoeringsprogramma's. Kwantitatieve prognoses ontbreken op het strategische niveau van het POP omdat de daadwerkelijke effectuering van het instrumentarium beter ingeschat kan worden op een operationeler niveau. Onzekerheidsbepalende factoren zijn op operationeel niveau immers beter kenbaar en beheersbaar. Tijdens de uitvoering van het POP zal via monitoring de voortgang m.b.t. output en resultaat nauwgezet in beeld gebracht worden; • Waar mogelijk zijn kwantitatieve streefwaarden alsnog toegevoegd. Dit betreft meestal streefwaarden op een hoog aggregatieniveau (bijv. algemene streefwaarden afkomstig uit beleidsnota's). Op een lager abstractieniveau (project/regeling) wordt binnen het Nederlandse instrumentarium in de meeste gevallen subsidie toegekend indien een project aan vooraf gestelde voorwaarden/randvoorwaarden (bijv. milieu) voldoet. Het werken met streefwaarden wint echter aan belang; binnen het instrumentarium is een tendens van betaling naar prestatie/output waarneembaar. In dit licht is het systeem van (kwantitatieve) streefwaarden in ontwikkeling.
--	---

<ul style="list-style-type: none"> • Evalueren en monitoren <ul style="list-style-type: none"> • Werk de monitoringsystematiek nader uit op operationeel niveau en snij die toe op het complex van maatregelen en de grote hoeveelheid instrumenten die geëffectueerd gaan worden; geef bovendien aan m.i.v. wanneer een dergelijk systeem operationeel kan zijn; • De kengetallen van de ‘o-meting’ (referentiewaarden beginsituatie) en de streefwaarden van de gewenste situatie op elkaar afstemmen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Deze is in het voorliggende POP niet op operationeel niveau opgenomen. Het POP impliceert een integrale aanpak van de problemen. De komende tijd zal gewerkt worden aan een monitoringsysteem dat hierop geënt is. Reeds bestaande, fragmentarische, monitoringsystemen zullen gescreend gaan worden m.b.t. de passendheid in het POP. Dat kan aanleiding geven om reeds bestaande monitoringsystemen aan te gaan passen; • Op onderdelen heeft deze afstemming plaatsgevonden. Waar dat niet gerealiseerd is wordt dat bemoeilijkt door het feit dat de beschikbare informatie voor de ‘o-meting’ en de streefwaarden niet op elkaar aansluiten. (vanwege beschikbaarheid, vanwege verschillend aggregatieniveau, vanwege afwijkend meeteenheid of meetmoment). Voorafgaand aan de uitvoering zal hier nog fijnafstemming op gerealiseerd gaan worden.
<ul style="list-style-type: none"> • Uitvoeren <ul style="list-style-type: none"> • Werk de uitvoerings- en projectenorganisatie op operationeel niveau nader uit en beschouw daarin specifieke risicofactoren die de voortgang kunnen belemmeren; • Aangeven welke criteria een rol spelen m.b.t. de projectselectie en of er beoogd wordt gebruik te gaan maken van ondersteunende hulpmiddelen die het keuzeprocess van projectselectie ondersteunen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Dit traject is nog in ontwikkeling bij zowel rijk als provincies. Uitvoeringsorganisaties (Laser, DLG) zijn daarbij betrokken. Deels betreft dat nog een nader uit te werken taak van het CvT; • De criteria zijn opgenomen bij de beschrijving op het niveau van de instrumenten. Voorts zijn hierover afspraken gemaakt in het kader van het sturingsmodel rijk-provincie. Met name de daarin vermelde uitvoeringsprogramma’s zullen de projectselectie ondersteunen. (Technische)hulpmiddelen voor projectselectie zijn in een ontwikkelingsfase. Het is denkbaar dat er voor een aantal specifieke instrumenten voor een specifieke regio gebruik gemaakt kan worden van dergelijke ondersteunende technische hulpmiddelen.

11 Toelichting op relevante aandachtspunten

11.1 Leeswijzer

Punt 14, evenwicht tussen de verschillende steunmaatregelen, punt 15, verenigbaarheid en coherentie en punt 16, aanvullende staatssteun, worden in dit hoofdstuk uitgewerkt.

11.2 Evenwicht tussen de verschillende steunmaatregelen

In Nederland wordt relatief veel geld geïnvesteerd in het functioneren en de kwaliteit van het platteland. Het gaat om investeringen van particuliere bedrijven, maatschappelijke organisaties en de diverse overheden. Een voorzichtige schatting van de overheidsinvesteringen voor de komende periode (gebaseerd op begrotingsinformatie uit juli 1999) geeft aan dat het kan gaan om een bedrag van circa 680 miljoen euro per jaar. Hiervan komt circa 500 miljoen euro voor rekening van het rijk (365 miljoen euro LNV en 135 miljoen euro overige ministeries) en ruim 180 miljoen euro van regionale overheden (provincies, gemeenten en waterschappen). Omgerekend voor de gehele planperiode gaat het om 4,8 miljard euro.

Vanuit het beleid van de Europese Commissie zijn er diverse instrumenten ter ondersteuning van de ontwikkeling van plattelandsgebieden. In Nederland is daarvoor het EU-Programma Landelijk Gebied opgesteld, hetgeen het kader vormt voor de diverse plannen en programmeringen voor cofinanciering. Naast de Kaderverordening plattelandsontwikkeling wordt daarbij aandacht geschonken aan Doelstelling 2-gebieden, overgangsgebieden (ex doelstellinggebieden), Leader, Interreg en LIFE. De selectie van zes prioritaire doelen uit dit POP Nederland is afkomstig uit dit EU-programma landelijk gebied.

Een voorzichtige schatting van de totale Brusselse cofinanciering van deze programma's voor het Nederlandse platteland bedraagt circa 927 miljoen euro voor de gehele planperiode. Daarvoor is circa 2.225 miljoen euro nationale dekking nodig. Hieruit blijkt dat, in vergelijking met het beschikbare nationale budget van 4,8 miljard euro voor de gehele planperiode, de Nederlandse ambitie in principe aanzienlijk groter is dan dat er aan cofinanciering beschikbaar is.

Indien de bovengenoemde 4,8 miljard euro verdeeld wordt over de zes doelen die in dit POP Nederland zijn onderscheiden, ontstaat het volgende beeld.

Tabel 13: Verhoudingen van de nationale investeringen voor de periode 2000-2006. (rijk, provincies, gemeenten en waterschappen)

doelen	overheidsinvesteringen in miljoen euro	%
duurzame landbouw (herstructurering)	1.170	24
kwaliteit van natuur en landschap	1.570	32
water	1.420	29
diversificatie economische dragers	225	5
recreatie en toerisme	320	6
leefbaarheid	180	4
Totaal	4.885	100

Hiermee is een beeld geschetst van de verhoudingen met betrekking tot de nationale investeringen voor de belangrijkste thema's in het platteland.

Aan de hand van deze verhoudingen wordt gewerkt aan het opstellen van de plannen en programmeringsdocumenten voor de diverse EU-fondsen. Een eerste indruk, mede aan de hand van het onderhavige POP Nederland geeft het onderstaande beeld.

Tabel 14: Indicatief beeld EU-cofinanciering

doelen	EU-cofinanciering via kaderverordening in miljoen euro	EU-cofinanciering via overige fondsen in miljoen euro	totaal EU-cofinanciering in miljoen euro
duurzame landbouw (herstructurering)	122	185	307
kwaliteit van natuur en landschap	145	13	158
water	44	80	124
diversificatie economische dragers	7	255	262
recreatie en toerisme	17	-	17
leefbaarheid	29	-	29
Totaal	364	533	897

Tenslotte dient nog te worden opgemerkt dat de landbouwmilieumaatregelen (de maatregelen uit de fiches onder f van bijlage 1) van toepassing zijn in het gehele grondgebied van Nederland.

11.3 Verenigbaarheid en coherentie

Ten aanzien van de maatregelen die in het kader van de Kaderverordening worden ingezet om de operationele doelen te bewerkstelligen is geen sprake van strijdigheid met:

- overig communautair beleid, met speciale aandacht voor mededingingsbeleid
- maatregelen in het kader van gemeenschappelijke marktordeningen
- maatregelen inzake de kwaliteit van landbouwproducten
- verschillende steunregelingen voor plattelandsontwikkeling
- relevante Europese richtlijnen (o.a. Vogelrichtlijn, Habitatrichtlijn, Energierichtlijn, Nitraatrichtlijn).

In de uitvoerings- en beheersorganisatie van POP Nederland is voorzien in een toezicht op het waarborgen van de coherentie. Het CvT POP ziet erop toe dat coherentie met het communautair beleid op overige terreinen in acht wordt genomen en maatregelen doeltreffend worden uitgevoerd. Via het CvT POP kan tevens worden toegezien op coherentie in de uitvoering van maatregelen onder artikel 33, 6^e, 7^e en 9^e streepje in doelstelling 2 gebieden.

Een uitzondering door Nederland wordt gevraagd als bedoeld in artikel 37, lid 3, tweede alinea, eerste gedachtenstreepje van Verordening (EG) nr. 1257/1999 voor de sectoren groenten en fruit voor investeringen op bedrijfsniveau. De activiteiten van de producentenorganisaties in Nederland zijn gericht op sectoraal niveau zodat geen overlap plaatsvindt.

Leden en niet-leden van producentenorganisaties onder Verordening (EG) nr. 2200/96 kunnen steun ontvangen indien aan de volgende voorwaarden wordt voldaan:

1. investeringen moeten coherent zijn met de strategieën van producentenorganisaties onder de gemeenschappelijke marktordeningen,

2. investeringen mogen niet tot effect hebben dat leden van producentenorganisaties hun lidmaatschap opzeggen.
- Dit geldt voor de maatregelen genoemd onder a. Investeringen in landbouwbedrijven, onder g. Verbetering van de verwerking en afzet van landbouwproducten en onder m. Afzet van kwaliteitslandbouwproducten.

11.4 Aanvullende staatssteun

Voor de volgende steunmaatregelen zal staatssteun worden verleend bij wijze van aanvullende financiering (artikel 51 lid, 4 van Verordening nr. 1257/1999):

- *de Regeling stimulering biologische productiemethode (nr.9), artikel 22-24 Vo 1257/99 voor de onderdelen:*
 1. omschakelingssteun voor tuinbouwgewassen, zwarte bes en zure kers in het eerste en tweede jaar van omschakeling. Het gaat om een bedrag van HFL 2391,66 (1085,29 euro) per ha per jaar;
 2. omschakelingssteun voor fruitteelt, met uitzondering van hazelaar, zwarte bes en zure kers in het eerste en tweede jaar van omschakeling. Het gaat om een bedrag van HFL 3266,66 (1482,35 euro) per ha per jaar.
- *de Regeling Beheersovereenkomsten en natuurontwikkeling (nr. 21) artikel 22-24 Vo 1257/99 voor de onderdelen*

Voor deze regeling is niet op voorhand aan te geven welk deel van de premie aanvullende staatssteun is, omdat er geen vaste premies zijn per ha. Afhankelijk van de lokale omstandigheden en de zwaarte van de beheersovereenkomsten, wordt de premie bepaald, die derhalve per persoon waarmee een overeenkomst wordt afgesloten, kan variëren. De berekeningssystematiek van de beheersvergoedingen is gegeven in bijlage nr. f21-1 (onderdeel van de bijlagen bij het POP).

Voor wat betreft de Regeling agrarisch natuurbeheer (nr. 32) artikel 22-24 zie tabel bij het fiche m.b.t. deze regeling in de bijlagen

- *de Regeling stimulering bosuitbreiding op landbouwgronden (nr. 23) artikel 31 Vo 1257/99 voor het onderdeel:*
 1. compensatie van inkomensverlies als gevolg van aanleg van bos op landbouwgrond voor elke andere natuurlijke persoon of privaatrechtelijke persoon. Het gaat om een bedrag van HFL 92,31 (41,88 euro) per ha per jaar.

Het is moeilijk om een indicatieve tabel op te stellen waarin het bedrag van de aanvullende financiering wordt weergegeven in relatie tot elk van de maatregelen gedurende elk jaar van het plan. Een dergelijke tabel bevat veel aannames over deelname op onderscheiden regelingen, en daarbinnen weer specifieke onderdelen waar sprake is van aanvullende staatssteun. Dergelijke aannames leiden tot grote onzekerheidsmarges, en derhalve geringe betrouwbaarheid van de cijfers. Desondanks is strikt indicatief onderstaande tabel opgesteld.

Tabel 15: Nationaal beschikbare budget voor plattelandsmaatregelen dat niet voor cofinanciering wordt ingezet (euro) inclusief de nationale steun in D1-gebied

	2000		2001		2002		2003		2004		2005		2006		totaal	
	Niet cofin	D1	niet cofin	D1	niet cofin	D1	niet cofin	D1	niet cofin	D1	niet cofin	D1	niet cofin	D1	niet cofin	D1
a. investeringen in de landbouw	0,95	0	9,45	0,32	9,12	0,3	9,05	0,38	6,79	0,34	7,17	0,34	5,88	0,27	48,41	1,95
c. cursussen	0		0,15		0		0		0		0		0		0,15	0
e. probleemgebieden	0		0	0	1,55	0,1	0	0,06	0	0,03	0	0,01	0	0	1,55	0,2
f. milieumaatregelen in de landbouw	10,2	0,75	12,38	0,72	8	0,67	8,59	0,51	6,05	0,3	1,33	0,02	4,25	0	50,8	2,97
h. bebossing van landbouwgrond	1,03		0,02		0		0		0		0,2		0,44		1,69	0
i. overige bosbouwmaatregelen	2,02		10,4	0,34	11,89	0,42	12,77	0,44	14,32	0,46	14,9	0,46	14,31	0,46	80,61	2,58
k. herverkaveling	33,32		26,59	1,93	44,67	1,97	39,72	2,01	43,33	2,15	41,8	2,15	41,86	2,15	271,29	12,36
m. afzet van kwaliteitslandbouwproducten	1,09		1,76		0,93		1,23		1,23		1,23		1,23		8,7	0
n. dienstverlenende instanties	0,23		2,33		2,89		1,77		1,77		1,77		1,77		12,53	0
o. dorpsvernieuwing/landelijk erfgoed	4,45		3,59	0,15	2,84	0,16	3,54	0,2	4,04	0,2	3,64	0,2	3,68	0,2	25,78	1,11
p. diversificatie bedrijvigheid in de landbouw	0,54	0	4,2	0,01	2,1	0,01	2,38	0,01	2,38	0,02	2,46	0,02	2,46	0,02	16,52	0,09
q. waterbeheer in de landbouw	31,59	0,98	10,69	0,67	18,91	0,67	18,25	0,67	18,75	0,67	19,21	0,67	18,87	0,67	136,27	5
r. ontwikkeling en verbetering infrastructuur landbouw	7,32	0,04	6,36	0,05	8,63	0,05	7,78	0,05	7,78	0,05	9,09	0,05	9,09	0,05	56,05	0,34
s. bevordering toeristisch ambachtelijke activiteiten	8,27	0,01	8,12	0,02	9,5	0,02	9,88	0,02	10,1	0,02	10,1	0,02	10,1	0,02	66,07	0,13
t. milieubehoud, land- en bosbouw en landschapsbeheer	8,7	0,09	11,99	0,55	18,94	0,64	16,1	0,7	19,31	0,71	21,95	0,79	21,62	0,81	118,61	4,29
	109,7		108,0		139,9		131,0		135,8		134,8		135,5			
	1	1,87	3	44,95	7	5,01	6	5,05	5	4,95	5	4,73	6	4,65	895,03	31,02

Gebruikte afkortingen

ARBO	Arbidsomstandigheden
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
DLG	Dienst Landelijk Gebied
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
EG	Europese Gemeenschap
EHS	Ecologische Hoofdstructuur
EOGFL	Europese Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw
EPD	Enig Programmeringsdocument
EQUAL	communautair initiatief gericht op aanpak discriminatie en ongelijkheid op de arbeidsmarkt
ESF	Europees Structuur Fonds
EU	Europese Unie
EU-DEMO	EU bijdrageregeling demonstratie- en bewustmakingsprojecten milieu- en natuurvriendelijke landbouwproductiemethoden
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
GEBEVE	Gebiedsgerichte Bestrijding van Verdroging
GGOR	Gewenste Grond- en OppervlakteRegime
GVE	Grootvee-eenheid
ha	hectare
HBO	Hoger Beroepsonderwijs
IPL	Investeringsregeling Markt en Concurrentiekracht, onderdeel primaire landbouw
INTERREG	communautair initiatief gericht op grensoverschrijdende, transnationale en interregionale samenwerking
LASER	dienst Landelijke Service bij Regelingen
LAW	subsidiereregeling netwerk Landelijke Wandelpaden
LEADER	communautair initiatief gericht op plattelandsontwikkeling
LEI-DLO	Landbouw Economisch Instituut, Dienst Landbouwkundig Onderzoek
LISA	Landelijk Informatiesysteem van Arbeidsplaatsen en vestigingen
LNV	ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
MAVO	Middelbaar Algemeen Vormende Onderwijs
MBO	Middelbaar beroepsonderwijs
MINAS	Mineralen Aangiftesysteem
MJPG	Meerjarenplan gewasbescherming
MTR	Maximaal Toelaatbaar Risico
NBL21	nota Natuur, Bos en Landschap in de 21 ^e eeuw
NBP	Natuurbeleidsplan
NGE	Nederlandse grootte-eenheid
5 ^e nota RO	5 ^e nota voor de Ruimtelijke Ordening
NRIT	Nationaal Research Instituut voor Recreatie en Toerisme
PAK	Polycyclische aromaten
POP Nederland	Plattelandontwikkelingsplan Nederland
RBON	regeling Beheersovereenkomsten en natuurontwikkeling
RIVM	Rijksinstituut voor Milieuhygiëne
ROP	Ruraal Ontwikkelingsplan

RSBP	regeling Stimulering biologische productiemethode
RSG	regeling Structuurverbetering Glastuinbouw
RVV	regeling Verbetering vakbekwaamheid van in de landbouw werkzame personen
RWZI's	Rioolwaterzuiveringsinstallaties
SDL	besluit Stimulering Duurzame Landbouw
SGM	Subsidieregeling Gebiedsgericht Milieubeleid
SGP	Strategische Groenprojecten
SGR	Structuurschema Groene Ruimte
SMK	Stimuleringskader
SVL	besluit Structuurverbetering Landbouwbedrijven
SWOT-analyse	Strength - Weakness - Opportunities - Treats analyse
URBAN	communautair initiatief gericht op economische en sociale wederopleving van grote steden
vak	volwaardige arbeidskracht
VAL	Verwerking en Afzet Landbouwproducten
VBO	Vorbereidend Beroepsonderwijs
VROM	ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
VS	Verenigde Staten
VWO	Vorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs
WCL	Waardevolle Cultuurlandschappen
WO	Wetenschappelijk Onderwijs
WTO	World Trade Organisation